TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

La

Kelias į Lietuvos laisvę

Vyskupas Valančius ir mūsų laikai

Tautos politinis susiorganizavimas

Iki Helsinkio konferencijos ir po jos

Žmonijos kelias prieš Kristų

1976 Nr. 1 (35)

TĖVYNĖS SARGAS — GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja — Editor: Petras Maldeikis

Redakcijos adresas — Address of Editor: 2615 N. 39 Street, Phoenix, Arizona 85008. Tel. (602) 267-1775

Administracija: Antanas Balčytis, 6819 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill., 60629

Leidžia Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Centro Komitetas: pirm. Vladas Šoliūnas, 8335 Fieldcrest, Willow Springs, IL. 60480. Tel. (312) 839-5874; sekr. Ad. Viliušis, 4050 S. Campbell, Chicago, IL. 60632. Tel. (312) LA 3-8330.

Published by the Lithuanian Christian Democratic Union, a member of Christian Democratic International — Nouvelles Equipes International (NEI) and Christian Democratic Union of Centre Europe.

Viršelį piešė Paulius Jurkus.

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

K. Ališauskas, dr. S. A. Bačkis, P. Bagdonavičius, kun. V. Bagdonavičius, M.I.C., vysk. V. Brizgys, dr. A. M. Budreckis, St. Dzikas, prof. dr. J. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, dr. Ď. Jasaitis, A. J. Kasulaitis, dr. A. Kučas, dr. O. Labanauskaitė, St. Lušys, M. Mackevičius, dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. dr. J. Meškauskas, S. Rauckinas, S. Sužiedėlis, dr. V. Sruogienė, dr. K. Šidlauskas, dr. A. Škėrys, plk. K. Škirpa, P. Spetyla, prel. L. Tulaba, P. Vainauskas, dr. J. K. Valiūnas, A. Venskus, kan. V. Zakarauskas, dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kt.

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1976 ĮSTEIGTAS 1896 1 (35)

KELIAS Į LIETUVOS LAISVĘ

STASYS LUŠYS

Visų žemiškųjų vertybių eilėje laisvė yra pati didžiausia. Visų žmogaus siekimų viršūnėje švyti laisvė. Niekas taip nežavi, niekas taip neįkvėpia, niekas tiek jėgų nesuteikia, kaip laisvės idealas. Jis niekados neužtemsta, niekados neapsineša dulkėmis, visada spindi, traukia ir šildo, lyg saulė mūsų planetos gyvybei. Kai saulė nutolsta, gyvybė supranta sunkumus ir pavojus. Kiekviena jos rūšis savo būdu grumiasi ir kovoja dėl išlikimo, kad ištvertų, pakeltų audras ir sulauktų žydinčio pavasario. Gamta žino, jog sutemos ir audros užeina, bet ji taip pat žino, kad jos praeina. Laisvė nėra žemiškos tvarkos išradimas nei posityviosios teisės malonė, tai yra prigimties dovana. Ką davė prigimtis, to jokia kita jėga atimti ar pakeisti negali. Tai pastovi ir nekintama realybė. Laisvės idealui nesigailima nieko. Ant laisvės aukuro dedama viskas: gyvenimas be laisvės, turtai ir gyvybės. Laisvės ilgesys ir jos troškimas glūdi žmogaus asmens gelmėse ir todėl jis nesilpsta, bet, kultūrai ir civilizacijai plečiantis, dar labiau stiprėja. To pėdsakai randami pačioje žmogaus ir tautų vystymųsi pradžioje ir vis kylančia kreive ir stiprėjančia srove ateina į mūsų laikus. Teorijos, kurios neigė laisvės reikalingumą jau senokai išnyko. Net didžiausi mūsų laikų laisvės priešai teorijoje laisvės nebeneigia, ją pripažįsta ir neva tai remia. Tik tas jų pripažinimas ir tariamas rėmimas paremtas melu. Jų pripažįstama laisvė yra tik viena — pilnutinis jų valios vykdymas. Jokios kitos laisvės nėra ir todėl uždrausta. Tarp laisvės priešų mūsų dienomis ir laisvės priešų praeityje esminio skir-

Lietuvos Nacionalinė [illegible] Biblioteka

tumo nėra. Ir vieni ir kiti pripažino tik vieną laisvę — be nukrypimų vykdyti jų vienų diktuojamą valią. Visdėlto praeities laisvės priešai buvo garbingesni ir tiesesni. Tikrosios laisvės jie nepripažino ir jos nedavė, bet į akis nemelavo, savo pavaldiniams atvirai teigė, kad jokių kitų laisvių jiems nereikia, reikia — tik paklusnumo valdantiems. Mūsų laikų laisvės priešai to garbingumo nebeturi ir tiesos sakyti nebedrįsta. Laisvės atėmimą vadina išlaisvinimu, o priespaudą, skriaudas, kankinimus ir net žudymus vaizduoja gerais darbais liaudžiai. Daugybė pavyzdžių ir neginčijamų faktų, dabar jau laisvojo pasaulio šviesoн iškeltų iš pavergtos Lietuvos ir pačios Sovietų Sąjungos, akivaizdžiai liudija tą istorijoje negirdėtą cinizmą ir tokiu mastu skelbiamą melą.

Nežiūrint visų tų vingių praeityje ir dabartyje, nežiūrint smurto ir žiauriausių persekiojimų seniau ir dabar, laisvės troškimas ir jos siekimas visiems žmonėms ir visoms tautoms tebėra gyvas ir vis eina stipryn. Jis kyla iš žmogaus asmens gelmių, jis veržiasi iš tautų dvasinių lobių ir istorinės sąmonės paslapčių. Ta nuostabi laisvės siekimo jėga, ta neišsemiama paslaptingųjų prigimties gelmių versmė, nepripažįsta jokių kliūčių. Ji kaip potvinis, kaip audroje krintąs vanduo, griauna ir naikina visas kliūtis, pakeliui sutiktas. Tai stichinė galybė drebinanti visą žemės rutulį. Didieji laisvės grobikai jau panikoje. Ieško saugumo tarptautinėse konferencijose, siekia klastingos "detente" su sau priešingais kitais didžiaisiais. Viskas per vėlai, nebeužtvenksi upės bėgimo, pavasaris eina Karpatų kalnais. Tai realybė, didžioji viltis ir užtikrinimas visiems, kurie neturi laisvės. Mes be laisvės nenurimsim! Nerimo, tačiau, neužtenka, reikia ryžto, aukos ir kietos kovos su laisvės priešais. Sąmoningai vartoju žodį "kovos", nes jokio kito žodžio jam pakeisti nėra ir nereikia. Kova gali vykti ne tik kariniais ginklais — ji jau vyksta kalėjimų celėse, koncentracijos stovyklose, pogrindžio slaptame darbe, radio bangomis ir bažnyčiose pamaldomis. Kovą veda ir lietuvis išeivis laisvajame pasaulyje su atsakingų politikų surembėjimu, pragmatizmu, laisvės idealų ignoravimu ir viešosios nuomonės nejautrumu kitų kančioms. Čia nevartojami kariuomenės ginklai, bet kova yra žūtbūtinė. Joks lietuvis, kur jis begyventų, nėra atleidžiamas nuo dalyvavimo toje kovoje. Gali jis pabėgti iš kovos lauko, bet tada jis bus jau dezertyras. Lietuvių tauta yra tikros kovos padėtyje su Lietuvos pavergėju, Sovietų Rusija, nuo 1940 metų birželio 15 dienos. Ta kova pergyveno jau ke-

lius tarpsnius, su ginklais ir be ginklų, bet tos kovos įtampa tebėra ta pati ir tos pačios apimties. Lietuvos pavergimas yra totalinis, tai ir kova už išsilaisvinimą turi būti totalinė. Visi keliai, kurie veda į Lietuvos išlaisvinimą yra geri, visos priemonės, kurios gali priartinti laisvės dienas, yra pateisinamos.

Toje laisvės kovoje dalyvauja visa lietuvių tauta. Atkakliai kovoja lietuvis pavergtoje Lietuvoje, prispaustas ir niekinamas; ryžtingai kovoja lietuvis į Sibirą ištremtas, mušamas, stumdomas, badu marinamas; kovoja ir lietuvis išeivis laisvuose kraštuose. Kovos dvasia stipriausia pas Sibiro tremtinius. Jiems tautos laisvė šviesesnė už saulę, brangesnė už visas brangenybes. Panašaus stiprumo kovos dvasia vyrauja pavergtoje Lietuvoje. Tai kas, kad 34 metais nelaisvės; juo ilgesnis nelaisvės metų laikotarpis, tuo didesnis laisvės ilgesys. Toje kovoje iškyla tokios asmenybės, kaip Simas Kudirka, Romas Kalanta, Simokaičiai, Brazinskai ir visa eilė kitų. Dar anksčiau už juos didieji mūsų dvasininkai arkivyskupas Mečislovas Reinys, vyskupas Vincentas Borisevičius, vyskupas Ramanauskas ir daug kitų nukankintų ir nužudytų kunigų, vienuolių ir pasauliečių. Atsirado ir sekmingai platinama Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika, nuostabiu būdu informuojanti savo tautiečius pavergtoje Lietuvoje ir užsienyje. Ji didžiai nepatinka Lietuvos kvislingams, o ypač Kremliaus valdovams, tiems tikriesiems pavergtos Lietuvos budeliams. Nesenai pasitraukęs į Vakarus muzikas Aloyzas Jurgutis taip liudija pavergtos Lietuvos pasipriešinimą ir kovą už savo krašto laisvę: "Pokario laikotarpyje, atviro lietuvių tautos naikinimo metais, žuvo geriausi iš geriausių mūsų tautos sūnūs. Jų krauju pramirko ne tik Lietuvos žemė, bet ir Sibiro platybės. Su Raudonosios Armijos pagelba iššžudžius mūsų tautos pasididžiavimą — partizanus, pasipriešinimas Lietuvoje buvo kiek susilpnėjęs, bet, priaugant okupuotoje Lietuvoje gimusiai jaunajai kartai, pasipriešinimas diena iš dienos vėl didėja. Nuo individualių pasipriešinimo veiksmų eina iki masinių išsiveržimų ir viešų demonstracijų. Tokia šiandien yra pasipriešinimo amplitudė pavergtoje Lietuvoje". Tas A. Jurgučio liudijimas patvirtina mūsų jau anksčiau turėtas žinias iš kitų šaltinių ir kartu dar kartą autentiškai parodo sveiką ir labai stiprią tautos dvasią ir nuostabų ryžtą nenusilenkti svetimųjų priespaudai, bet, jokių aukų nebojant, kovoti iki pergalės. Kad tu, ruse, nesulauktum, nebus kaip tu nori.

Kovos dvasia laisvojo pasaulio lietuvių išeivijoje nėra labai gera, bet nėra ir labai bloga. Didžiausia jos dalis akylai seka

pavergtos Lietuvos gyvenimą, juo domisi ir giliai išgyvena jos vargus ir skausmus. Remia siuntiniais savo gimines, draugus ir pažįstamus, o taip pat išlaiko visas Vakaruose esančias organizacijas bei institucijas, kurios rūpinasi lietuvių tautos likimu ir pavergtos Lietuvos išlaisvinimu. Vakaruose esanti išeivija sudaro pagrindą visokiai lietuviškai veiklai užsieniuose ir sukaupia nemažas sumas pinigų, intelektualinių pajėgų ir gana gausų būrį su atsidėjimu ir didžiu pasiaukojimu dirbančių žmonių. Priauganti karta veržli mokslui, studijuoja geriausiuose pasaulio universitetuose, įsigyja mokslo laipsnius, užima aukštas ir atsakingas vietas su labai didele įtaka gyvenamo krašto inteligentijai. Ta didžiulė lietuvių išeivijos jėga nepilnai dar įsijungusi į Lietuvos gelbėjimo darbą, bet jos įsrava pastoviai didėja ir duoda daug vilčių atieties darbams.

Lietuvos išeivija yra kultūringa visuomenė, o kiekviena kultūringa visuomenė yra diferencijuota daugeliu požiūrių. Iš to kyla nevienodos nuomonės tuo ar kitu klausimu, bet apskritai esame vieningi Lietuvos laisvės siekime. Mūsų uždavinys išlaikyti tą vieningumą kuo plačiausia apimtimi, nes vienybėje yra galybė. Ta galybė būtinai reikalinga, nes išeivijos uždaviniai ir pareigos yra labai didelės ir labai atsakingos. Išeivija Vakaruose turi atlikti tai, ko pavergta tauta pati atlikti negali, ir pasakyti tai, kas tautos kamienui dabar yra uždrausta sakyti. Tai likiminis ir kartu istorinis išeivijos uždavinys. Lietuvių išeivija yra gausi, tiems uždaviniams atlikti priaugusi ir pilnai pajėgi intelektualiai, moraliai ir materialiai. Ji sudaro gerą ketvirtadalį visos lietuvių tautos. Nors ne visas tas ketvirtadalis yra vienodai aktyvus lietuviškame darbe, bet, beveik visas nori laisvos Lietuvos. Ji yra visiškai laisva kalbėti, rašyti, organizuotis pati ir organizuoti pagelbą pavergtai Lietuvai. Ji ir nėra pakrikusi, bet gerai organizuota talentingai numatytoje organizacinėje sistemoje. Kitos tautybės tokios organizacinės sistemos neturi, mums skundžiasi ir mus už mūsąją giria. Čia turime galvoje pagrindines bendrines organizacijas: Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą politiniam darbui pasauline apimtimi; Amerikos Lietuvių Tarybą tam pačiam politiniam darbui Jungtinių Amerikos valstybių ribose; Bendrąjį Amerikos Lietuvių Šalpos Fondą, BALFu vadinamą, į vargą patekusių lietuvių šalpai ir globai ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, jauniausią iš visų, VLIKo įkurtą, lituanistiniam švietimui, lietuvybės išlaikymui, lietuvių kultūros puoselėjimui, kūrybinių jėgų ir talentų rėmimui išeivijoje. Visos tos organizacijos yra atlikusios ir dabar

tebeatlieka svarbius darbus plačiąja lietuvių tautos gelbėjimo ir laisvos nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo prasme. Iki šiol tų organizacijų darbai buvo sėkmingi ir našūs. Jos veikė solidariai ir sutartinai kiekviena savo paskirties ribose. VLIKas, ALTa ir BALFas ir dabar sekmingai dirba gražiai ir nuoširdžiai tarp savęs bendradarbiaudami. Jokios trinties, jokių nesusipratimų tarp jų beveik nėra.. Su Lietuvių Bendruomene, ypač JAV Lietuvių Bendruomene, bendradarbiavimas susilpnėjo pastaruoju laiku stiprokai, kai Bendruomenė ėmėsi darbų, kuriais rūpintis tiesioginė pareiga buvo skirta Amerikos Lietuvių Tarybai. Tas nedraugiškas patriotiškų organizacijų susidūrimas niekam nėra naudingas, todėl kuo skubiausiai šalintinas. Nuo jo nukenčia ir Lietuvių Bendruomenė ir Amerikos Lietuvių Taryba, o svarbiausia, tas skaldo išeivijos jėgas ir silpnina jas kovai su okupacija Lietuvoje.

Mūsų kova už lietuvių tautos laisvę ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą turi dar ir kitą veiklos plotmę — tai ryšiai ir santykiai su pavergtu tautos kamienu. Čia tenka remtis neginčijama tiesa, kad lietuvių išeivija, kad ir gausi ir stipri, yra tik dalis tautos, yra tik jos šaka. Kad šaka pergreitai nenuvystų, kad ji gyva išliktų, reikia jai jos gyvybę palaikančios drėgmės, reikia tyro šaltinio vandens, kuris ją gaivintų, jos gyvybę palaikytų. Tuo tyru šaltiniu yra lietuvių tautos kamienas pavergtoje Lietuvoje. Ryšiai su tuo kamienu, bendravimas su juo, yra vienintelis kelias paveikiai atsigaivinti, sustiprėti, jėgas atgauti. Tą pačią mintį yra pasakę VEIKSNIAI Clevelando susirinkime, 1966 metų pradžioje. Jų bendrame pareiškime sakoma: "savo dvasiniam, kultūriniam, bei tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti laisvieji lietuviai privalo bendradarbiauti su Lietuva. Tačiau Sovietų Rusija, laikydama Lietuvos Respubliką okupuota ir paversta Sovietų Sąjungos dalimi, ne tik trukdo lietuvių tautai vykdyti laisvą apsisprendimą ir Lietuvos Respublikos suverenumą, bet taip pat sudaro kliūti laisviems lietuviams normaliai bendrauti su Lietuva". Tai, be abejo, yra tiesa. Nei bendradarbiavimas, nei bendravimas su Lietuva, kaip LTSR, nėra galimas ir nėra leistinas laisviesiems lietuviams. Jei kas taip darytų, bendrautų ir bendradarbiautų ne su pavergtos Lietuvos lietuviais, bet su pačiu okupantu. Mes reiškiame griežtą protestą Australijos ir Naujosios Zelandijos vyriausybėms dėl Lietuvos okupacijos pripažinimo de jure. Mūsų protestas yra teisėtas, teisingas ir pilnai pagrįstas. Bet jeigu laisvasis lietuvis pradės bendrauti, ar net

bendradarbiauti su LTS Respublika, tai tas jau reikš, kad jis Lietuvos okupaciją pripažįsta, ko iš visų tų bendravimų okupantas ir telaukia. Jam visai nerūpi išeivijos lietuvio tautinis atsigaivinimas ar tautinis sustiprėjimas, bet jam rūpi tautiniai atsparios lietuvių išeivijos sunaikinimas arba bent susilpninimas ją skaldant. Tos tiesos nereikia pamiršti nė vienam lietuviui, gyvenančiam laisvajame pasaulyje. Suprantama yra noras atsilankyti Lietuvoje, tame svajonių krašte, tam, kas dar niekad jos nėra matęs. Suprantama ir noras tų, kurie ten augo, mokėsi, jaunystės dienas praleido. Tai labai žmogiškas, kilnus ir tyras jausmas, bet visdėlto tik jausmas. Kai jausmas susiduria su kieta realybe, su tyrono be jokio žmogiško jausmo, tada jausmo pusė privalo pasiklausti išminties ir paklusti vadovaujančių organizacijų nurodymams. Clevelande posėdžiavę veiksniai neatmetė laisvojo lietuvio ryšių ir bendravimo su pavergtos Lietuvos lietuviais. Jie tik paryškino, kad nevisi ryšiai ir ne bet koks bendravimas yra tos pačios vertės. Jie priminė tautinės drausmės reikalingumą ir nurodė ribas bendravimui. "Tautinė drausmė reikalauja, kad tol, kol Sovietų Rusija laikys Lietuvą okupuota ir paversta Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai ribotųsi tik privačiu bendravimu". Tai gana siauras bendravimas ir praktiškai laiškais ir labdaros siuntiniais tegalimas. Toks bendravimas vyksta jau senokai ir vyksta ne taip jau siaura apimtimi. Nei parašytų laiškų nei pasiųstų siuntinių statistikos nėra, bet tikrai yra jų labai daug ir tos rūšies ryšiai yra labai intensyvūs. Siuntiniai eina daugiausia per specialias agentūras. Siuntėjas superka siunčiamas gėrybes, apmoka persiuntimo išlaidas ir kelis kartus daugiau muito Sovietų Sąjungos iždui už tas dovanas savo artimiesiems. Tai labai biaurus, kultūringame pasaulyje negirdėtas plėšikavimas labdarybės srityje. Asmeninės kelionės į okupuotą Lietuvą ir iš okupuotos Lietuvos į Vakarus jau vyksta, kad ir su labai dideliais suvaržymais iš okupanto pusės. Bet jos taip pat ribojasi privatiškumu, nes kitaip kietose okupacijos sąlygose nėra imanoma. Tie, kurie vyksta iš okupuotos Lietuvos, nežiūrint kokias pareigas jie eitų ir kokios būtų jų pažiūros į dabartinę Lietuvos padėtį, santykiuose su išeiviais jokiu būdu negali kalbėti atvirai, o tik taip, kaip rėžimo jiems įsakyta. Todėl ir santykiai su iš okupuotos Lietuvos atvykusiais, gali būti tik privataus pobūdžio, nes kitokiems santykiams jie nėra laisvi.

Tie išeiviai, kurie ryžtųsi vykti okupuoton Lietuvon su kultūros ar kita kokia viešo pobūdžio misija, turėtų žinoti valstybės

saugumo komiteto pirmininko A. Randakevičiaus pareiškimą, kad jis "pripažįsta tik tokius kontaktus su lietuviais iš užsienio ar užsienyje, kurie padeda ardyti Tarybų Lietuvos šmeižikų gretas". Kitoje vietoje tas pats A. Randakevičius svečiams iš užsienio primena, kad jis tuos pasisvečiavimus stebi budriai, vadovaudamasis senuoju paties pirmojo čekisto Dzeržinskio pavyzdžiu; o tas reiškia, kad jei ką jis įtars, tam galva bus nuimta. Ne tam svečiui iš užsienio galva nulėks, bet tam pavergtos Lietuvos lietuviui, kuris su tuo užsieniečiu bus susitikęs.

Jaunimo siuntimas į okupuotą Lietuvą mokytis lietuvių kalbos ir apskritai lituanistikos yra neapgalvotas ir rizikingas žygis. Lietuvių kalbos ten gal ir galima būtų pramokti, jei kas tam jaunimui leistų ramiai ir rimtai dirbti. Kita lituanistika, ypač Lietuvos istorija, ištisai yra suklastota, rusiškai komunistinė, ir bet kokiai Lietuvos laisvės idėjai priešinga. Iš klastingo ir žiauraus Lietuvos okupanto rusas padaromas didžiausiu Lietuvos draugu ir išlaisvintoju, o komunizmas žmonijos išganymas ir tai vienintėlis. Atiduoti lietuvį jaunuolį ar jaunuolę, visuomeniniai, politiniai ir istoriniai tinkamai neparuoštą, reikštu ne ką kitą, kaip mesti tuos jaunus žmones jų lietuviškos dvasios sudraskymui ir jų asmenybės sužalojimui. Visa laisvojo lietuvio bendravimo problema su okupuotos Lietuvos lietuviu turi nemaža netikėtumų ir pavojų, bet jaunimo siuntimas mokytis lituanistikos į okupanto griežtai prižiūrimas ir diriguojamas mokyklas ar specialius kursus, būtų pats neapdairiausias ir savo pasekmėmis neabejotinai liūdnas. Kalbama tuo reikalu čia viešai, nes jaunimo tinkamas auklėjimas, jo gyvenimo krypties formavimas tautiniu ir valstybiniu atžvilgiu, nėra vien jo tėvų reikalas. Tautos prieauglio auklėjimas, ypač tautinis auklėjimas, yra visos lietuvių visuomenės ir visos lietuvių tautos rūpestis. Niekas neturi teisės stumti jaunimo į pavojingas ir jo dvasią žalojančias aplinkybes. Tos teisės neturi ir tėvai.

Tas pats bendravimo klausimas buvo iškeltas ir 1974 metų Lietuvos laisvinimo darbo konferencijoje White Plains, N.Y. Šio straipsnio autoriui teko referuoti aktualią temą: "Lietuvos laisvinimo darbo samprata ir bendravimas su pavergtos Lietuvos lietuviais". Išklausius referato, paklausimais ir diskusijomis išanalizavus referento pateiktas mintis, konferencija vienbalsiai priėmė tokias išvadas:

1. Lietuvos laisvinimo darbo konferencija, išklausiusi ir ap-

svarsčiusi pranešimą apie Lietuvos vadavimo sampratą, nutarė dar kartą pareikšti nepakeičiamą laisvinimo veiksnių nusistatymą siekti nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo, remiantis nekintančia lietuvių tautos valia, Lietuvos valstybingumo apraiškomis ir lietuvių išeivijos tautine pareiga savo tautai padėti išsilaisvinti iš okupacijos.

2. Lietuvos laisvinimo darbo konferencija drauge su visa lietuvių išeivija protestuoja prieš okupanto vykdomą pagrindinių žmogaus asmens teisių paneigimą Lietuvoje, ypač prieš religijos persekiojimą ir Lietuvos žmonių bendravimo su kitais kraštais varžymą.

Kiek įmanoma okupacinio rėžimo varžtų ribose, laisvojo pasaulio lietuviams tikslinga puoselėti ir plėsti ryšius su pavergtoje Lietuvoje gyvenančiais tautiečiais išeivijos tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti ir solidarumui su ja ugdyti. Tuos ryšius mezgant ir palaikant, išeivijos lietuviams tenka vadovautis savo sveika nuovoka, sąžinės jautrumu ir tautiniu sąmoningumu, vengiant bet kurių veiksmų, kurie galėtų pakenkti Lietuvos valstybiniam testinumui ar lietuvių tautos pastangoms išlikti ir išsivaduoti iš okupacijos.

3. Lietuvos laisvinimo darbo konferencija, turėdama galvoje, kad mūsų visuomenės diferencijacija ir nusistatymų įvairumas yra natūralus ir teigiamas reiškinys, taria, kad dėl to tolerancijos puoselėjimas ir jos laikymasis mūsų išeivijos organizacijų, spaudos ir pavienių asmenų tarpe yra būtinas. Nesilaikymas šio svarbaus dėsnio apgailėtinai kenkia išeivijos tautiniam solidarumui ir laisvinimo darbo sėkmei.

Lyginant White Plains vienbalsiai priimtas ir paskelbtas išvadas su Clevelando veiksnių konferencijos paskelbtomis išvadomis, esminio skirtumo nedaug terasime. Yra skirtumo redakcijoje ir kai kurių principų akcentavime. Tai visai suprantamas dalykas, nes tarp tų dviejų dokumentų formulavimo yra jau beveik 9 metai. Toks laiko tarpas iškelia naujas aplinkybes, pateikia naujus to ar kito klausimo aspektus ir todėl korektyvos yra suprantamos ir pilnai pagrįstos, kad ir redakcinės, principinių dalykų nekeičiant. Nebūtina ir dabar tikėtis, kad tos išvados visus patenkins, tai retai kada atsiekiamas dalykas. Visuomenė įvairi, galvojimas, o kartais ir pageidavimai nevisuomet yra vienodi. Todėl ir naujoms rekomendacijoms pasirodžius išmintis turi jungti mus visus, susiklausymas ir susiderinimas Lietuvos laisvės siekime turi apgaubti visą lietuvišką išeiviją. Vienybėje Galybė.

ŠNIPŲ IR GUBERNATORIŲ PERSEKIOJAMAS VYSKUPAS

Vyskupas Motiejus Valančius ir mūsų laikai

P. MALDEIKIS

Apie vyskupą M. Valančių yra jau daug prirašyta anksčiau ir ypač šimto metų nuo jo mirties sukakties proga. Suprantama, nėra prasmės kartoti jau daug kartų rašytą jo biografiją ar tiksliai išskaičiuoti iš eilės visus jo darbus. To visko nebekartojant, reikėtų eiti prie tolimesnių klausimų — giliau suprasti ir iš esmės išsiaiškinti bei nustatyti jo vaidmenį ne tik jo gyventam laikotarpiui, bet ir mūsų laikams. Juk tarp jo gyventų ir mūsų laikų rusiškos okupacijos bei priespaudos ir net lietuvių kovos būdų yra nemaža bendrumo ir panašumo.

Visi sutinka, kad Valančius yra buvęs vienas didžiųjų vyrų mūsų tautoje ir pats žymiausias 19-to amžiaus lietuvis, iškilęs savo veikla bei darbais ir tebeturįs didelę įtaką ir mūsų laikams. Apie jį rašoma, kad jis buvęs didelis vyskupas, didelis dėl religijos ir lietuvybės kovotojas, visuomeninkas, žmonių švietėjas, Lietuvos blaivintojas, rašytojas, istorikas. Su tuo viskuo sutinkant, kyla tolimesnis klausimas, kiek tie visi jo asmenybės bei veiklos atžvilgiai buvo tuo metu nauji, svarbūs bei reikšmingi ir kiek jie atsiliepė tolimesniam lietuvių tautos ir visuomenės vystymuisi, gal teisingiau, kiek jo veiklos palikimas prisidėjo ar bent galima atpažinti vėlesnių laikų lietuvių tautos išlikimo kovoje.

Vyskupo Valančiaus veiklą galima išaiškinti iš ano meto lietuvių tautos ir religijos reikalavimų: jis viską darė, ko iš jo reikalavo to meto gyvenimas. Ir ką jis rado reikalinga savo vyskupijoje įgyvendinti, jis to ėmėsi, panaudodamas visus to meto galimumus. Bet gal nemažiau yra teisingas prileidimas, kad jo veiklos šaknys buvo jo dinamiška, kūrybinga ir didelė asmenybė. Savo idėjomis ir užsimojimais jis pralenkė savo laikus. Tai būta nepaprastai darbingo, didelio proto ir nepalaužiamo charakterio žemaičio politiko.

Kartu, kaip asmuo, jis buvo labai kuklus, pamaldus, teisingas, bet ir atkaklus, pasiruošęs visur ginti savo principus ir iškentėti viską dėl tikėjimo ir Bažnyčios.

Įdomų ir naują Valančiaus asmenybės nagrinėjimą su jį veikusiomis ano meto socialinėmis ir filosofinėmis idėjomis ir jo paliktomis įtakomis yra davęs tėvas Vytautas Bagdanavičius savo studijoje "Ar Varniai buvo anapus pasaulio?" ("Draugas" 1975 m. rugpiūčio 30 d. II d.)

Lyginant įvairias Valančiaus veiklos sritis su šių laikų mūsų problemomis, nuostabumą kels tai, kad tos problemos, su kuriomis Valančius susidūrė anais laikais, ir tie lietuviškieji reikalai, dėl kurių jis kovojo, nuostabiai kartojasi mūsų laikais taip pat pavergtoje tėvynėje ir kad dėl jo idėjų šiandieną iš nauja kovojama.

Vyskupui Valančiui suprasti ir jo atliktiems darbams įvertinti reikia bent paviršutiniškai peržvelgti jo asmenį ir jo veiklą įvairiais atžvilgiais.

Valančius — didelis vyskupas

Gal būt visi sutiksime, kad svarbiausią vaidmenį Valančius vaidino kaip vyskupas. Ne tik religinė, bet ir visa kita jo veikla rėmėsi daugiausia jo vyskupiška padėtimi. Veikdamas kaip vyskupas, jis pasidarė ir to meto lietuvių vadas. Ir jo visuomeninis darbas bei kovos prasidėjo tik jam tapus vyskupu. Anksčiau jis mokėsi, rimtai studijavo teologijos mokslus, įsigijo teologijos daktaro laipsnį, rašė Žemaičių vyskupijos istoriją, dvylika metų buvo mokinių kapelionas, ketverius metus profesoriavo dvasinėje akademijoje, buvo Varnių kunigų seminarijos rektorius, reformuodamas tą seminariją, tačiau per tą laiką nei platesne, visos tautos reikalus apimančia veikla, nei kova su rusų valdžia jis nepasireiškė. Su tais darbais, išskyrus gal tik jo "Žemaičių vyskupystę" jis nebūtų įėjęs į Lietuvos istoriją. Istoriniu asmeniu jis pasidarė tik perėmęs visos didelės vyskupijos valdymą ir vadovaudamas jai per visą amžiaus ketvirtį. Ir tik vykdydamas savo ganytojiškus uždavinius, jis ėmėsi darbų, kurių kiti, buvę jo vietoje, nei anksčiau, nei vėliau nesiėmė ir neatliko.

Perorganizuodamas Varnių kunigų seminariją, Valančius vietoje buvusių senų, daugiausia sulenkėjusių profesorių pasitelkė jaunesnius, energingus ir tuo metu lietuviškai pasireiškusius kunigus. Apskritai į svarbesnes vietas skyrė veik-

Vyskupas Motiejus Valančius

lius, ypač lietuviškai ką nors parašiusius kunigus. Dažnai lankė parapijas ir tikrino jų veikimą, kas tuo metu nebuvo įprasta; rašė ganytojiškų laiškų kunigams ir parapiečiams; kelti kunigų išsilavinimui jis steigė ir plėtė dekanatų bib-

liotekas ir padėjo joms apsirūpinti knygomis; vyskupijos raštinė platino knygas ir vis daugiau parūpino jų lietuviškų; jo rūpesčiu vyskupijoje buvo pastatytos 45 bažnyčios ir atremontuota jų daug senų, kol po 1863 metų sukilimo valdžia nebeleido bažnyčių nei statyti, nei remontuoti panašiai kaip ir dabar Lietuvoje.

Greta religinio vadovavimo arba ganytojiško darbo Valančius per 25 metus pasireiškė kaip vyskupas visuomeninkas, auklėtojas, rašytojas, kovotojas ir vadas. Visa tai iškėlė jo, kaip vyskupo, autoritetą, nors visi jo darbai bei planai buvo rusų valdžios sutrukdyti ir nebuvo iki galo įvykdyti.

Vyskupas Valančius — visuomenininkas

Pagrindinis Valančiaus, kaip visuomenininko, atliktas darbas buvo žmonių blaivinimas. Tuo metu labai išplitęs girtavimas buvo lietuviško kaimo moralinė žaizda, skurdo ir įvairių kitų blogybių priežastis. Paprotį gerti palaikė ir skatino žydai smuklininkai, degtinę savo dvaruose gaminę dvarininkai ir pagaliau rusų valdžia, siekdama turėti pajamų iždui. Todėl nenuostabu, kad žmonės daug gėrė. Suprasdamas tą daugumos žmonių nelaimių ir moralinio bei religinio skurdo priežastį, Valančius ėmėsi kai kur jau prieš jį pradėtos blaivinimo akcijos. Nors ir žinodamas rusų valdžios nusistatymą prieš blaivybės sąjūdžius jų okupuotuose kraštuose, jis pasiryžo veikti ir prieš valdžios valią ir su didele energija ryžosi paveikti žmones, kad šie liautųsi gėrę.

Žmonėms nuo girtavimo sulaikyti jis, kunigų padedamas, parapijose pravesdavo iškilmingus pasižadėjimus nebegerti ir negeriančiuosius organizavo į blaivybės brolijas, kurias su klebonų pagalba išplėtė visoje vyskupijoje. Parapijose veikiant jo ganytojiškuose laiškuose ir jo paties paruoštoje bei išleistoje knygelėje nurodytu būdu, didelė dauguma žmonių liovėsi gėrę ir masiškai rašėsi į kalbamas brolijas. Kurie dar gėrė, ir tie būdavo kitų sudrausti.

Blaivybės reikalu vyskupas Valančius parašė 14 ganytojiškų laiškų tikintiesiems (5), kunigams (5), dvarininkams (2) ir savo vyskupijos daliai Kurše (2). Blaivybė jam buvo doros forma, kuri siejosi su žmonių religiniu gyvenimu. Žmonių blaivinimas glaudžiai rišosi su jo religiniu vyskupijos vadovavimu ir buvo ganytojiško darbo dalis.

Vyskupo Valančiaus pastangomis jo vyskupija pasidarė vienintelis blaivus kraštas visoje Europoje, jau nekalbant

apie visais atžvilgiais atsilikusią Rusiją. Tačiau dėl žmonių blaivinimo jam teko ne tik intensyviai veikti, bet ir sunkiai kovoti su prieštaraujančiomis jėgomis: jo dvasinių tikslų siekiančiam idealizmui teko kovoti su egoistiniu ir naudos siekiančiu materializmu. Savo kilnių tikslų siekiančiu bei pasiaukojančiu darbu jis palietė materialinius interesus tų, kurie pelnėsi iš žmonių girtavimo ir kurie buvo suinteresuoti, kad žmonės daugiau gertų. Tai buvo žydai smuklininkai ir degtinę gaminę dvarininkai. Kada dėl Valančiaus įvestos blaivybės užsidarė kaimuose ir pakelėse buvę smuklės ir jų vietoje pakeles išpuošė kryžiai, žydai ir dvarininkai, netekę iš degtinės pajamų, skundėsi valdžiai. Valančius bandė paveikti ir dvarininkus, bet jie jo kreipimąsi į juos sutiko šaltai. Tik kai kurie pažangesni dvarininkai (Ir. Oginskis, K. Plateris, L. Ropas ir kai kurie kiti), nežiūrėdami didelių nuostolių, blaivybę sutiko palankiai. Gi dauguma, netekę iš degtinės pajamų, priešinosi Valančiaus blaivybei, stengėsi sutrukdyti jos plitimą, net veltui žmonėms dalindami degtinę, ir skundėsi apskričių viršininkams ir gubernatoriams.

Dėl žmonių blaivinimo Valančius užsitraukė ir rusų valdžios nemalonę. Nors caras ir užgyrė jo atliekamą blaivinimo darbą ir net jam už tai dėkojo, tačiau administracijos valdininkai jam buvo priešingi. Anksčiau iš akcizo mokesčio degtinės varyklose valdžia turėjo nemaža pajamų. Bet žmonėms nebegeriant, ji neteko milijonų rublių tų pajamų. Be to, Lietuvos surusinimu rūpinęsi valdininkai vyskupo blaivinimo akcijoje įžiūrėjo jo įtakos, autoriteto bei galios didėjimą. Jie pamatė, kad įvedus blaivybę, pakilo dora, pagerėjo gyvenimo sąlygos, o kartu stiprėjo ir jų tautinis sąmoningumas. Tuo būdu blaivybė valdžios akyse pasidarė politiniu reikalu. Iš vyskupo Valančiaus buvo pareikalauta pasiaiškinti, kuo remdamasis jis organizuoja blaivybės brolijas. Vyskupas aiškinosi, kad žmonės patys jų pageidauja ir kad kunigai turi rūpintis žmonių dvasine gerove ir kad jo paties tarnyba bei ganytojiškos pareigos — atsakomybė prieš Dievą ir žmones — taip pat verčia jį rūpintis žmonių gerove.

Negalėdama sulaikyti Valančiaus skleidžiamos blaivybės ir drauge su ja didėjančio žmonių susipratimo, valdžia buvo nusistačiusi jį ištremti iš vyskupijos. Tam reikalui spręsti caro paliepimu buvo sušauktas ministerių tarybos posėdis,

kuriame, išsiaiškinus Žemaičių vyskupijoje susidariusią padėtį, buvo nusistatyta, kad jau nebeįmanoma sulaikyti blaivybės sąjūdžio ir kad Valančiaus, įgijusio žmonėse nepaprastą autoritetą, ištrėmimas nebus rusų valdžiai naudingas.

Taip vyskupui Valančiui dėl žmonių blaivinimo teko kovoti keliuose frontuose. Nors caras ir dėkojo jam už blaivybės įvedimą, tačiau jis nesulaikė administracijos persekiojimų. 1964 metais buvo uždraustos blaivybės brolijos, nors žmonės, to nepaisydami, ir toliau laikėsi blaivių papročių ir nebegrįžo į tokį pat girtavimą, koks buvo įsigalėjęs anksčiau. Valdžios draudimas jau negalėjo visiškai sunaikinti Valančiaus atlikto didelio darbo.

Pakeisdamas žmonių įprotį gerti degtinę ir tuo būdu pašalindamas pagrindą daugeliui blogybių, vyskupas Valančius pakėlė žmonių moralę, pakeldamas savo vyskupijos moralinį lygį ir bendrą žmonių gerovę. Sustabdydamas girtavimą, Valančius pasirodė kaip Lietuvos visuomenės moralinis reformatorius, kartu gynęs Lietuvą nuo okupanto užmačių laikyti ją tamsią, nuskurdusią, tautiškai ir religiškai nesusipratusią, neatsparią nei surusinimui, nei suprovoslavinimui.

Blaivybės įvedimas nebuvo tik to meto reikalas. Ta jo moralinė visuomenės reforma, kartą įvykdyta, turėjo įtakos ilgiems laikams. Tiesa, valdžiai blaivybę uždraudus, daug žmonių atkrito į girtavimą. Bet daug smuklių pakelėse sugriuvo ir daugiau neatsistatė. Kartą prablaivėję, žmonės bent į tokio pat masto girtavimą negrįžo. Daugelis, užuot domėjęsi degtine, gerino savo ūkius, rūpinosi daugiau savo šeimomis bei jų gerove ir aktyviau priešinosi rusinimo pastangoms.

Lietuvos švietėjas

Kita negerovė, kurią vyskupas Valančius ėmėsi taisyti, buvo žmonių tamsumas — analfebetizmas. Valančius ėmėsi reformuoti lietuvių visuomenę ir tuo atžvilgiu. Taigi greta moralinės reformos jis ėmėsi ir kultūrinės. Tai atitiko ir jo, kaip auklėtojo, pašaukimą. Auklėjimo darbą dirbo jis visą gyvenimą. Iki jo konsekravimo vyskupu, kaip matėme, jis dirbo mokytojo darbą: buvo kapelionas, profesorius, rektorius. Todėl nenuostabu, kad, tapęs vyskupu, jis ypatingą dėmesį atkreipė į savo vyskupijos žmonių auklėjimą bei švietimą.

Perimdamas vyskupiją, Valančius rado kelias dešimtis parapinių mokyklų. Jis suprato, kad pakelti žmonių švietimui reikia jas įsteigti kiekvienoje parapijoje. Tad jis ir pareikalavo iš klebonų visur parapijose įkurti mokyklas, aprūpinti jas tinkamomis patalpomis ir mokytojais ir kartu pasirūpinti, kad visi vaikai jas lankytų. Ir tai buvo daugiau ar mažiau įvykdyta. Ketvirtaisiais jo ganytojavimo metais (1854) Žemaičių vyskupijoje jau veikė 197 mokyklos su 5,910 mokinių. Taip per trumpą laiką jis sukūrė parapinių mokyklų tinklą, į kurį buvo sutelkta dauguma jo vyskupijos vaikų. Kartu jis ragino ir suaugusius mokyti skaityti ir rašyti. Tas mokyklas tikrindamas, jis reikalavo iš klebonų du kartus per metus jam pranešinėti apie mokyklų padėtį ir jas lankančių vaikų skaičių. Nežiūrint tokių mokyklų kokybinių trūkumų, nes iš karto nebuvo įmanoma iš nieko jas tobulai suorganizuoti, jos mokė priaugančią kartą skaityti ir rašyti, šalindamos neraštingumą. Daugelyje parapijų buvo mokomi ir suaugusieji, ir jose beveik išnyko beraščiai. Tuo Žemaičių vyskupija raštingumo atžvilgiu atsistojo pirmoje eilėje Rusijos imperijoje ir pralenkė daug Vakarų Europos kraštų.

Įkurtas parapines mokyklas reikėjo aprūpinti ir knygomis. Nesant tinkamos literatūros, Valančius pats rašė vaikams ir suaugusiems auklėti religines ir šiaip pedagogiškai paruoštas knygas, savo lėšomis jas išspausdino ir dažniausiai jas nemokamai išplatindavo. Žmonėms šviesti jis bandė išgauti valdžios leidimą leisti Ivinskio sumanytą laikraštį "Aitvaras" ir Akelaičio "Pakeleivingą", tačiau valdžia neleido, trukdydama bet kokį lietuvišką švietimą.

Kaip su blaivybe, taip ir žmonių švietimo srityje Valančius susidūrė su griežtu valdžios pasipriešinimu. Jo sukurtas didelis lietuviškų mokyklų tinklas neatitiko valdžios politikos. Rusiškų mokyklų visoje jo vyskupijoje buvo tik 17, ir jų atliekamas rusinimo darbas neturėjo pasisekimo. Rusai matė, kad jų rusinimo nesėkmės kaltininkas buvo ne kas kitas, kaip lietuviškos mokyklos; o pats didžiausias kaltininkas buvo vyskupas Valančius. Tai rusinimo kliūčiai nugalėti generalgubernatorius 1862 metų gruodžio 29 d. įsakė uždaryti visas parapines mokyklas ir uždraudė vaikus mokyti namie. Bet ir tuo įsakymu valdžiai nepavyko suvaryti lietuvių vaikus į rusiškąsias mokyklas, nes Valančius slaptai paliepė kunigams paraginti žmones vaikams lietuviškai

mokyti pasisamdyti raštingus senesnius žmones, tada pramintus daraktoriais, ir kaimuose slaptai mokyti vaikus lietuviškai skaityti ir rašyti. O kur tai neįmanoma — patiems tėvams mokyti vaikus namie. Taip Valančius įsteigė daraktorių mokyklą ir vadinamą vargo mokyklą, kur motinos, verpdamos prie ratelio, mokė vaikus skaityti. Tuo būdu tėvai savo mokėjimą skaityti ir rašyti perduodavo vaikams ir neleido jų į rusiškas mokyklas. Ir tik taip namie pramokyti lietuviškai skaityti ir rašyti dalis vaikų buvo leidžiami mokytis ir rusiškose mokyklose. Išmokdami namie lietuviškai skaityti, vaikai išmoko melstis iš maldaknygės. Metodinį daraktorių mokyklos pavyzdį sukūrė pats vyskupas, parašydamas "Antano Tretininko pasakojimus", kurie, tiesa, nebuvo jo laiku išspausdinti. Bet toks mokymo būdas buvo jau ir prieš tai prigijęs.

Savaime suprantama, kad Valančiaus sukurtas visą vyskupiją apimantis parapinių mokyklų tinklas buvo tik pradžia, iš kurios turėjo išsivystyti visą Lietuvą apimanti jo ir kitų švietėjų išplėtota švietimo sistema. Juk jis svajojo net apie žemaitiškos akademijos steigimą. Jei ne anas rusų valdžios barbariškas lietuviškų mokyklų uždarymas, Lietuva būtų į dvidešimtąjį amžių atėjusi kaip viena šviesiųjų Vakarų Europos tautų.

Taip Valančius su savo parapinėmis ir daraktorių mokyklomis apsaugojo lietuvių vaikus nuo surusinimo ir sudarė sąlygas atsirasti ir plisti "Aušrai" ir visai draudžiamai spaudai. Prie jo sukurtos vaikų namie mokymo tradicijos buvo sugrįžta naujaisiais laikais rusų bolševikų okupuotoje Lietuvoje, mokant vaikus tikybos dalykų ir auklėjant juos lietuviškoje dvasioje.

Vyskupas Valančius — rašytojas

Sielų ganytojui Valančiui labiausiai rūpėjo religiniai uždaviniai. Religiniam lietuvių sąmoningumui kelti jis ėmėsi rašyti religinio turinio knygas. Ir rašė jis gana daug. Dar 1845 m. jis paruošė spaudai ir išleido K. Širvydo pamokslus "Punktai sakymų". Po trejeto metų buvo išspausdintas ir jo istorinis veikalas "Žemaičių vyskupystė". Tapęs vyskupu, jis pradžioje daugiausia rašė ir leido religines knygas: Tomo Kempiečio "Apie Kristaus sekimą" vertimą, "Šventąją Senojo Įstatymo istoriją", "Kaip atlikti išpažintį", "Viešpaties Jėzaus Kristaus gyvenimas"; pataisė, perredagavo ir išleido

giesmyną (1855 m.; iki 1909 m. jis buvo išspausdintas 30 kartų). Vienuolikos leidimų susilaukė ir jo "Šventųjų gyvenimai" (1863). Šiai jo raštų rūšiai priklauso "Romos katalikų mokslas" ir kitos religinės knygos.

Rūpindamasis žmonių švietimu bei jų mokymu skaityti, Valančius turėjo pasirūpinti knygomis, kad žmonės, ypač jaunieji, pramokę skaityti, turėtų ką skaityti. Tuo tikslu jis pats rašė ir ragino kitus rašyti auklėjančio turinio lietuviškas knygas. Taip vyskupas tapo rašytoju ir įėjo į lietuvių literatūros istoriją. 1864 m. išleido savo "Vaikų knygelę" (5 leidimai), 1867 m. savo sudarytą žemaičių patarlių rinkinį, 1868 m. buvo Joteiko slapyvardžiu išspausdinta jo "Paaugusių žmonių knygelė" (6 leid.), o 1869 m. jo beletristinis veikalas "Palangos Juzė". Visos tos knygos buvo auklėjančio turinio, ir jo idėjomis su tų knygų pagalba buvo auklėjamos vėlesnės kartos. 1872 m. buvo parašyti, bet išspausdinti tik 1901 metais jau minėti "Antano Tretininko pasakojimai", kurie buvo metodiniu pavyzdžiu, kaip daraktoriai turėjo mokyti vaikus.

Uždraudus spaudą lietuvių raidėmis, Valančiaus knygos bei brošiūros buvo spausdinamos nelegaliai. Aplink save jis buvo sutelkęs visą būrį talkininkų, kurie, jo inspiruojami, patys rašė knygas ir pagelbėjo jo knygas paruošti spaudai, išspausdinti ir platinti.

Ką rašydamas, Valančius turėjo tikslą auklėti žmones — juose skiepyti vienokias ar kitokias idėjas. Jo raštų leidimų skaičius rodo jų pasisekimą, rodo, kad jie buvo skaitomi. Savo knygomis jis darė žmonėms didelę įtaką. Ir šių laikų skaitymų knygose visur rasime Valančiaus raštų ištraukų su jo idėjomis. Jo knygos, nežiūrint kokio turinio jos bebūtų, yra parašytos gyva, žemaičiams kaimiečiams suprantama ir įdomia kalba. Tuo jos visada buvo visiems prieinamos, patrauklios ir mėgstamos. Taip savo raštais jis sugebėjo prieiti prie paprastų ano meto žmonių ir juose skleisti religines, moralines, tautines ir kitokias auklėjamąsias idėjas. Sakoma, kad iš visų jo raštų galima sudaryti dešimtį didelių tomų.

Vyskupas Valančius buvo iš prigimties rašytojas. Be kitokio turinio raštų, jis paliko ir 4 grožinės literatūros knygas. Rašytojas A. Vaičiulaitis jį laiko grožinės prozos tėvu. Jis į grožinę prozą įėjo taip tvirtai ir "kai kuriais atžvilgiais taip įspūdingai, kad ir po šiai dienai pasilieka ir ver-

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

tingas, ir įdomus, ir sunkiai pavejamas". Žodžio tikslumu, aiškumu ir spalvingumu Valančius pasilieka lyg ir nepamainomas.

Kovotojas ir vadas

Prieš tapdamas vyskupu, Valančius nebuvo kur nors viešai pasireiškęs savo priešrusišku nusistatymu. Profesoriaudamas Petrapilyje, jis buvo susipažinęs su įtakingais valdžios asmenimis. Tiesa, ir tuo metu jis savo vedamuose užrašuose sau žymėjosi visus valdžios katalikų teisių suvaržymus bei jų persekiojimus, tačiau tas savo pažiūras jis mokėjo nuslėpti, ir valdžia jį laikė sau patikimu katalikų dvasininku. Todėl rusų valdžiai parenkant kandidatus į Lietuvos vyskupus, į jų tarpą buvo įrašytas ir M. Valančius. Pradžioje jis buvo pasiūlytas į vyskupus sufraganus, o vėliau, siūlymą pakartojant, buvo pasiūlytas ir į vyskupo vietą. Vatikanui jo kandidatūrą pasirinkus, Rusijos vyriausybė su tuo sutiko. Jį konsekravus, caras paskyrė jam dovanų: tūkstantį rublių ir vyskupo insignijas — žiedą, mitrą ir lazdą.

Jau tuo metu Rusijos vyriausybėje buvo įsigalėjusi politika slopinti Rusijos okupuotų nerusiškų tautų tautinį sąmoningumą ir siekti jų surusinimo. Kartu buvo siekiama ir katalikus supravoslavinti, panaudojant įvairias spaudimo priemones. Gabendama į Lietuvą kolonistus rusus ir atiduodama jiems lietuvių turėtus ūkius ir stačiatikiams atiduodama katalikų bažnyčias ir kartu rusindama lietuvių vaikus valdinėse mokyklose, rusų vyriausybė tikėjosi pakeisti lietuvių tautinį ir religinį charakterį. Panašiai kietą valdžios ranką jautė ir kitos rusų pavergtos tautos. Valdžios politikai nepaklusnūs vyskupai buvo ištremiami iš vyskupijų, o joms valdyti buvo parenkami valdžiai paklusnūs bei palankūs dvasininkai. Ir Žemaičių vyskupija buvo ilgesnį laiką valdoma valdžios pastatyto kun. J. Gentilos, kurio Vatikanas, žinodamas jo pataikavimą rusų valdžiai, nesutiko skirti vyskupu.

Pradžioje vysk. Valančius savo santykiuose su civiline valdžia naudojo savo diplomatinius sugebėjimus. Pvz. savo skleidžiamai blaivybei jis pakartotinai buvo išgavęs caro pritarimą ir net pagyrimą. Tačiau su vietiniais valdžios atstovais jam teko kovoti ir prieš jų jėgą dažnai teko ir pralaimėti, kaip tai įvyko valdžiai uždraudžiant jo blaivybės brolijas ir uždarant parapines mokyklas. Diplomatijos jis griebėsi ir 1863 metų sukilimo metu. Jis ir anksto numa-

tė, kad suskilimas nepasiseks, kad labai nukentės daug lietuvių ir Katalikų Bažnyčia, ir būdamas realistas, jam nepritarė; bet tylomis leido jauniems kunigams būti sukilėlių būrių kapelionais. Sukilimui nepasisekus ir rusams sukilėlius žiauriai baudžiant, jis bandė juos užtarti tiek prieš vietos karo viršininkus, tiek prieš Muravjovą, panaudodamas savo senas pažintis su aukštesniąja rusų administracija. Kaip Vacl. Biržiška rašė, "Nors daugiau nei šimtą kunigų už santykius su sukilimu užmokėjo savo galvomis arba ilgamečiu kalėjimu ir ištrėmimu į Sibirą ar tolimąsias Rusijos vietas, vis dėlto nemaža kunigų ir pasauliečių Valančiui pavyko beveik iš kilpos ištraukti arba visai valdžios akyse nubaltinti taip, kad už santykius su sukilimu jie sumokėjo tik tam tikrą nedidelę administracinę baudą, o kiti kunigai net buvo savo senose vietose palikti" ("Aleksandrynas" III-92).

Kada po sukilimo valdžia savo represijas nukreipė prieš Katalikų Bažnyčią, likviduodama vienuolynus, įkalindama kunigus, suvaržydama naujų klierikų priėmimą į kunigų seminarijas, proteguodama jai ištikimus kunigus, uždrausdama be jos leidimo perkelti kunigus į kitą parapiją, uždrausdama kunigams išvažiuoti iš savo parapijų ir tuo labai suvaržydama jų judėjimą, uždrausdama statyti naujas bažnyčias ir remontuoti senas, uždrausdame kapuose statyti kryžius, uždrausdama bažnytines brolijas ir procesijas, ir paliepdama įvesti rusų kalbą į pamaldas ir rusų raides į lietuviškąją spaudą, — Valančius stojo į kovą prieš katalikų persekiojimus ir nevykdė valdžios reikalavimų: atsisakė įvesti rusų kalbą į religinius bei bažnytinius dalykus ir uždraudė kunigams naudotis rusiškomis raidėmis parašytais pamokslais. Bet toliau jam bandant tam tikrais būdais apeiti ar sušvelninti įvairius valdžios suvaržymus, jis buvo valdžios iš Varnių perkeltas į Kauną, kur jis buvo policijos priežiūroje ir jos stropiai sekamas bei šnipinėjamas. Jam uždraudė bet kur išvažiuoti iš Kauno. Taip jis buvo izoliuotas nuo savo vyskupijos, neteko ryšių su Vatikanu ir kitais vyskupais. Dėl jo didelės įtakos žmonėms valdžia buvo nutarusi jį ištremti. Tačiau, pasklidus apie tai gandams, į Kauną vienu metu suvažiavo tūkstančiai kaimiečių vežimų, kuriais žmonės važiavo atsisveikinti su savo mylimu ganytoju. Kiti, prisibijodami, kad, valdžiai vyskupą ištrėmus, nebus kas jų vaikams suteiks sutvirtinimo sakra-

mentą, vežė savo vaikus į Kauną nuo Troškūnų, Svedasų, Rokiškio ir kitų tolimų pakraščių. Tai sulaikė generalgubernatorių nuo Valančiaus ištrėmimo. O vyskupas savo keliu rašė gubernatoriui protesto raštus dėl Bažnyčios suvaržymo ir neskubėjo vykdyti jo įsakymų, tuo bandydamas sukliudyti neteisėtų rusų reikalavimų vykdymą. Nebodamas visų represijų ir pavojų, vyskupas Valančius ėmėsi ir nelegaliu keliu atskleisti žmonėms valdžios siekimus ir paraginti juos jiems nepasiduoti. Per vėliau išgarsėjusį knygnešį Jurgį Bielinį jis 1866 m. pasiuntė į Tilžę penkis tūkstančius rublių ir pavedė ten dirbančiam katalikų kunigui Jonui Zabermanui savo vardu spausdinti jo parašytas priešrusiško turinio knygutes, kartu organizuodamas jų slaptą pergabenimą per sieną ir išplatinimą Didžiojoje Lietuvoje. Vaclovas Biržiška tas devynias Tilžėje išspausdintas knygutes laikė pirmosiomis lietuvių politinio pobūdžio knygomis, kuriose žmonės buvo raginami priešintis rusų valdžiai: ginti savo bažnyčias, neleisti vaikų į rusiškas mokyklas, neimti į rankas rusų raidėmis parašytų knygų, priešintis rusų primetamai pravoslavijai ir malda bei tvirtu tikėjimu priešintis rusų siekimams. Taip Valančius buvo pirmasis knygnešių organizatorius, kuris pats knygas parašė, pasirūpino jų išspausdinimu ir surado patikimus žmones, kurie paaukojo savo gyvenimą knygoms į D. Lietuvą su dideliais pavojais atgabenti ir čia paskleisti jas po visą kraštą. Tos jo brošiūros kalbamu keliu pasklido po Lietuvą ir veikė žmones dešimtmečiais. Jis ragino žmones nebijoti ir nukentėti, kaip dėl savo tikėjimo nebijojo nukentėti ir pirmieji krikščionys. Jo suverbuotos knygų nešėjos bei nešėjai buvo įsitikinę, kad jie dirba šventą darbą ir tęsė jį ir Valančiui mirus. Taip Valančius pirmas pradėjo ilgą ir labai svarbų mūsų tautos kovos dėl kultūros laikotarpį, kuris yra vienas gražiausių ir svarbiausių mūsų tautos istorijoje. Jo kovų pavyzdžiai gaivina šių laikų pavergtos lietuvių tautos kovotojus.

Pasklidus kalbamoms brošiūroms žmonėse, rusai suprato, kad tai yra vyskupo Valančiaus darbas. Bet jie nepajėgė surasti įrodymų. Į Tilžę, kur buvo tos brošiūros spausdinamos, buvo pasiųsti šnipai, kurie iš rankraščių rašysenos turėjo susekti jų autorių. Bet jie rado, kad tos brošiūros buvo parašytos ne Valančiaus ranka. Viskas ėjo kun. Zabermano vardu, ir jokių įrodymų prieš Valančių jie nerado. Negalėdami formaliai prie jo prikibti ir jį apkaltinti už

draudžiamų knygų gaminimą bei platinimą, gubernatoriai prie jo kabinėjosi dėl įvairių prasilenkimų su jų reikalavimais ir daug kartų jį baudė didelėmis baudomis.

Jau būdamas senas ir ligų kankinamas, vyskupas Valančius kasdieną laukė ištrėmimo. Bet jis nesiliovė ir toliau rašęs ir veikė žmones kaip jų dvasinis vadas. Jis buvo didžiausias to meto žmonėms autoritetas ir lietuviškos bei katalikiškos rezistencijos vadas, vadovavęs tautos pasyviam pasipriešinimui. Taip Valančius buvo didžiausias praėjusio amžiaus antros pusės kovotojas prieš rusų religinę ir tautinę priespaudą. Jo politinės kovos sąlygos atitinka veikimo sąlygas šių laikų lietuvių, kurie kovoja bolševikų pavergtoje Lietuvoje prieš tokią pačią religinę ir tautinę priespaudą.

Istorija kartojasi

Prisimindami Vyskupo Valančiaus laikus ir jo kovas, mes galime būti nustebinti, kad rusiškas imperializmas per daugiau kaip šimtą metų išliko beveik nepakitęs kaip savo užmačiomis pavergti kiek tik galima daugiau kitų tautų, taip ir savo metodais jas asimiliuoti bei sunaikinti. Caristinės Rusijos Valančiaus laikų lietuvių pavergimas nedaug kuo skiriasi nuo bolševikinės priespaudos. Tikslai tie patys — nutautinti lietuvius ir įlieti juos į rusų tautą. Rusiškasis bolševizmas pasisavino caristinės valdžios metodus ir priemones pavergtoms tautoms sunaikinti — jas asimiliuoti prievartos priemonėmis. Lietuvoje kartojasi Valančiaus laikų Katalikų Bažnyčios persekiojimas, tik jame pravoslaviją pakeitė ateistinis bolševizmas. Tautai teko pergyventi tokį pat, tik dar žiauresnį sukilimo malšinimą, masinius į Sibirą trėmimus, vyskupų persekiojimus ir jų išblaškymus, bandymą kunigus įtraukti į okupanto tikslų vykdymą, religinės literatūros draudimą, bažnyčių uždarinėjimą, kunigų darbo bei judėjimo ir religinių apeigų suvaržymą, naujų kunigų paruošimo apsunkinimą ir daug kitų valdžios priemonių katalikų religijai Lietuvoje sunaikinti. Taip pat kartojasi laisvai veikiančių lietuviškų mokyklų uždraudimas, rusinimas per mokyklas, laisvos lietuviškos spaudos uždraudimas, privedęs prie slaptos "Katalikų Bažnyčios kronikos" ir kitų slaptų leidinių išleidimo. Kaip anais laikais, taip ir dabar lietuvių išlikimo kovos pareikalavo labai didelio daugelio žmonių pasiaukojimo, ryžto, drąsos, daug mirčių ir sunkiai įsivaizduojamų kančių kalėjimuose, trėmimuose ir Sibire. Ir lietu-

vių rezistencijos būdai bei keliai beveik tie patys: religijos ir tautybės laikymasis ir pasyvus priešinimasis rusų atneštoms idėjoms. Todėl anksčiau Valančius nebuvo taip suprantamas, kaip šių laikų pavergtos tautos išlikimo kovoje.

Lietuvių krikščionių demokratų pirmtakas

Prel. M. Krupavičius vyskupą Valančių laikė ir lietuviškos krikščioniškosios demokratijos pirmtaku. Tiesa, jo laikais dar nebuvo organizuotos krikščioniškosios demokratijos, tačiau jis savo gyvenime bei veikloje siekė realizuoti visus tris jos principus bei idėjas: jis kovojo dėl lietuvių tautos krikščioniškumo ir rūpinosi kelti lietuvių tautinį susipratimą. Lenkų įtakos Lietuvoje įsigalėjimo laikais jis rūpinosi lietuvybės atgaivinimu. Būdamas kunigų seminarijos rektorium, jis klierikus auklėjo lietuviškoje dvasioje. Savo knygas rašė tik lietuviams ir ne jų elitui, o visai lietuvių masei. O savo santykiuose su žmonėmis jis buvo tikras demokratas — "tikras vargdienių tėvas, gynėjas nuo jų skriaudikų". "Jis buvo tikras krikščionis demokratas. Jis savo socialinę veiklą grindė tautybe ir demokratybe. Jo veiklos tikslas — darbo žmonių dorovinė ir medžiaginė gerovė. Jis padėjo pamatus šiųmetinei krikščioniškajai demokratijai. Kas Vakarų Europai buvo Ketteleris, tas Lietuvai buvo Valančius. *Jis Lietuvos krikščioniškosios demokratijos pranokėjas*". Valančiaus demokratiškumui pavaizduoti pasakojams toks įvykis. Kartą, atėjęs į klausyklą, jis rado stovinčius vienoje pusėje garsų tada didiką — "apskrities karaliuką", o antroje pusėje paprastą moterėlę. Jis pirma išklausė tos moterėlės išpažinties. Po to, pas jį atėjęs, tas didikas protestuodamas priekaištavo, kaip vyskupas galėjo jį taip įžeisti. Valančius jam paaiškinęs, kad tos moters laukia namie alkani vaikai ir kiti darbai, ir ji turinti skubėti namo. Jis gi turįs daugiau laiko.

Ir savo gyvenimu ir savo darbais vyskupas Valančius buvo demokratas, rūpinęsis žmonių švietimu bei jų gerove, dėl ko jis buvo vadinamas "mužikų vyskupu". Jis pats gyveno kukliai, paprastai, demokratiškai. Jam buvo svetima tų laikų didikų bei bajorų prabanga. A. Vaičiulaičio žodžiais, "Tai vyras didžių darbų ir rūpesčių visos tautos šviesesne dalia, kovotojas ir nepailstantis statytojas, vienas iš gražiausių savo gimtosios žemės sūnų" ("Draugas" 1975 m. liepos 19 d. Kun. J. Gutausko citata).

LIETUVIŲ IŠEIVIŲ POLITINĖ VEIKLA LAIKAMS IR ŽMONĖMS BESIKEIČIANT

J. VARNAS

Būdami pavergtos tautos dalis, lietuviai išeiviai turi politinių pareigų savo tautos atžvilgiu, būtent, veikti ir kalbėti savo tautos vardu užsienyje, siekiant jos išlaisvinimo. Tos pareigos jai nesikeičia, iki tauta išsilaisvins. Tačiau, veikiant išeiviją įvairioms nuotaikoms bei įtakoms, kartais ji pradeda lyg ir tas savo pareigas apleisti, jomis lyg ir nebesidomėti. Todėl, ilgai užsitęsus okupacijai ir nenumatant greito galimo jos pasikeitimo ir, be to, išeivijos visuomenei pamažu besikeičiant, pravartu kartas nuo karto iš naujo peržvelgti kalbamus išeivių uždavinius ir pervertinti jiems įvykdyti būdus bei metodus, kurie geriausiai tinka jų nuolat besitęsiančioje politinėje kovoje.

Tiesa, per daugelį metų jau daug prikalbėta bei prirašyta apie tautos politinę laisvinimo kovą, apie politinę veiklą ir apie tos veiklos reikalingumą ar nereikalingumą. Buvo daug apie ją pasakyta teisingu ir neteisingų žodžių, racionalių ir neracionalių siūlymų, kuriais buvo bandoma lietuvių išeiviją vienaip ar kitaip paveikti. Suprantama, tokiu svarbiu reikalu turi būti įvairiausių nuomonių bei sumanymų.

Į tą tautos laisvinimo kovą bei veiklą jai palaikyti daug kartų buvo įsiterpę ir pašaliniai motyvai. Pasinaudojant to reikalo svarbumu, neretai įvairių politinių srovių buvo bandoma panaudoti politinės veiklos motyvą, kaip priemonę kovoje prieš kitas sroves. Dabar, aprimus bei sušvelnėjus tarpusavio politinėms kovoms, galima jau ramiau pasvarstyti iš jų praeityje patirtus laimėjimus ir pralaimėjimus. Taip pat dabar laikas pasisakyti ir dėl praeityje kai kurių srovių plačiai išvystyto politikos bei politinės veiklos smerkimo bei niekinimo skelbiant, kad politika yra blogas ir nešvarus dalykas ir kad politinė veikla mūsų sąlygomis yra nereikalinga. Tokios nuomonės, praeityje per spaudą ir radiją daug kartų kartotos, dar nėra išgyvendintos ir šiais laikais, dėl ko ir mūsų politinis darbas gali dar daug kur susidurti su klastingai išlikusiomis anomis nuomonėmis ir kenkti išeivių politiniam sąmoningumui.

Politinių grupių vaidmuo

Mūsų politinės srovės išeivijoje sudaro mūsų politinės veiklos bei kovos branduolius ir, drauge dirbdamos, išlaiko laisvinimo kovos organus. Politinei kovai tęsti reikalingi ne vien politinės kovos organai, praminti laisvinimo veiksniais, bet ir juos sudarančios politinės organizacijos su savo veikla ir spauda. Jos sudaro mūsų politinį aktyvą, iš jų ateina veikėjai su tautinės politikos idėjomis, tautos lavinimo užsimojimais ir politinės kovos pasiryžimu. Jos kursto mūsų laisvinimo pastangas.

Mūsų tautos išlikimo pastangose šiuo metu svarbiausia yra tai, kad lietuviškoji išeivija yra dar politiškai organizuota, kad joje yra daug metų dar net nepriklausomoje Lietuvoje veikusios politinės grupės su patyrusiais politiniais veikėjais, kurie, kol tik jų bus, neatsisakys kovoti dėl tautos laisvės, nežiūrint, kokius tamsius laikus jai teks pergyventi. Tiesa, laikas ir gyvenimas retina lietuvių politikų, kaip ir kitų išeivių, eiles, tačiau iš Lietuvos išvykusios politinės grupės laikosi ir pagal savo pajėgumą ir pagal savo principus vienaip ar kitaip atlieka savo uždavinius tautai ir tęsia savo įsipareigojimus. Kas tiki tautos prisikėlimu, tas negali prileisti, kad visos mūsų politinės grupės, tradiciškai vadinamos partijomis, su savo veikla ir spauda yra jau nebereikalingos. Kas jau pašaipiai kalba apie partijas ir jų likučius, tas, atrodo, jau nebeturi aiškaus laisvinimo kovos pramatymo. Nebereikalingos partijos tiems, kurie gyvena šia diena ir nejaučia pareigų bei uždavinių ateičiai. Šių dienų kai kieno politinės veiklos atsisakymas nėra pagrįstas nei jų tolimesnės ateities pramatymu, nei jų pasitikėjimu savo tauta, nei pagaliau išmintimi, o greičiau, tautinio ryžtingumo sumažėjimu, defetizmu ar sroviniu egoizmu. Sunku įžiūrėti ir tokiuose prileidimuose savo tautos meilę. Juo tauta gyvena sunkesnius laikus, juo labiau reikalingi dėl jos išlikimo kovotojai, juo daugiau reikalinga veikėjų jos atsparumui ir pasiryžimui gaivinti ir visuomenėje tautos atsparumo jėgai palaikyti. Turint prieš akis tuos uždavinius, kiekvienam turi būti aišku, kam mums išeivijoje reikalingi politiniai susibūrimai su savo veikla ir spauda. Jie reikalingi ne tik politiniams organams išlaikyti, bet ir visuomenei politiškai stiprinti, joje palaikyti tautinio išlikimo viltis bei pasiryžimus. Jie gali atrodyti nebereikalingi tik tiems, kurie pavargo ir pesimizmo apimti nebemato tautai

jokios ateities. Bet jie reikalingi tautai — planuoti ir vadovauti jos laisvinimo idėjai. Jų ir ateityje laukia dideli uždaviniai — didesni, negu bet kada jie pajėgs įvykdyti. Tiek dabartiniai sunkumai, tiek nepramatoma ateitis reikalauja iš lietuvių politikų ir visų lietuvių patriotų stiprinti visų sričių lietuviškąją veiklą ir su mūsų politinių organizacijų pagalba eiti į pasaulį — į kitų tautų tokias pat organizacijas su lietuvių tautos laisvės reikalavimais.

Iš praeities mokomės

Politinė veikla reikalinga ne vien nepriklausomoje valstybėje. Ji reikalinga ir nepriklausomybei iškovoti. Politiškai palaidai ir neturinčiai jokių politinių susigrupavimų bei institucijų tautai sunku pradėti politinę kovą ir savo politinei laisvei iškovoti. Reikalingi bent politiniai branduoliai, kuriuose susiburtų politiniai kovotojai, kurie sudarytų tautos politinę jėgą ir vestų ją į politinę nepriklausomybę. Paprastai pirmas žingsnis tautos nepriklausomybei iškovoti yra sukūrimas jos politinės organizacijos — bent politinių branduolių, kurie tą kovą planuotų, jai vadovautų, jai visuomenę ruoštų, formuluotų bei gaivintų, nepriklausomybės idėją ir, laikui atėjus, ją masiškai organizuotų. Kiekviena tauta, pasiekusi bent tam tikrą sąmoningumo laipsnį ir pretenduodama į tautinį savarankiškumą, susikristalizuoja politiškai.

Tuo keliu vystėsi ir lietuvių tauta į nepriklausomybę. Kaip žinome, dar devynioliktojo amžiaus pabaigoje pradėjo bręsti lietuvių politinis susiorganizavimas. Į jį tautą vedė "Varpas", "Apžvalga", "Tėvynės Sargas". Nežiūrint labai kietos rusų priespaudos, kristalizavosi lietuvių politinės srovės ir partijos su savo tautos laisvės ar bent autonomijos reikalavimais. Nors ir niekur negalėdamos atvirai veikti, jos brendo, stiprėjo ir atvirai savo jėgas parodė Didžiajame Vilniaus seime 1905 metais. Ir tas seimas pavyko ir priėmė atitinkamus nutarimus todėl, kad į jį tauta atėjo jau politiškai pasiruošusi ir žinojo, dėl ko ir kaip kovoti. Ir toliau lietuviai, nors ir neturėdami savo valstybės ir net nenumatydami, kada jie galės ją sukurti, politiškai organizavosi. Jų politinės organizacijos stiprėjo, tautai politiškai atstovavo ir reiškėsi kaip politinė jėga, kuri veržėsi pirmyn ir vedė tautą į nepriklausomybę. Jei jie nebūtų anksčiau politiškai pasiruošę ir savo darbais nebūtų pasiekę politinio subrendimo, vargu ar jie būtų galėję taip sunkiomis

aplinkybėmis sukurti savo valstybę. Tokiu ar panašiu keliu ir kitos tautos ėjo į nepriklausomybę.

Veikdami Lietuvos nepriklausomybės atstatymo kryptimi ir nepaisydami svetimųjų priespaudos bei persekiojimų, lietuviai politikai praeityje atliko labai didelį darbą ir pelnė tautos įvertinimą. Įvairių politinių srovių veikėjai bei vadai savo darbais tapo mūsų iškiliais žmonėmis. Į Lietuvos nepriklausomą gyvenimą daugelis jų atėjo su savo nuopelnų kraičiu. Iki antrojo pasaulinio karo visos politinės srovės turėjo iškilių, dėl Lietuvos dirbusių bei kovojusių ir Lietuvai nusipelniusių žmonių. Taigi politinė veikla buvo sritis, kurioje nemaža pasiaukojusių veikėjų įrašė savo vardus tautos istorijoje ir pelnė tautos įvertinimą.

Panašių darbų, tik jau daug platesnės apimties, tauta laukia iš dabartinių ir ateities lietuvių politikų.

Nelemta kova prieš politinę veiklą

Politinės laisvinimo veiklos prasmė ne visų išeivių buvo teisingai suprasta dar netolimoje praeityje. To nesupratimo nemaža sutinkame dar ir šiuo metu. Tuo atveju išeivija, bent jos dalis, nepasirodė pakankamai pažangi. Dėl to lietuviams politikams savo veikloje tam tikrai laikotarpiais teko turėti daug sunkumų savųjų tarpe. Daug kur buvo prigijęs nelogiškas ir keistas politinės veiklos niekinimas, — bandymas suniekinti tos srities veikėjus, jų siekiamus tikslus ir jų veiklą, kuria buvo siekiama tautos gerovės ir jos nepriklausomybės atstatymo. Po Gruodžio 17 perversmo, uždarius anksčiau Lietuvoje veikusias ir perversmo pastatytos valdžios politikai nepritariančias partijas, buvo pasmerktas ir jų politinis veikimas. To meto politika reikalavo, kad "politikas" ir "politika" išnyktų iš dažniausiai vartojamų žodžių žodyno. Oficialiąją liniją atstovaujančioje spaudoje ir radijo apžvalgose tie žodžiai dažnai buvo pašaipiai vartojami. Taip išsivystė tendencija subanalinti anksčiau vyravusias politines sroves ir jas su jų vadais bei veikėjais diskredituoti visuomenėje.

Toks politikos diskreditavimas paliko tik kai kurių pėdsakų. Apskritai tendencija smerkti politikus ir politinę veiklą visuomenėje plačiau neprigijo. Pasireiškusių politinių srovių veikėjai, nors ir neturėdami sąlygų politiškai veikti, buvo visuomenės ir toliau respektuojami. Nors, ilgai politiškai neveikdami ir besikeičiant Lietuvos visuomenei, jie darėsi

mažiau populiarūs ir mažiau bežinomi, bet jie išlaikė savo kaip politikų autoritetą ir, atėjus atitinkamam laikui, jie grįžo prie politinio darbo, suorganizuodami Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą.

Tačiau demokratinę politiką smerkiančių srovių žmonėse ta smerkimo tendencija negalėjo visiškai išnykti. Ji išliko ir tų partijų išeiviuose. Todėl, sukūrus VLIKą ir jam veikiant išeivijoje, kai kur atgijo pasisakymai prieš VLIKą, partijų sudaromą, ir toms partijoms priklausančius politikus. Apie VLIKą daug kur iš įsibėgėjimo buvo pasisakoma kaip apie "partijas" ir "politikavimą", nesusigaudant, kad tie terminai jau buvo netekę paniekinamosios bei gąsdinamosios reikšmės. Bet, išnaudojant įvairius VLIKo veikloje pasitaikančius nepasisekimus ir ypač įvairių srovių VLIKe nesutarimus, iš pradžių nedrąsiai atgijo, o vėliau ir įsidrąsino partijų ir politikos niekinimas. Tą tendenciją rėmė bei stiprino ir diplomatijos šefo nepalankus laikymasis VLIKo atžvilgiu. Ne visų srovių buvo nuoširdžiai prisilaikoma VLIKo Lietuvos laisvinimo kelių bei metodų ir net jo siekiamų tikslų. Vienaip ar kitaip smerkiant partijas bei jų veiklą, kai kurių srovių žmonėse ėmė reikštis ir antvlikinė veikla. Spaudoje buvo stipriai diskredituojamas VLIKo veikimas ir kompromituojami jo politiniai siekimai. Tai tendencijai įsibėgėjus, "politika" vėl kai kieno lūpose ir kai kurios spaudos puslapiuose virto paniekos žodžiu nepaisant, kad tuo buvo neatsižvelgiama į Lietuvos laisvinimo reikalą. Taip išeivijoje atgijo politikos niekinimas ir jos smerkimas. Ypač lengvai buvo žaidžiama argumentais prieš partijas.

Toks politikos smerkimas atsigręžė ir prieš Lietuvos laisvinimo politiką — prieš politinę veiklą, kuria buvo siekiama kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo. Iš VLIKo opozicijos pasirodydavo nuomonių, kad tokia veikla jau nebereikalinga, nes ateityje Lietuva pati nepriklausomybės neatgausianti. Jos nepriklausomybės atstatymas priklausysiąs nuo galingųjų karo laimėtojų. Net buvo kaltinamas VLIKas, kad jis, apgaudinėdamas visuomenę, renka iš jos pinigus ir juos išleidžia prasmės nebeturinčiam veikimui.

Nors tokie tvirtinimai neišlaiko jokios kritikos ir žalingai veikė Lietuvos laisvinimo reikalus, tačiau kai kurioje spaudoje ir radijuje nuolat kartojami jie sumažino visuomenės paramą VLIKui ir skleidė Lietuvos reikalui žalingą defetizmą, kurio jau nebeįmanoma išsklaidyti.

Politikos smerkimo kritika

Partijų smerkimas apskritai neturi rimtų argumentų ir gali savo tikslą pasiekti tik mažiau politiškai sąmoninguose visuomenės sluoksniuose. "Nepartinio" terminą reikia vertinti sąlyginai. Ir tie, kurie save laiko nepartiniais, vis tiek dažniausiai prijaučia ar simpatizuoja kuriai nors srovei. Ir nepartiniams ne vis tiek, kas rinkimus laimės ir kas valdys.

Nepartiniu bet kas gali vadintis, kas formaliai nepriklauso jokiai partijai. Bet toks formalus nepriklausymas dar negarantuoja visiško nešališkumo. Tikru nepartiniu galėtume vadinti tą, kuris yra abejingas partinei politikai ir kuriam visiškai nesvarbu, kas rinkimus laimės, kas ir kaip valdys. Tokį nepartinį reikėtų laikyti jau neigiama apraiška šių laikų politiniame gyvenime. Tačiau dauguma nepartinių nėra kokie politiniai nihilistai — nėra visiškai abejingi partijų buvimui ir jų siekiamiems tikslams, o tik nėra veiklūs jų atžvilgiu dėl savo nesiinteresavimo jų programomis bei jų darbais arba dėl didelio kritiškumo partinių programų atžvilgiu.

Tačiau mūsų išeivijos politikos atžvilgiu antipartines idėjas skleidė ne kokie įsitikinusieji nepartiniai, o iš tikrųjų įvairioms politinėms grupėms priklausantieji asmenys. Tik jie tą savo priklausomumą maskavo tariamu nepartiškumu, kad galėtų viešai pulti kitų srovių atvirai veikiančius politikus, dažniausiai iškilias politines asmenybes. Smerkdami partinę politiką, jie iš tikrųjų patys visiškai nemanė atsisakyti tokios politikos.

Kaip visi gerai suprantame, įvairūs pasisakymai prieš politiką dažniausiai nėra nuoširdūs. Gal nuoširdžiausiai prieš politiką pasisako tie, kurie visiškai nesigilina į politinius reikalus, apie juos ne ką težino, o tik, prisiklausę neigiamų pasisakymų apie politines kovas, nusigręžia nuo politikos, laikydami ją iš esmės blogu bei nešvariu dalyku. Politikos iš viso nesuprasdami, jie nuoširdžiai ją smerkia.

Kitokiai politikos priešų kategorijai priklauso tie, kurie kritikuoja partijas ir politinę veiklą visuomenėje, bet patys nori politiškai veikti ir viešąjį gyvenimą tvarkyti pagal savo partijos programą. Jie smerkia kitų politikavimą, tačiau patys politikuoja. Tai yra tie, kurie nenori pripažinti tokios pat teisės kitiems, turintiems kitokius politinius įsitikinimus. Tai yra įvairūs diktatūrininkai, kuriems sunku suprasti de-

mokratinę lygybę, visų žmonių lygias teises ir politinio pluralizmo reikalingumą.

Ilgai išeivijoje išsilaikė politikams priekaištas, kad jie, kovodami dėl Lietuvos išlaisvinimo, nori paimti valdžią atkurtoje Lietuvoje ir tam ruošiasi. Tokį jų išsivaizduotą valdžios norą kritikuojant, kartu buvo pabrėžiama, kad Lietuvoje valdžia priklausysianti krašte pasilikusiems tautiečiams. To priekaišto kartojimas turėjo pasisekimą tremtinių stovyklose ir keletą metų išeivijoje. Tačiau išeivių gyvenime jis vėliau pradėjo nebetekti įtikinamumo. Todėl jis ir buvo skleidžiamas mažiau informuotuose išeivijos sluoksniuose. Juo toliau, juo politinė padėtis labiau išsklaidė viltis greitai sugrįžti į tėvynę. Realistiškai nusiteikę politikai nebeturėjo perspektyvos dirbti atkurtoje Lietuvoje. Tik naivesnieji ir politiškai mažiau subrendę pretenzingi jaunesni politiniai veikėjai dar dairėsi, rūpindamiesi, kad senesnieji politikai nepasisavintų atkurtoje Lietuvoje politinio vadovavimo. Šiaip gi daugumai išeivių, besirūpinančių įsikūrimu bei praturtėjimu kituose kraštuose, sumenkėjo politinis interesas, ir jie vis mažiau besidomėjo kieno nors skleidžiamu politikos ir politikų smerkimu. Tas smerkimas ilgai išliko tik VLIKe nedalyvaujančių srovių spaudoje ir jų vadų kovoje prieš pagrindinį Lietuvos laisvinimo veiksnį. Jį ir šiais laikais dar tenka atpažinti kai kurių Liet. Bendruomenės vadų kalbose.

Negalima paneigti, kad toks politikos darbo nenuoširdus bei veidmainiškas smerkimas pakenkė tiek laisvinimo veiksnių atliekamam darbui, tiek ir politiniams veikėjams asmeniškai. Suprantama, jei toks smerkimas nebūtų turėjęs jokio poveikio, niekas nebūtų ir jo griebęsis. Laisvinimo pastangoms buvo pakenkta tuo būdu, kad tokio smerkimo įtakoje daug išeivių darėsi apatiškesni bei abejingesni Lietuvos reikalui ir mažiau rėmė laisvinimo veiklą. Taip pat buvo nemaža pakenkta ir politinį darbą dirbantiems asmenims. Skelbiant minioms, kad politika yra nešvarus dalykas, tuo pačiu buvo įtaigojama, o kai kur ir demagogiškai skelbiama, kad ir politikai, besiverčiantieji tokiu nešvariu reikalu, yra taip pat menki žmonės. Taip gyvybinis ir mūsų tautai labai svarbus darbas buvo daug kur subanalintas bei sutrukdytas, ir dėl tautos išlaisvinimo su dideliu pasiaukojimu dirbantieji buvo daug kur apšmeižti. Politinės veiklos sumenkinimo akcija, siekianti iškovoti srovinių laimėjimų,

nepriklauso prie pozityviųjų metodų, panaudotų mūsų tarpgrupinėse kovose.

Pasitraukusių nuo bolševizmo į vakarus kalbose dažnai buvo patetiškai kartojamas įsipareigojimas, kad visi turime būti savo tautos ambasadoriais. Tai suprantama, kad kiekvieno tremtinio ar išeivio pareiga, kiek tik jam įmanoma, veikti užsienyje gelbėti savo tautai iš pavergimo. Suprantama, negalima to reikalavimo laikyti realistišku, nes daugumos išeivių veikimas Lietuvai gelbėti yra ribotas. Ta pareiga tenka politikams. Jų atsakingumas yra didelis. Labai nusikalsta tie politikai, kurie ne tik patys nesiima politinės veiklos savo tautai gelbėti, bet dar ją trukdo, ją banalidami jiems prieinamu būdu.

Kaip užsienyje atliekamas politinis darbas gali būti reikšmingas tautai išlaisvinti, pavyzdžiu gali būti čekų ir slovakų veikimas Amerikoje Pirmojo pasaulinio karo metu. Jų veikėjas T. Mazarykas tiek daug padarė, suburdamas užsienyje gyvenančius čekus ir slovakus ir išgaudamas didžių valstybių jų nepriklausomybės pripažinimą, kad po karo jis grįžo kaip Čekoslovakijos valstybės kūrėjas.

Negalime žinoti, gal ir lietuvių išeivių tarpe atsiras tokio pat lygio kovotojų, kurie prisidės prie tautos nepriklausomybės iškovojimo ir suvaidins joje didelį vaidmenį.

Negalime griežtai tvirtinti, kad toks prileidimas būtų tik tuščia svajonė. Tautos laisvei atstatyti mums reikalinga nepailstančių politikų, kovotojų. Politinę veiklą reikia skatinti, reikia sudaryti sąlygas jauniems politikams bręsti, įsigyti politinių kovų patyrimą, kad jie įaugtų į nelygstamą tautos nepriklausomybės reikalingumą ir siektų jos kaip nelygstamos tautinės vertybės. Jei lietuvių išeivija neišsiugdys naujų politikų, jai grės galimumas nutolti nuo politinės veiklos ir likti nepajėgiai toliau kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo ir, laikui atėjus ir progai pasitaikius, nesuvaidinti jai skirto vaidmens.

Iš mūsų gyvenime besireiškiančių tendencijų nėra nerealistiška laukti, kad dirbančių savo tautai išeivių skaičius ne tik negausės, bet mažės. Pamažu ištirps senieji veikėjai, kas yra neišvengiama. Jų visų jau nepakeis pri-augančioji išeivių karta, kurioje jau mažiau beišliks tautinio idealizmo. Neramu darosi pamanius, ar jaunoji karta nesikratys politinio darbo ir politinių uždavinių.

Politika ir kultūra

Politinės veiklos reikšmė kai kur bandoma sumenkinti, prieš ją pastatant kultūrinę veiklą. Jau seniai mūsų tarpe yra įsimetęs ir yra jau subanalintas keistas ginčas: kuo lietuviai išeiviai turėtų rūpintis — politine ar kultūrine veikla. Pats tokio klausimo pastatymas nėra logiškas, nes tos dvi veiklos sritys ne tik viena antros neišskiria, bet dar viena kitą papildo, nes abi reikalingos, ir nė vienos jų negalima apleisti. Politika, kaip viešojo arba valstybinio gyvenimo organizavimas ir kaip veikla valstybei tvarkyti, yra taip pat kultūros sritis. O griežtas politikos ir kultūros skyrimas mūsų išeivijoje išsivystė daugiausia iš neteisingo jų supratimo ir nevienodo jų traktavimo: iš tendencijos politiką niekinti, o kultūrą aukštinti. Kada skelbiama, kad politika išeivijoje yra negalima, nes neturime savo valstybės, pamirštama, kad politinė veikla apima ne tik valstybės tvarkymą, bet ir jos atstatymą.

Išeivijoje politikai ir kultūrai paskirstomi tautiniai tikslai, ir atitinkamai jos įpareigojamos įvykdyti uždavinius: politinė veikla yra daugiau skirta veikti kitų tautų politikus, siekiant jų palankumo Lietuvos išlaisvinimo reikalui ir išnaudoti visus pasitaikančius galimumus priartinti jos išlaisvinimui bei kovoti su jos išlaisvinimą apsunkinančiais reiškiniais. Kultūrinei veiklai bei kūrybai jau esame įpratę skirti lietuvybės išlaikymo uždavinius. Ir reikia būti labai šališku arba dideliu pesimistu, kad galėtume atmesti ar visiškai atsisakyti vieno ar abiejų kalbamų tautinių uždavinių. Abu jie labai svarbūs mūsų tautai gyvybiniai. Jei ir jų abiejų realizavimą galima tik relatyviai svarstyti, tai jokiu atveju negalime vieno ar kito atsisakyti. Tie abu uždaviniai tarp savęs rišasi. Žūstant išeivijos lietuvybei arba išeiviams nutaustant, greitai nebeliktų kas toliau kovoja dėl Lietuvos išlaisvinimo. Taigi kultūrinė veikla tarnauja ir tautos išlaisvinimo siekimams. Gi atsisakant veiklos ir vilties atstatyti nepriklausomą Lietuvą, daug kam nebetektų prasmės ir lietuvybės išlaikymo siekianti veikla, nes be savo valstybės bei jos gaivinančios idėjos lietuvybė išeivijoje vis tiek ilgai neišsilaikys. Tik numatant atkurti savo valstybę, atsiranda motyvas kovoti dėl išeivių tautiškumo išlaikymo ir priaugančio jaunimo lietuviško auklėjimo bei švietimo. Mums nėra kitos išeities, kaip tik tvirtai laikytis kultūrinės ir politinės išeivių veiklos. Vienai jų susilpnėjus, silp-

nės ir antroji. Dar daugiau: išeivis kultūrininkas negali nesidomėti ir savo tautos laisvinimo reikalais ir manyti, kad tai jo neliečia. Taip pat ir politikas negali nesirūpinti lietuvybės išlaikymu. Ir praeityje mūsų didieji vyrai kovojo abiejuose frontuose. V. Kudirka buvo rašytojas-kultūrininkas, bet kartu buvo ir politikas kovotojas. Vyskupas M. Valančius taip pat siekė politinių tikslų. Maironis buvo poetas; bet jis savo poezija siekė ir politinio tautos žadinimo. Jis juk buvo vienas ir politinės krikščionių demokratų partijos programos autorių. Toks pat buvo ir kun. J. Tumas-Vaižgantas ir daugelis kitų mūsų praeities veikėjų, privedusių tautą prie nepriklausomybės atgavimo. Taigi ir didieji kultūrininkai turi savo politines pažiūras ir, reikalui esant, prisideda prie tautos gyvybinių kovų. Tik siauras požiūris, neapimąs lietuviškų problemų visumos, gali teigti, kad reikia rūpintis lietuvių tautos ateitimi, tik veikiant politiškai arba kultūriškai. Lietuvių tauta reikalauja ko didžiausios veiklos visose mums prieinamose srityse. Mūsų veikla reiškiasi išeivijoje lietuviško gyvybingumo potencialas.

Politika nėra blogis

Kaip matėme, neaukšto lygio veikėjai, norėdami padidinti savo autoritetą visuomenėje netolimoje praeityje yra daug padarę, siekdami sumenkinti tikrųjų politikų autoritetą bei jų nuopelnus. Jie yra paskleidę prileidimą, kad politika yra nešvarus bei blogas dalykas. Tam įrodyti paprastai panaudojami partijų tarpusavio kovų pavyzdžiai. Kurie prisimename Lietuvos paskutinių demokratinių seimų rinkimus, žinome, kad prieš juos agitacija ir partijų kovos buvo praradę nuosaikumą ir visuomenėje kėlė nepasitenkinimą. Tai duoda kai kam progą pulti partijas, partinę politiką ir visą demokratiškai partinę sistemą. Nuo to meto prigijo posakis "partijos pešasi".

Tiesa, pati partijų prigimtis veda į politines kovas. Partija yra politinė organizacija turinti savo programą valstybei tvarkyti pagal tam tikrus socialinius, pasaulėžiūrinius ir ekonominius principus. Visa visuomenė negali būti visais atžvilgiais vienoda. Žmonės skiriasi savo pažiūromis įvairiais atžvilgiais, ir taip susidaro įvairios visuomenės srovės. Juk ir menininkai turi įvairias sroves. Įvairios partijos, atstovaudamos įvairius socialinius, ekonominius, kultūrinius, pasaulėžiūrinius ir kitokių krypčių principus bei pažiūras, sudaro

tam tikrą pusiausvyrą. Jos, kovodamos dėl savo principų įgyvendinimo, neleidžia įsigalėti vienos kurios srovės vienšališkumui, kuris įsigali tada, kada įsigali viena partija, kitas užgniaužiama ir nepripažindama jokios opozicijos. Nuosaiki partijų kova yra reikalinga, nes jos, kritikuodamos viena kitos darbus, neleidžia įsigalėti vienašališkumui. O visuomenė, balsuodama už tą ar kitą partiją, pareiškia savo valią. Tikrai demokratinė valstybė neįmanoma be partijų.

Ir lietuvių politinės partijos tarp savęs kovojo nuo pat jų atsiradimo, kada lietuviai dar neturėjo savo valstybės ir kada dar nebuvo jokių tikrų duomenų sakyti, kad jie greitai ją turės. Jų veikiančios partijos kovojo dėl Lietuvos ateities, vedė ją į nepriklausomą gyvenimą ir politiškai jos ruošė visuomenę nepriklausomai ateičiai. Šiandieną matome, kad praeityje lietuvių partijos, nors ir tarp savęs kovodamos, atliko Lietuvai didelius darbus. Visos mūsų partijos turėjo ir dar turi Lietuvai nusipelniusių žmonių, ir šiandieną mes juos su pagarba prisimename, nežiūrėdami, kuris jų kuriai partijai priklausė ar vadovavo.

Bet jei šiais laikais kas kalba apie partijų peštynes, jis kalba netiesą. Ir sutelkdamos skirtingų pasaulėžiūrų žmones ir tuo sudarydamos pasaulėžiūriškai skirtingas organizacijas, jos dėl tų skirtumų daug nekovoja. Jau esame pasiekę tolerancijos laipsnį, kad dėl pasaulėžiūrinių skirtingumų nekovojame, pakenčiame kitų išpažįstamus principus ir pripažįstame jiems teisę juos turėti. Įsigali pagarba žmogui, nežiūrint jo principų bei pasaulėžiūros kitoniškumo. Todėl ir mūsų politinėje veikloje partinės kovos sušvelnėjo. Didesnis politinis subrendimas reiškiasi didesne tolerancija. Šiems laikams būdinga tai, kad apie partijų tarpusavio peštynes daugiausia šaukia tie, kurie dėl jų partinio fanatizmo norėtų drumsti bendrą politinį darbą ir sukelti didesnius nesutarimus, kad, jais operuodami, paveiktų visuomenę savo naudai. Tai, prelato M. Krupavičiaus žodžiais, "nepolitinių" politikų veiklos sritis. Smerkdami politiką ir politikus, jie pasirodo kaip netolerantiški politikai. Keldami erzelį ir kenkdami bendram politiniam darbui, jie pasirodo, kad jie dar nėra atėję į pozityvios politikos kelią. Bet kieno nors politinis nesubrendimas dar nerodo pačios politikos blogumo. Taip pat ir partijų baubu gali kas nors gąsdinti daugiau tik politiškai nesubrendusią visuomenės dalį. Pavojų sudaro ne buvimas kelių tarp savęs besivaržančių partijų (politi-

nis pluralizmas), o demagoginė kova partijos, kuri siekia vienos partijos sistemos — politinio totalizmo.

Politinės veiklos ateitis

Dauguma mūsų pagrindinių partijų yra išlikusios iš nepriklausomo gyvenimo laikų ir yra Lietuvoje suvaidinusios daugiau ar mažiau svarbų vaidmenį, tam tikrais laikotarpiais vadovaudamos Lietuvos valstybei ar bent prisidėdamos prie tokio vadovavimo. Jos yra buvę valstybinėmis partijomis, veikusiomis pozicijoje ir opozicijoje. Lietuvos interesas reikalauja, kad jos išliktų ir išeivijoje ir toliau dirbtų Lietuvai, nežiūrint jų narių gausumo. Pagrindinės mūsų politinės grupės atitinka tam tikras tarptautines politines sroves ir vienaip ar kitaip palaiko ar bent turi palaikyti su jomis ryšius. Tuo jos yra labai reikalingos, nes jos gali savo ryšius panaudoti įvairiose valstybėse veikiančių politinių srovių bei jų vadų, kartais labai žymių politikų, nusistatymą Lietuvos naudai. Lietuvos interesas reikalauja, kad mūsų partijų centrai, kiek tik įmanoma, palaikytų ryšius su tarptautiniais dabar vyraujančių demokratinių partijų centrais ypač Lietuvai svarbiais momentais. Nežiūrint mūsų partijų stiprumo ar silpnumo bei jų narių gausumo, reikia jas palaikyti, kad per jas būtų galima pasiekti įvairių kraštų politikus. Todėl ne Lietuvos interesu vaduojasi tie, kurie su pasitenkinimu įtaigoja prileidimus apie mūsų partijų išsibaigimą. Mūsų partijos rodo lietuviškąjį gyvybingumą ir sudaro mūsų politinį potencialą. Totalizmu atsiduoda tos tendencijos, kurios nenori toleruoti mūsų politinio susiorganizavimo ir yra įjungusios savo metodus tam susiorganizavimui sunaikinti.

Negalima paneigti, kad, kai kam beatodairiškai veikiant, mūsų politinis susiorganizavimas ir visa per daug metų tęsiama politinė veikla bei kova Lietuvai laisvinti gali būti susilpninti ir sunaikinti. Juk ir Musolinis su Hitleriu pradžioje pradėjo nuo nieko. Bet, veikdami beatodairiškai, subūrė didelius šalininkų bei sekėjų skaičius ir sugebėjo užgniaužti kitokį gyvenimą; paskleisdami klaidingas idėjas ir beatodairiškai siekdami jas įgyvendinti. sugriovė daugelio milijonų ir net ištisų tautų gyvenimą. Panašiu keliu laimėti pagundos visur galimos. Ir kada vienos pagrindinių organizacijų priešakyje atsistojęs asmuo iškilmingame žodyje paniekinamai pasisako apie kitoms srovėms priklausančius as-

menis, kaip apie "partijų likučius", tai nerodo, kad viskas yra tvarkingame kelyje.

Mūsų partijos reikalingos Lietuvos laisvinimo kovai. Jos duoda tai kovai nusiteikusių ir labiausiai kompetetingų veikėjų bei kovotojų. Iš žmonių, kurie nesidomi politika ir nelinkę dalyvauti vieningoje politinėje veikloje, politinės kovos vadų nesulauksime. Tokie žmonės politikos nelaiko savo sritimi. Partijos apima politiškai organizuotą visuomenės dalį ir išeivijoje sudaro pagrindinę politinę jėgą. Jos sudaro politinių laisvinimo kovos veiksnių užnugarį. Partijas čia puola bei smerkia tie, kurie, joms veikiant, neberanda vietos pasireikšti, arba kurie iš viso nenori politiškai organizuotos visuomenės, arba kurie svajoja paimti visą visuomenės kontrolę į savo rankas ir nebeturėti jokios opozicijos.

Partijų priešai paprastai jaudinasi dėl jų daugumo. Tiesa, kad nepriklausomai Lietuvai tiek partijų nereikėtų, o pakaktų jų 3-4. Sudarant VLIKą ir siekiant, kad jame būtų atstovaujamos visos nepriklausomoje Lietuvoje pasireiškusios ir okupacijos metu susiformavusios organizuotos politinės jėgos, susidarė didokas politinių grupių bei srovių skaičius. Dalis jų labai negausios. Bet dėl jų dalyvavimo laisvinimo kovoje niekam nereikėtų piktintis. Juo daugiau į politinį laisvinimo darbą įsijungia esamų politinių srovių ir visuomenėje pasireiškusių grupių, juo naudingiau. Jų dalyvavimas VLIKui nieko nekainuoja, o jos duoda jam politiškai nusiteikusių, o neretai ir gerai politiškai pasiruošusių žmonių. Vieni iš labiausiai pasiruošusių politiniam darbui — su dideliu politinio darbo patyrimu — VLIKo veikėjai ir buvę VLIKo pirmininkai V. Sidzikauskas ir dr. A. Trimakas išeivijoje atstovavo labai mažoms politinėms organizacijoms. Jei būtų įsiteisinęs pavydas, kalbėjęs prieš mažų grupių toleravimą VLIKe, pagrindinis laisvinimo veiksnys būtų netekęs kalbamų profesionalų politikų didelio įnašo. Jokių politinių grupių išskyrimas iš laisvinimo kovos niekam nėra naudingas. Kalbos prieš mažas politines grupes rodo kai kieno norą jas sunaikinti.

Iš kur mums ateis laisvė?

Baigiant šią mūsų politinių klausimų apžvalgą, negalima aplenkti klausimo, kokie gali būti mūsų politinių pastangų padariniai ir kaip jie gali paveikti mūsų tautos ateitį.

Dabar tik tiek aišku, kad Lietuvos laisvinimo kova dar bus ilga. Ateitis labai nepramatoma. Vyresniąją kartą toje kovoje pamažu pakeičia jaunesnieji. O juos turės pakeisti dar jaunesni. Bet mums taip pat aišku, kad išeivija turi kovoti dėl savo tautos išlaisvinimo, nežiūrint, kaip ilgai ta kova tęsis, taip pat nežiūrint, kiek maža tautiškai susipratusių išeivių beliks. Taip pat aišku, kad Rusijos bolševikinis imperializmas nebus amžinas ir kad jo pavergtos tautos vienaip ar kitaip išsilaisvins, jei tik jos tos laisvės tikrai sieks ir dėl jos kovos. Visur reikės kovoti dėl palankumo mūsų reikalui. Mūsų siekimai nevisada sutaps su didžiųjų interesais ir, savaime suprantama, nevisada bus jų palankiai traktuojami. Kaip prel. M. Krupavičius neretai primindavo, kad gali ateiti ir toks laikas, kada gali tekti su savo laisvinimo darbu eiti ir į pogrindį. To darbo negalime grįsti vien didžiųjų pasaulio jėgų mūsų palaikymu ir jų interesais. Netenka pamiršti, kad didieji nelabai mėgsta mažų valstybių kūrimosi. Jie tai vadina balkanizacija. Jiems patogiau turėti reikalus su nedaugeliu didelių partnerių, negu su daugeliu mažų valstybių, kurios dažnai, tarp savęs nesugyvendamos, sudaro joms visokių painiavų, kaip dabar yra su naujomis valstybėmis Afrikoje ir Azijoje. Taigi didžiųjų nuotaika gali būti mums nepalanki. Mes savo reikalą galime palaikyti, tik nuolat jį aktualindami laisvųjų tautų tarpe — visur skelbdami mūsų tautos pavergimo neteisybę ir jos laisvės reikalavimą. Visa mūsų politinė energija turi nukrypti nuo tarpusavio politinio trynimosi į visiems bendrą politinę kovą nes emigrantų tarpe aktyviausios jėgos visada sunkiai duodasi sutelkiamos į bendruosius tikslus pozityvia linkme.

Mūsų pasiryžimas kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo dar nerodo mūsų nusistatymo, kad Lietuvai laisvę iškovos tik išeiviai. Sau laisvę iškovos pati tauta. Bet jai ir dabar ir visada bus labai reikalinga išeivių pagalba. Okupuota tauta neturi ryšių su užsieniu ir negali su niekuo susitarti dėl jai reikalingos pagalbos. Tai turės atlikti išeiviai, judindami jos laisvės reikalą, dėl jos kovodami pasaulio politikų tarpe ir jai užsienyje atstovaudami. Nėra negalima, kaip jau anksčiau buvo prasitarta, kad išeivija gali Lietuvą paremti ir daugiau negu vienu kitu, užsienyje subrendusiu profesionalu ar mokslininku politiku.

TAUTŲ IŠSILAISVINIMO SIEKIMAS IR HELSINKIO KONFERENCIJA

K. BARTKUS

Laisvinimo veikla šaltojo karo sąlygomis

Dauguma ypač politiniu gyvenimu nesidominčių išeivių dažnai politinę padėtį vertina nelabai realistiškai. Daug kas gyvena nuotaika, kad Amerikos politika visur atitinka ar bent turi atitikti jų tautos išlaisvinimo siekimus. Taip manantieji yra pamiršę tą skaudų patyrimą, kada Jaltos ir Potsdamo konferencijose Amerikos prezidentas su Anglijos ministeriu pirmininku nusileido Stalinui Baltijos valstybių klausimu, ir Amerika buvo sutikusi į jos okupacinę zoną Vokietijoje nuo bolševizmo pavojaus atbėgusius lietuvius jėga grąžinti bolševikams. Ir dauguma tur būt atsimename amerikiečių "skreeningus" ir kitokį spaudimą grįžti namo. Ir tik pamatę geriau bolševikų imperialistinius siekimus užgrobti vis daugiau naujų kraštų ir jų įvestą priespaudą okupuotuose ar satelitinėmis valstybėmis paverstuose kraštuose, amerikiečiai suprato bolševikų pavojų visai Europai ir pradėjo pakeisti savo nuomonę apie buvusius savo sąjungininkus. Tada jie pradėjo palankiau traktuoti ir pavergtųjų tautų išlaisvinimo siekiančias organizacijas — egzilinius savo tautas atstovaujančius komitetus. Ir kada, bolševikų ekspansinei politikai vis labiau aktyvėjant ir vakariečiams bandant juos prilaikyti, išsivystė tarp jų santykiai, kuriuos Churchillis pavadino šaltuoju karu, pavergtųjų tautų egzilinių organų veikimas daugiau atitiko amerikiečių politiką, ir jie susilaukė daugiau jų pripažinimo ir paramos. Gresiant šaltajam karui išvirsti karštuoju, amerikiečiai ne tik leido laisviau veikti egziliniams veiksniams, bet ir patys dar sukūrė iš įvairių pavergtų tautų aktyvių politikų laisvės komitetus, kurie veikė pagal jų įstaigų nurodymus ir atlikinėjo jų pavestus ar bent aprobuotus uždavinius.

Bet tie egziliniai veiksniai galėjo, palyginti, laisvai veikti, ir su jais buvo kai kurių įstaigų bendradarbiauta, tik susidarius tarp buvusių sąjungininkų ypatingiems šaltojo

karo santykiams. Pabaltiečių veikla savo kraštams išlaisvinti Amerikoje buvo pateisinama tuo, kad Amerika nėra pripažinusi Sovietų Sąjungos tų kraštų aneksijos ir kad jie siekia atstatyti jiems išveržtą laisvę, kuri amerikiečiams yra gerai suprantama. Tuo principu jie leido toliau veikti ir tų kraštų diplomatinėms atstovybėms.

Karui pasibaigus, mūsų politiniai veiksniai ruošėsi taikos konferencijai. Bet jie jos nesulaukė. Taip susidariusi padėtis užsitęsė nemaža metų. Bet ji pamažu kito. Su ja buvo lyg ir apsiprasta. Tik pavergtųjų tautų tremtiniai, nors ir įsileisti į Ameriką ir kitus kraštus, vis laukė kurio nors pasikeitimo ir jų vilčių išsipildymo. Marchallo planu sustiprinusi Vakarų Europos valstybes ir tuo jas kiek apsaugojusi nuo pavojaus patekti į bolševikų kontrolę subversijos keliu, Amerika pamažu keitė savo planus laisvojo pasaulio laisvei apsaugoti. Pradžioje buvo kalbama apie Sovietų nustūmimą atgal į jų prieškarines teritorijas ir pavergtųjų išlaisvinimą. Vėliau nuo bolševikų atstūmimo pereita prie jų sulaikymo politikos ir dar vėliau prie naujos apsigynimo sistemos, sukuriant Šiaurės Atlanto apsigynimo sąjungą. Chruščiovui pasiūlius, pereita ir prie taikingos koegzistencijos politikos, nors tarpusavio trynimasis ir bolševikų grasinimai Berlyne ar kur kitur neužsibaigė. Ilgai užsitęsęs šaltasis karas, ypač dėl karštų karų Azijoje, Amerikoje darėsi nepopuliarus. Bet ir su tokia susidariusia padėtimi ir tokiais santykiais per ilga buvo lyg ir apsiprasta. Per radikaliuosius sluoksnius buvo iš kitur veikiama ir Amerikos visuomenė. Nutolstant nuo šaltojo karo laikų, stiprėjo liberalinė tendencija, vertinant komunizmą bei jo pavojus. Keičiantis Amerikos valdžioje vadovaujantiems politikams, sušvelnėjo jos santykiai su Sovietų Sąjunga. Didėjo ir Sovietų Sąjungos įtaka Amerikoje. Susidarė keista padėtis, kad beveik kiekvienas kandidatas į Amerikos prezidentus prieš rinkimus savo populiarumui padidinti lankėsi Maskvoje ir draugiškai kalbėjosi su Kremliaus vadais. Vietnamo karo metu sustiprėjo radikalizmas aukštosiose mokyklose. Pasisakyti kur prieš komunizmą reiškė būti šaltojo karo laikų žmogumi. Taip vystėsi Amerikos santykiai su Sovietų Sąjunga Helsinkio kryptimi. Panašia kryptimi santykiai vystėsi ir kitose demokratinėse valstybėse.

Taip santykiams besirutuliojant, keitėsi egzilų padėtis Amerikoje. Jų laikymasis ir jų pastangos kovoti prieš komu-

nizmą, siekiant savo tautų išlaisvinimo, pradėjo kiek nebeatitikti Amerikos politikos. Amerikai jie darėsi kaip ir nebereikalingi, ir jų veikimas kai kur buvo nepatogus. Mažėjant karo su bolševikais galimumui, Amerikai atkrito prasmė juos remti. Tiesa, Amerika ir toliau pripažino jų nepriklausomais laikais buvusias diplomatines atstovybes, bet jų tęstinumą sumažino, leisdama joms vadovauti tik nepriklausomų laikų diplomatams, ir nebesutikdama jų vietoje priimti naujus žmones. Nebeįvyksta ir Pavergtųjų tautų konferencijos. Kai kur pavergtųjų tautų laisvės siekimo nesuprantantieji išvedžioja, kad egziliniai veiksniai atsirado šaltojo karo sąlygomis ir kad, šaltajam karui pasibaigus, jie nebeteks atramos toliau veikti. Bet, kas yra sekęs lietuvių rezistenciją ir kovas dėl Lietuvos išlaisvinimo, tas žino, kad toks prileidimas yra neteisingas. Be to, jis nuvertina jų kovą dėl laisvės iki mėgėjiškumo. Mūsų išeivių kova dėl savo tautos laisvės turi daug gilesnius pagrindus, negu gali atrodyti pagal didelės valstybės valdžios suteiktą paramą bei globą. Ir egziliniai veiksniai remiasi ne vien valdžios rėmimu, o gausiomis atitinkamų tautų išeivių grupėmis, jų laisvės siekimu, teisybės ieškojimu ir moraline visuomenės parama.

Amerikos ir Sovietų Sąjungos santykiai vystosi išsilyginimo kryptimi, ir apskritai šių laikų apsiginklavimo sąlygomis jau nebenorima nė prileisti galimumų kilti tarp jų ginkluotam konfliktui. Egziliniai veiksniai jau ne nuo dabar jaučia tam tikrą Amerikos vyriausybės lyg ir laipsnišką nuo jų atsiribojimą. Tačiau išeivių visuomenė mažiau apie tai žino, mažiau tai jaučia ir toliau pasitiki valdžios globa, dažnai nuvertindama savo pačios bei savo politinių veiksnių politinės veiklos reikšmę. Valdžios globa bei politikų pažadai praeityje sumažino išeivių pasitikėjimą savimi. Net buvo išsivysčiusi nuomonė, kad jų pačių veikla Lietuvos laisvei atgauti nedaug teturi prasmės, nes, atstatant Lietuvos valstybę, pačių lietuvių vaidmuo bus nežymus, o jos nepriklausomybę atstatys galingi jos globėjai. Taip dėmesys nuo savęs ir savo pareigų nukrypo į globėjus. Tą globėjais pasitikėjimą palaiko ateiviuose į jų įvairias šventes atsilankantieji politikai, kurie ir padrąsina ir kai ką pažada. Tačiau šykštesni tokiais padrąsinimais yra aukštieji valdžios pareigūnai.

Apskritai lietuviai ateiviai yra per daug susigyvenę su tariama didžiųjų globa ir su mintimi, kad tų globėjų po-

litika visada turi atitikti ir jų tautinius interesus ir būti jiems palanki. Ir jei jie toje politikoje kada nors įžiūri ką nors jiems nepalankaus, jie pradeda skųstis lyg ir Amerikos neištikimumu, kaltinti jų reikalų išdavimu, savo žodžio nesilaikymu ir net jų pardavimu. Dėl tokio naivaus Amerikos politikos traktavimo kitados vienas amerikietis lietuvis politikas nusiskundžiantiems aiškino, kad Amerika savo politikoje nieko nei perka, nei parduoda. Amerikos politika yra pagrįsta jos pačios interesais, ir klysta tie, kurie mano, kad ji turi tenkinti kitų reikalavimus.

Čia prisimintinas buvusio VLIKo pirmininko prel. M. Krupavičiaus mūsų laisvinimo siekimų ir Amerikos politikos santykių aiškinimas. Jis dažnai susidūrė su kai kurių Amerikos institucijų parama ir jų patarimais bei nurodymais ir gerai suprato, kad jų interesai nevisada sutinka su mūsų laisvinimo siekimais bei reikalais ir mūsų politiniu laikymusi. Kaip politikas realistas jis vertino Vakarų demokratijų mūsų laisvinimo reikalo palaikymą, bet kartu matė bei suprato, kad mes nevisada galime sutikti su jų patarimais bei sugestijomis. Pasak jo, kur mūsų didžiųjų globėjų interesai sutinka su mūsų siekimais, mes turime eiti drauge ir neprarasti jų palankumo ir galimos pagalbos. Tačiau, kur jų interesai neatitinka mūsų siekimų ar net yra jiems priešingi, mes turime nuo jų atsiriboti ir kur reikalinga veikti net priešingai jų norams. Ir jis prileido, kad gali ateiti ir toks laikas, kada gali mūsų didžiųjų globėjų santykiai su Lietuvos okupantu taip pasikeisti, kad mūsų bekompromisinė politinė veikla gali pasidaryti jiems neparanki. Tokiu atveju VLIKui gali prireikti su savo veikla eiti ir į pogrindį ir kitokiais metodais tęsti Lietuvos laisvinimo veiklą.

Tokius galimumus prileidžiame blogiausiu atveju. Dabar toli gražu taip nėra ir nematyti, kad jau taip bus. Amerikos ir kitų vakariečių santykiai su Sovietų Sąjunga yra išėję iš šaltojo karo fazės, tačiau jie bent šiuo metu nėra tos rūšies, kad dėl jų jau būtų varžoma mūsų laisvinimo veikla. Tačiau kai kurių radijo transliacijų sulaikymas ir kiti datentės bruožai rodo vakariečių nuolaidas Sovietams. Dar nėra duomenų aptarti, kad tos nuolaidos daromos mūsų sąskaita. Tai yra jų interesais pagrįstos politikos ėjimai, kurie savo keliu sunkina mūsų laisvinimo darbo sąlygas ir silpnina mūsų tautos išlaisvinimo viltis. Bet mes turime būti pasiruošę sutikti įvairius politinius netikėtumus, o dar

geriau iš anksto numatyti galimus jų politinius posūkius ir išryškėjančias naujas politines tendencijas, kad jie mums nebūtų netikėtumai, o tik galimi iškilti nauji faktai, kuriems mes turime būti pasiruošę ir atitinkamai prisitaikę su savo laisvinimo veikla naujose sąlygose.

Helsinkio konferencija

Besiruošiant Europos Saugumo ir bendradarbiavimo konferencijai, tarp kitų dalykų buvo ypač daug rašoma apie Sovietų Sąjungos reikalavimą sutvirtinti esamas sienas, kas buvo suprantama kaip jos reikalavimą pripažinti jos per Antrąjį pasaulinį karą aneksuotus kraštus. Tokio pripažinimo galimumas labai jaudino Lietuvos, Latvijos ir Estijos išeivius. Jiems apraminti prezidentas H. Fordas priėmė tų ir kitų Sovietų pavergtų kraštų išeivius, kurių tarpe lietuviams atstovavo Altos pirm. dr. K. Bobelis ir SLA atstovas P. Dargis. Dalyvaujant Kongreso ir vyriausybės atstovams, prezidentas pareiškė, kad dokumentas, kurį jis pasirašys Helsinkyje, nereiškia, kad Amerika pripažįsta Lietuvos, Latvijos ir Estijos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Amerika, jo žodžiais, tų valstybių aneksijos nepripažino ir dabar nepripažins. Amerikos jų aneksijos nepripažinimo politika Helsinkio konferencijos liks nepakeista. Tačiau kartu jis įspėjo etninių grupių atstovus nesitikėti greito Europos žemėlapio pakeitimo.

Po tokio prezidento pareiškimo buvo laukiama, kad jis ir Helsinkyje, pasirašydamas kalbamą susitarimą, padarys savo rezervą dėl Baltijos valstybių. Jam to ten nepadarius, daugeliui kilo prileidimas, kad jis ten atsisakė savo nusistatymo ir kad ten Lietuva buvo pripažinta bolševikams, įskaitant ją į Sovietų Sąjungos sienas.

Kaip vėliau įsitikinome, tokio pripažinimo nebuvo, ir kalbamas susitarimas buvo vakariečių suprastas kitokia prasme. Tačiau tada susidaręs neaiškumas labai jaudino išeivius, kurių kai kuriuose laikraščiuose buvo daug rašyta apie Amerikos Lietuvos išdavimą, net pardavimą rusams ir parašyta Amerikos prezidento adresu įžeidžiančių žodžių. Apie Helsinkio konferenciją ir jos reikšmę prirašyta daug straipsnių. Šiame rašinyje toliau pateikiame per trumpą laiką 85 tuo metu mūsų laikraščiuose išspausdintų straipsnių apibendrintas išvadas (visų tomis temomis straipsnių mūsų visuose laikraščiuose jau nebuvo įmanoma suregistruoti). Juose atsi-

spindi to meto mūsų visuomenės pergyvenimai, svartymai ir numatomi ateities galimumai — su visais nuomonių priešingumais nuo jausmingai besiveržiančios desperacijos iki gerai informuotų asmenų blaivaus ir objektyvaus padėties įvertinimo. Nebuvo vienos linijos ir dažnai cituojamuose įtakingosios pasaulinės spaudos straipsniuose. Beveik niekas netikrino, kad konferencija neturės jokios įtakos tolimesnei Europos politikai. Lygiai negalėtume tvirtinti, kad ji neturės jokio poveikio ir mūsų laisvinimo veiklai. Ir praėjus keliems mėnesiams, dar per anksti tą konferenciją ir jos poveikį galutinai įvertinti. Būtų paviršutiniška jos reikšmę iš karto paneigti. Daugelio žmonių svarstymai ir daugelio valstybių galvų parašais patvirtinti formulavimai, suprantama, nedings visiškai be pėdsakų. Nelengva sukritikuoti tuos, kurie mano, kad nuo dabar, tai konferencijai užbaigus šaltojo karo laikotarpį, prasidės kitas, naujas laikotarpis.

Helsinkio konferencija ir mūsų laisvinimo veikla

Jau pats faktas, kad kalbama konferencija įvyko Sovietų Sąjungai reikalaujant, rodo, kad jos išdavos nebus palankios mūsų laisvinimo veiklai. Po karo, vakariečiams ir Sovietų Sąjungai negalint susitarti dėl karo suardytos Europos ir Azijos atstatymo, negalėjo būti sušaukta taikos konferencija. Sovietams tokia konferencija nebuvo nė pageidaujama, nes atstatyta normali politinė padėtis būtų jiems apsunkinusi tolimesnį laisvų kraštų grobimą ir juose neramumų kėlimą. Tik susikūrus Šiaurės Atlanto apsigynimo sąjungai ir Sovietams pasunkėjus Europos užkariavime, jie pradėjo ieškoti būdų Amerikos kariuomenei pašalinti iš Europos. To jie siekė Europos saugumo priedangoje. Pradėjo europiečius spausti sušaukti Europos saugumo konferenciją, kuri, Sovietų supratimu, turėjo būti pakaitalas taikos konferencijos, kurios nebuvo galima sušaukti per trisdešimt metų. Bet vakariečiai matė, kad tokia konferencija neišvengiamai bus panaudota Sovietų Sąjungos ir kitų komunistinių valstybių užgrobimams legalizuoti ir patvirtinti planus jų tolimesnei ekspansijai, ir nuo tokios konferencijos atsisakinėjo. Pagaliau po ilgų derybų, JAV Valstybės sekretoriui H. Kissingeriui siekiant įgyvendinti bei išlaikyti su Sovietai atoslūgio politiką (detante), buvo susitarta tokią konferenciją sukviesti su iš anksto paruoštu susitarimo tekstu. Sovietų pagrindi-

nis motyvas buvo išgauti jų po karo turimų teritorijų užgrobimo patvirtinimą — jų turimų sienų garantavimą, o vakariečiai siekė žmonių gyvenimo sąlygų Sovietų Sąjungoje sušvelninimo: teisės ir teisingumo principų įgyvendinimo, laisvesnio žmonių susisiekimo su užsieniečiais, laisvesnio užsienio žurnalistų judėjimo Sovietų Sąjungoje, laisvo apsisprendimo ir kitokios valdžios priespaudos sumažinimo. Bet kartu buvo pabrėžtas principas drausti bet kam kištis į kitos valstybės vidaus reikalus.

Kalbamą būsimų Europos santykių projektą Helsinkyje 35 valstybių vyriausybėms pasirašius, jis virto tos konferencijos nutarimu. Niekam dėl Baltijos valstybių įjungimo į Sovietų Sąjungos ribas neprotestuojant, bolševikai su L. Brežnevu priešakyje apsidžiaugė, kad visos konferencijoje dalyvavusios valstybės pripažino jų turimas sienas. Nors prezidentas Fordas Washingtone ir buvo atsiribojęs nuo tokio pripažinimo, tačiau po konferencijos daug kam pasidarė neaišku, kaip jo ano susitarimo pasirašymą suprasti. Tuo klausimu lietuviai išeiviai suskilo. Vieni suprato, kad Fordas savo parašu be jokių pastabų pripažino Lietuvą su kitomis Baltijos valstybėmis Sovietų Sąjungai, kiti gi tikėjo jo pareiškimui prieš konferenciją etninių grupių atstovams ir manė, kad prezidentas Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą de jure nepripažino ir padėtį paliko tokią pat, kaip ir anksčiau buvo. Pirmieji kaltino prezidentą Fordą Lietuvos pardavimu, jos išdavimu ir smerkė jį piktais žodžiais. Nemaloni susidarė padėtis, kada tas klausimas buvo panaudotas mūsų vidaus reikalui — PLB žmonių kovai prieš ALTą. Fordo etninių grupių priėmime dalyvavo ir aktyviai savo klausimais pasireiškė ALTos atstovai, tai daug straipsnių atsirado su piktais priekaištais, siekiant duoti smūgį ALTai. Buvo žodžiais mušamas prezidentas, kad skaudėtų ALTai ir jos pirmininkui. Suprantama, toks klausimo pastatymas nerodė mūsų politinio subrendimo. Labai rimtu momentu ir labai rimtus klausimus svarstant, diskusijos virto nerimtu propagandiniu apsižodžiavimu.

Nebuvo politiškai rimtas ir Amerikos prezidento ir Valstybės sekretoriaus spaudoje įžeidinėjimas. Iš visų politinį svorį turinčių valstybių tik Amerika pilnai pripažįsta Lietuvos atstovybę, ir esame tikri, kad ir ateityje dar teks daug kartų prašyti tos didžiosios valstybės paramos bei palankumo. Sąmoningas aštrinimas Amerikos nusistatymo Lietu-

vos reikalu negali būti laikomas išmintingu. Antraip vertus ir objektyviai tą klausimą svarstant, turime nepamiršti, kad Amerika nėra jokia sutartimi užsiangažavusi Lietuvą ginti ir ją atstatyti. Lietuva neturi ko nors (žemės turtai ir kt.), kuo ji paveiktų Amerikos interesą. Be to, ji yra ir neapginamoje vietoje. Negalime paneigti, kad tarp kitų Lietuvos pavergimo nepripažinimo motyvų nemaža sveria ir Amerikos humanistinis nusistatymas — vertinti žmonių laisvę. Dar gerai, kad mūsų tarpe pasakyti pikti žodžiai Amerikos atveju nėra labai bojami (bet jie atitinkamų įstaigų yra girdimi ir registruojami) ir kad jie neturi įtakos jos politiniam apsisprendimui mūsų reikalų atžvilgiu. Neturėtume nesuprasti, kad mūsų žodžiavimas nieko teigiama mums neatneš.

Helsinkio susitarimą pasirašiusiems europiečiams jis gali atrodyti vertingas ir dėl jame įrašytų kilnių principų, kuriuos įgyvendinant Sovietų Sąjungoje turėtų pagerėti gyvenimas. Tačiau mes negalime jų daug vertinti, nes žinome, kad bolševikai neleis tų principų įgyvendinti, o naudos juos tik kaip propagandos priemonę jų taitikos nepažįstantiems žmonėms apgaudinėti ir lietuvių išeivių Lietuvos laisvinimo veiklai silpninti.

Priežastys, privedusios prie Helsinkio konferencijos

Į Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferenciją, kaip ji buvo oficialiai pavadinta, komunistinės ir laisvojo pasaulio valstybės suvažiavo skirtingais sumetimais. Jos labiausiai norėjusi Sovietų Sąjunga siekė savo jau seniai atliktiems užgrobimams ir jos rūpesčiu sukurtoms satelitinių valstybių sienos pripažinti bei įteisinti. Kartu ji siekė saugumo savo vakarinėms sienoms karo su Kinja atveju. Ir gal svarbiausias Sovietų Sąjungos tai konferencijai sušaukti motyvas buvo vakariečių atsargumo užliuliavimas, sumažinimas jų budrumo ir apsiginklavimo ir tuo būdu paruošimas sąlygų jų pasaulio užkariavimui.

Priešingi motyvai veikė vakariečius ieškoti santykių su rusais pagerinimo. Vietname karą pralaimėję, amerikiečiai, nebenorėdami būti rusų įvelti į karą kurioje kitoje pasaulio vietoje, norėjo su jais gerinti santykius ir leidosi su jais į atoslūgio politiką. Jiems kaip ir jų NATO sąjungininkams, pasidarė sunkus ir nuolatinis ginklavimosi didinimas. Rusai galėjo pradėti daryti jiems sunkumų su Vakarų

valstybėse stipriomis komunistų partijomis bet kurioje Europos vietoje, ypač Berlyne. Atitinkami jų atsikirtimai turėjo vesti atgal į šaltąjį karą, kuris bet kurioje interesų susikirtimo vietoje, pvz. Artimuose Rytuose, galėjo pereiti į ginkluotą konfliktą. Pagrindinė vakariečių jėga buvo amerikiečių atominiai ginklai. Bet atominis karas reikštų Vakarų sunaikinimą. Vakarų Europa nepergyventų jos centrų sunaikinimo, kurį priešas galėtų atlikti pirmąją karo dieną. O be atominių ginklų — konvenciniais ginklais — Sovietų Sąjunga su savo satelitais yra geriau apsiginklavusi už NATO valstybes. Turėdama daug daugiau kariuomenės ir būdama geriau pasiruošusi karui bei geresnėje strateginėje padėtyje, Sovietų Sąjunga lengviau gali rizikuoti karu. Visiems karo bijant ir jo vengiant, Vakarų Europos valstybėms reikėjo priimti bolševikų siūlomą susitarimą, kuriuo jie numatė galimumą sumažinti karo pavojus ar bent juos atitolinti. Karo provokavimas, aštrinant savo santykius su Sovietais, nebūtų buvęs pateisintas jokiu atveju. Ir prezidentas Fordas sutiko su Helsinkio konferencija, tik nuoširdžiai tikėdamas, kad, susitardamas su Sovietais, bent kiek sumažins karo pavojų ir sulėtins ginklavimosi lenktynes. Dėl to ir JAV sušvelnino savo reikalavimus ir darė bolševikams nuolaidų, sutikdamos su jais pereiti į atolydžio — detante politiką, nors toji detante, kaip ją kiti apibūdino, pasirodė kaip vienos krypties kelias, kuriuo viskas vyko Maskvos naudai.

Tokioje nuotaikoje, siekdami sumažinti karo grėsmę, vakariečiai nusileido ir sutiko dalyvauti Helsinkio vadinamoje Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje. Nė viena Europos valstybė jos šaukimui nepasipriešino. Net ir dėl aneksijos keliu atsiradusių sienų palikimo buvo visų tylima, o gal ir nebuvo prieštaravimų. Ir kada VLIKas ir liet. diplomatinė tarnyba prieš konferenciją su gerai dokumentuotais memorandumais kreipėsi į visų joje sutikusių dalyvauti valstybių vyriausybes, prašydamas nepripažinti Lietuvos Sovietų Sąjungai, nesulaukė nė vieno atsakymo. Visi lyg galvas nuleidę tylėjo.

Konferencijos reikšmė tolimesniam laisvinimo reikalui

Helsinkyje pasirašytas susitarimas neturėjo to efekto, kokio buvo iš jo tikimasi. Triumfavo pasirašęs tik Brežnevas. Kitų, jų tarpe ir Fordo, pasakyti žodžiai nebuvo entuziastiški. Atrodė, kad jie slepia kaltės ar nepasisekimo sąmonę.

Greitai pasirodė, kad ten pasirašytas dokumentas nebuvo jokia sutartis ir neturi tarptautinės teisės galios. Tai ten pat patvirtino Britanijos ministeris pirmininkas H. Wilsonas: "Šios konferencijos Baigiamasis aktas nėra sutartis; taip pat nėra taikos sutvarkymas. Jis negali paveikti ir nepaveikia dabartinių sienų statuso". Tą patį jis patvirtino ir savo kalboje parlamente, kad Helsinkio konferencija Rytų Europos sienų nenustatė ir kad britai nepripažįsta Oderio-Neises sienos. Panašiai ir Prancūzijos prezidentas Giscard d'Estaing savo kalboje Helsinkyje pasakė, kad pasirašyti tekstai neturi sutarčių vertės ir kad Prancūzija mano, kad jie nereiškia pripažinimo situacijų, kurių ji anksčiau nebuvo pripažinusi. Tai aiškiai buvo taikoma Baltijos valstybių padėčiai.

O prezidentas Fordas, dar prieš vykdamas į konferenciją, etninių grupių atstovams pasakė: "Aš pabrėžiu, kad dokumentas, kurį aš pasirašysiu, nėra sutartis, ir jis nesaisto dalyvaujančių valstybių teisiniu požiūriu. Helsinkio dokumentai savo turinyje turi politinių ir moralinių užsiangažavimų, siekiančių sumažinti įtampas ir atidaryti komunikacijų linijas tarp Rytų ir Vakarų" ("Tėv. Žib." 1975.XII.18).

Įtakingiausia spauda Helsinkio susitarimą vertino neigiamai. Pasak teisinių ir tarptautinės bei politinės teisės žinovų, tai nėra sutartis ir neturi teisinės reikšmės. Teisininkas J. Kairys Helsinkio susitarimo nelaiko kokia sutartimi, o tik deklaracija, pasirašiusiųjų politiniu pareiškimu. Deklaracija ji esanti ir savo forma ir turiniu. Todėl baltiečių padėties ji teisiškai nė kiek nepakeitė. Tame pareiškime "nėra įsakmiai pasakyta apie Baltijos kraštų pripažinimą Rusijai. O jei ir būtų tai padaryta, tai pagal veikiančią tarpvalstybinę teisę ir jos praktiką toks pripažinimas būtų niekingas, nes jis liestų kraštus, teisiniai nepriklausančius Helsinkio popierių pasirašiusiems".

Tą patį patvirtino tarptautinės teisės, diplomatinės teisės istorijos ir teisės istorijos profesorius dr. Bronius Kaslas. Atsakydamas į dr. Vl. Šimaičio klausimus, jis pareiškė, kad "Helsinkio aktas yra tik politinis modus vivendi ir principų deklaracija, neturinti jokios teisinės galios ir teisiniai nesaistanti, neturinti nieko bendra su sienų nustatymu. Teisiškai Lietuvos atžvilgiu tas aktas negalioja" ("Naujienos" 1975.XI.3).

Plačiau Helsinkio aktą savo kalboje, pasakytoje VLIKo suvažiavime Brooklyne 1975.XI.29, panagrinėjo Lietuvos pa-

siuntinybės Washingtone patarėjas dr. Stasys Bačkis. Jis Helsinkio baigiamojo akto nelaiko tarptautine sutartimi, kaip jos nelaiko ir tos konferencijos dalyviai. Ji esanti tik deklaracija intencijų ir principų. Ji ir nebuvo pagal JT chartos reikalavimus įregistruota kaip tarptautinė sutartis. Tas aktas nepalietė JAV nepripažinimo prievartinės Baltijos valstybių inkorporacijos į Sovietų Sąjungą. Kad JAV kalbamoje konferencijoje nepripažino Baltijos valstybių Sovietams, patvirtino ir Kongresą Atstovų rūmų 407 balsais priimtoji rezoliucija Nr. 864, kuria paneigiama Sovietų Sąjungos Helsinkio aktų interpretacija ir pabrėžiama, kad JAV politikoje neįvyko pasikeitimų Baltijos valstybių atžvilgiu ir kad ir toliau JAV jokiu būdu nepripažins Baltijos valstybių inkorporavimo į Sovietų Sąjungą:

"*Nutarta:* Kad, nežiūrint kaip Sovietų Sąjunga ar kita kokia valstybė interpretuotų Europos Saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamąjį aktą, Helsinkyje pasirašytą, Atstovų rūmai laiko, (1) kad neįvyko jokio pasikeitimo ilgalaikėje Jungtinių Valstybių politikoje, liečiančioje trijų Baltijos valstybių — Estijos, Latvijos ir Lietuvos — neteisėtą okupaciją ir inkorporaciją į Sovietų Sąjungą ir (2) kad Jungtinės Valstybės ir toliau jokiu būdu nepripažins Baltijos valstybių į Sovietų Sąjungą inkorporavimo".

Tokio pat turinio buvo š. m. gegužės 5 d. priimta ir JAV Senato rezoliucija, Nr. 406.

Toks JAV Sovietų aneksijos nepripažinimas reiškia nepripažinimą tik de jure. Bet de facto pripažinimas jau buvo daugeliu atvejų JAV patvirtintas, pvz. kada JAV ir kitos valstybės deda savo vizas Baltijos valstybių piliečiams ant sovietinių užsienio pasų, kada tų kraštų piliečiai priimami Sovietų Sąjungos delegacijose, sporto junginiuose, meno kolektyvuose, parodose ir t.t. Tačiau, pripažindama de facto bolševikinę Lietuvos okupaciją, Amerika tuo klausimu Helsinkyje savo politikos nėra pakeitusi. Pripažindama Sovietų Sąjungos sienų neliečiamumą, Amerika turėjo galvoje tas jos sienas, į kurias neįeina Lietuva. Kad Amerika savo politikos Lietuvos nepripažinimo Sovietų Sąjungai nėra pakeitusi, rodo faktas, kad ji nėra atšaukusi savo pripažinimo Lietuvos diplomatinei atstovybei, kuri veikia kaip ir anksčiau. Taigi ir po Helsinkio konferencijos Lietuvos teisinė ir faktinė padėtis liko nepakeista.

Helsinkio aktas atsilieps gal kiek mūsų laisvinimo kovai ne teisiškai, o psichologiškai. Išeiviuose ta konferencija su savo deklaracija sukėlė nusivylimą. Jie pergyveno faktą ir įsitikinimą, kad jų teisėti ir teise pagrįsti siekimai nebojami, kada susiduriama su jėga ir kitų interesais. Jie pamatė, kad Vakarų valstybės, kurių pagalba jie vis pasitikėjo, darosi nuolaidžios Sovietų Sąjungos neteisėtiems reikalavimams ir kad pačioje konferencijoje niekas neparodė jokių pastangų, net nepratarė nė žodžio pagerinti Lietuvos ir kitų pavergtų kraštų teisinei ir faktinei padėčiai, kas duotų jiems naujų išsilaisvinimo vilčių. Nors apskritai laikraščiai svarstė tą klausimą palankiai pavergtiesiems ir nors žymūs politikai, mokslininkai ir unijų vadai nevengė parodyti, kad jie suprato pavergtųjų kraštų tragediją ir per kelias savaites diskutavo tą klausimą, bet pats faktas, kad išsilaisvinimo klausimas yra nepajudinamai įstrigęs ir kad laisvieji, ir esant atitinkamai progai, dėl to nenori nė piršto pajudinti, lietuvių išeivių visuomenėje daug ką nuteikė pasimistiškai. Šališkai vienus faktus nutylėdama, o kitus stipriai pabrėždama, kai kuri spauda nenuslėpė savo linkimo šališkai nuteikti visuomenę. Lietuvių išeivių pasitikėjimą Lietuvos ateitimi ir jų ryžtingumą, kovojant dėl Lietuvos išlaisvinimo, stengėsi sunaikinti ir bolševikinė propaganda. Tos konferencijos reikšmę išpūsdami, sovietiniai šaltiniai triumfuoja dėl Sovietų Sąjungos laimėjimo Helsinkyje, kaip matome iš jų leidžiamo propagandinio "Gimtojo krašto".

Tiek didelis jaudinimasis dėl Lietuvos atidavimo Sovietams, tiek ir bolševikinė propaganda kai kur pasėja nepasitikėjimą Lietuvos ateitimi ir bent tam tikra prasme suskaldė Lietuvos visuomenę. Išeivių spaudoje tas visuomenės skilimas buvo jaučiamas ilgesnį laiką ir gal dar ilgiau išliks. Kaip ten bebūtų, įtikinėjimas mūsų pralaimėjimu silpnina moralę ir kovingumą. Atrodo, kad turės praeiti nemaža laiko, kol bus atstatytas pasitikėjimas mūsų tautos ateitimi ir laisvinimo veiksnių veikla. Vakarų valstybių parodytas nuolaidumas Maskvai ilgesnį laiką mums primins, kad jos dėl Sovietų Sąjungos spaudimo nebepalaiko mūsų teisingo reikalo ir kad savo politinėje laisvinimo kovoje esame palikti vieni su tokio pat likimo draugais. Ne pats susitarimas Helsinkyje, o vakariečių parodytas nuolaidumas sunkina mūsų padėtį. Daug kas supranta, kad, nors Helsinkyje ir nebuvo pasirašyta taikos sutartis bolševikams palankia

prasme, tai vis tiek ir dabartinį susitarimą galima laikyti žingsniu ta kryptimi. Nors ta konferencija teisiškai nepakeitė ir nepablogino Lietuvos padėties, vis tik būtų buvę geriau, jei jos nebūtų buvę.

Vertindami po Helsinkio konferencijos mūsų politinę padėtį, kai kurie mūsų laikraščiai ir juose rašę asmenys teisingai atkreipė dėmesį į tai, kad mūsų ateitis nepareis nuo kitų valstybių dabartinėse sąlygose susitarimo mūsų klausimu, o priklausys nuo mūsų pačių moralės, nuo mūsų pasiilgimo savo tautos laisvės ir ištesėjimo tautos laisvinimo kovoje. Kaip kiti pastebi, ateityje mažiau bus galima remtis kitų politine parama, o reikės veikti pasiremiant ir kitų sąžinę veikiant daugiau moraliniais ir socialiniais motyvais. O laisvinimo darbas turi eiti "kaip ėjęs tik su dar didesniu ryžtu. Kol tauta nebus laisva, niekas negalės sustabdyti laisvės siekimo nei Lietuvoje, nei užsieniuose. Įvairios sutartys bei deklaracijos tėra laikini dalykai, o tautos laisvės siekimas — nemarus" ("Tėv. Žib."). "Jų (lietuvių) ateitį užtikrina viena pagrindinė gyvenimo tiesa, kad istorijoje paprastai nebūna atsitikimų, jog gyva ir kovojanti dėl išsilaisvinimo tauta būtų kitų iš šalies sunaikinta. Tik vidujiniai nesutarimai ir tarpusavio kovos labiausiai gali patalkinti kitiems ją sužlugdyti" (J. Kuprionis).

"Tautų gyvenime tautinė kultūra turi daugiausia šansų pakilti ir pražydėti tada, kai yra normalūs santykiai su religija. Tarp kultūros ir religijos yra organiškų ryšių, kurie negali būti nebaudžiamai nutraukti".

Stasys Šalkauskis

DU WINNEBAGO EPAI — KRISTAUS PRANOKĖJAI

VYT. BAGDANAVIČIUS

1. Kodėl apie tai kalbėti

Adventas yra laikas mąstyti apie žmoniją dar be Kristaus. Tai yra vertinga mąstymo tema ne tik dėl to, kad šiandien dar didelė žmonijos dalis Kristaus nėra atradusi. Nors ir toks mąstymas gali būti naudingas, ypač apaštalavimo požiūriu. Bet yra galimybių mąstyti ir kitaip, būtent: apie žmoniją, gyvenusią prieš Kristaus laikus ir net prieš Sen. Testamento laikus, nes toks mąstymas sudaro Kristui reikiamą perspektyvą ir dėl to padeda jį pilniau pažinti. Mąstyti apie tai galima, nes senųjų tautų tautosakose mes randame šiam mąstymui pakankamai medžiagos. Pamąstykime šiandien apie du Winnebago indėnų epus, kurie tam tikra prasme yra Kristaus pranokėjai. Nors kartu būdami Kristaus prasmės iškreipėjai, šie epai išplečia Kristaus reikšmę žmonijoje. Jie sudaro progą mums pilniau suprasti atpirkimo sąvoką.

Šio mąstymo dalyviui reikia kaikurio pasirengimo. Jis turėtų būti pasisavinęs porą šiuo atveju reikšmingų sąvokų. Tos sąvokos nebus jam kokia naujybė ar jo proto prievartavimas. Jos yra sena jo paties nuosavybė. Reikia tik, kad jis jas gyviau prisistatytų. Pirmiausiai jam reikia įsisąmoninti, kad Kristus yra visos žmonijos reikalas. Nors jis yra atėjęs vienoje tautoje, tačiau savo mokslu jis yra savin įėmęs visą žmoniją.

Toliau, jam reikia išmokti istoriškai galvoti. Ką tai reiškia? — Istorikui reikia išmokti derinti du nelengvai derinamus dalykus, būtent, kad žmonijos gyvenime yra dalykų, kurie keičiasi ir yra dalykų, kurie nesikeičia. Ir tarpe tų nesikeičiančių dalykų yra žmogaus prasmės jieškojimas. Besikeičiančių dalykų tarpe ryškiausia yra techniškoji žmogaus gyvenimo sritis. — Bet tai tik pavyzdžiai. Yra ir dvasinėje

---

Paskaita, skaityta Liet. Kat. Mokslo Akademijos Čikagos židinio susirinkime 1975 m. gruodžio 7 d.

žmonijos gyvenimo srityje nuostabių naujybių, bet taip pat joje yra nuostabiai nuo seno pasiliekančių dalykų, kurie ir per tūkstantmečius nedaug pasikeičia.

Turėdami šias dvi sampratas prieš akis, būtent, visą žmoniją apimantį Kristaus pobūdį ir žmonijos istorijos ne tik kintamumą, bet ir giliai žmogišką pastovumą, mes norime mąstyti apie Winnebago epus. Šiame mąstyme mes norime laikytis šitokios tvarkos. Pirmiausiai mes atpasakosime vieno epo turinį, kuris yra apie pokštininką, pirminį žmogų. Jis, turėdamas uždavinį žemę pagerinti, ją gadina. Čia pat bus padaryta šio veiksnio analizė, išeinant iš paties epo duomenų. Toliau bus atpasakotas epas apie naują žemės gerintoją, kuriuo yra Kiškis. Jo veikla siekia užtikrinti žmonėms amžiną gyvenimą. Ir šio epo analizė bus padaroma pirmoje eilėje, išeinant iš jo paties duomenų. Tai padarius, ir į vieną ir į kitą epą bus pažvelgiama jau mūsišku, krikščioniškų požiūriu. Šie pasakojimai čia nėra vadinami legendomis, bet epais dėl to, kad pirmasis iš jų susideda iš 49 epizodų, o antrasis iš 24, į kuriuos ne kartą galima žiūrėti, kaip į atskiras legendas, turinčias kartais atitikmenų kitų pasaulio kraštų legendose.

Winnebago indėnų gyvenvietė yra vakarinis Michigano ežero kraštas apie šiandieninį Green Bay miestą ir tas pusiasalis, kuris toli įsikiša į ežerą. Į vakarus Winnebago gyvenvietės siekdavo apie 100 mylių.

Winnebago indėnai, pasak didelio indėnų žinovo A. L. Kroeberio, yra ypatingi tuo, kad turi savaimingą asimiliacijos jėgą. Jie pasisavino Amerikos pinigus, drabužius, namus, baldus, susisiekimo priemones, žodžiu, ekonominę kultūrą, bet pasiliko prie savo religijos ir socialinės tvarkos. Jie niekada nepasidavė dvasiniam baltojo žmogaus vadovavimui. (Anthropology: Culture patterns and processes, 238 psl., 1963).

Kiek kitaip Winnebago indėnus aptaria kun. J. B. Walkeris, O.P. Jis rašo, kad Winnebago vadas Ošiantis Perkūnas 1833 m. rašė prezidentui Jacksonui laišką, prašydamas planuojamą mokyklą statyti ne prie dabartinės Minesotos sienos, o 100 mylių į rytus, kur jų dauguma gyvena. Jis taip pat prašė prezidentą grąžinti jiems kat. misijonierių tėvą Mazzuchelli. (The New World, September 19, 1975).

Šių informacijų pakaks, kad galėtume pereiti prie Winnebago epų.

2. *Pokštininko asmuo*

Žemės Gamintojas, sukūręs Pokštininką, šitaip aptaria jo prasmę ir paskirtį: "Pirmagimi, tu esi seniausias iš tų, kuriuos aš sukūriau. Aš sukūriau tave geros prigimties. Aš padariau tave šventu asmeniu. Aš siunčiu tave į žemę ten pasilikti, kad žmonės tavęs klausytų, tave gerbtų ir kad tu išmokytum juos, kokiais būdais jie gali užsitikrinti laimingą gyvenimą. Toks yra tikslas, dėl kurio aš tave sukūriau. Kas atsitiko, kai tu pasiekei žemę, tai priklauso tau vienam. Tavo darbų ir veiklos dėka tu pasidarei dugnas kiekvieno pajuokai: visi išnaudoja tave, net maži vabzdžiai. Kaip atsitiko, kad tu esi tik modelis tam individui Kiškiui, kuris elgiasi taip, kaip aš jam įsakiau? Tu, kuriam buvo suteiktos didžiausios galios, nuvertinai mano kūrybą. Tu nieko nedarei, kaip aš tau sakiau. Dėl to tu pats esi kaltas, jei žmonės tave vadina kvailiu. Aš sukūriau tave tam, ką tavo draugas Kiškis iš tikro įvykdė. Aš nesukūriau tave pažeisti mano kūrinijai". — Šitokiais žodžiais kuris nors Winnebago kultūros kalbėtojas 1908 — 18 metų laikotarpyje — darė įvadą į Pokštininko legendų deklamavimą, kuris buvo atliekamas kaip religinė apeiga.

Epas prasideda epizodu, kada Pokštininkas gyvena su savo žmona. Aiškėja, kad jie yra pirmesni negu karai. Pokštininkas plaukia laivu. Jis yra vienintelis veiksnys pasaulyje. Visus daiktus jis vadina savo jaunesniaisiais broliais. Jis nužudo savo pirmąjį brolį dramblį. Kairioji jo ranka sukyla prieš dešiniąją. Vaikai, kurie yra jo inkstuose, yra įsigyti iš jo jaunesniojo brolio. Vaikai dėl maisto trūkumo miršta. Vaikų tėvas persekioja Pokštininką už jų nužudymą, o jis gelbstisi vandenyne. Būdamas vandenyne, jis ieško kranto, bet negalėdamas jo rasti, klausiasi žuvų. Pasiekęs krantą jis valgo žuvies sriubą. Jis laidoja negyvą žuvį. Jis įsigyja priejuostę. Jis liauja laikęs medį žmogumi ir atsiskiria nuo jo. Tačiau su kitais medžiais jis santykiauja juos apkabindamas. Pokštininkas gadina orą. Jis kalbasi su savo lytiniu organu, kaip su kitu Aš. Lytinis organas yra jo pirmagimis. Jis sukelia bangas.

Pokštininkas bando skristi pasinaudodamas paukščiu, bet šis numeta jį į medį. Ten jį aptinka moterys, bet nuo jų jis slepiasi. Pokštininkas pats bando pasiversti moterimi ir gimdyti. Jo sūnus nori debesio, dangaus ir kukurūzo. Paskui Pokštininkas grįžta pas savo žmoną.

Toliau seka labai išryškintas epizodas, kaip bulvė draudžia ją valgyti. Jeigu Pokštininkas drįstų ją valgyti, jame maistas nesilaikytų. Kai jis bulvės įsakymo nepaklauso, maistas pradeda nesilaikyti jo viduriuose, taip pat nesilaiko ir gazai. Šios nelaimės įgauna kolosališkus matavimus. Jis labai susiteršia. Jis jieško po medžiais vandens, iki pagaliau randa. Pokštininkas neskiria vaisių tikrovėje nuo jų atvaizdo vandenyje. Jis nužudo dviejų moterų vaikus. Kitos moterys kasa jam urvą per kalną. Jis nužudo ir tas moteris.

Pokštininką pagauna medis; vilkas suėda jo maistą. Jis nelaimingai pokyliauja su musėmis elnio odoje. Pokštininkas pasidaro kunigu ir savo kunigystę išjuokia. Į jo užpakalį įlenda vanagas. Atsikratęs vanago, jis užmuša mešką. Jis eina lenktynių su minku virš ledo ir po ledu. Pokštininkas įsigyja medžioklinį šunį. Toliau vėl prasideda Pokštininko dialogas su savo lytiniu organu, iš kurio atsiranda vaisiniai augalai. Toliau seka mąstymo varžybos, virimas ežero lelijų šaknų. Pokštininkas patenka į žuvies nasrus ir iš ten gelbstisi savo gudrumu. Jis svečiuojasi pas mešką, paleidžia minko vidurius. Pokštininkas eina kovoti su tojotu, vėliau su blogomis dvasiomis. Krioklys bara Pokštininką už žemės pagadinimą, nes žemė yra skirta žmogaus gerovei. Pokštininkas, pavalgęs, savo užpakaliu išspaudžia pėdsaką akmenyje ir išvyksta į vandenis ir į dangų. (Atpasakota pagal Paul Radino The Trikster, 1972 m., N.Y., 3 - 53 psl.).

Pokštininko epo charakteristika

Būdingiausias šio epo bruožas yra tas, kad čia, nepaisant įvairių kenksmingų darbų, nėra tragikos išgyvenimo. Pats Pokštininkas savo nepasisekimus ir kitiems padarytas žalas nelaiko tikromis nelaimėmis. Čia nėra tokio dalyko, kaip kaltės sąmonė, kaip pajutimas dorinės negerovės. Jei čia yra nelaimė, tai ji yra tik nesekmė, iš kurios reikia gelbėtis, bet kuri nesudrumščia Pokštininko dvasios. Visas epas yra persunktas juokingumu. Tik viena išimtis iš šios paviršutiniškos nuotaikos yra krioklio pabarimas Pokštininko, kad jis yra pagadinęs žemę. Tačiau religinis pokštininko pobūdis yra labai ryškus. Jo galios siekia šiapus ir anapus žemiškos tikrovės. Pokštininkas, kaip pirminis žmogus, ne kartą atrodo kaip dieviška asmenybė. Jis kartu yra ir kulto asmuo; jis bando eiti kunigo pareigas, tačiau pats šią savo veiklą išjuokia.

Tyrinėjant šį epą tenka prieiti nuomonės, kad jis yra ne kurio nors vieno laikotarpio padaras, bet kad jis yra perėjęs daugelį skirtingų žmonijos gyvenimo epochų, kurios jame yra palikusios savo pėdsakų. Šio epo tyrinėtojai yra vieningos nuomonės, kad jame, nors ir yra daug asmeninių žudymų, bet nėra organizuoto karo. Tai liudija, kad, savo pagrindine kompozicija, jis yra iš tų laikų, kada žmonija dar nebuvo išmokusi pavergti ar suorganizuoti vieni kitus bendrai vykdomam karo žygiui.

Šioje epopejoje mes galime įžvelgti žmonijos nueito kelio pėdsakų. Čia yra dalykų, kuriuos mes žinome iš Sen. Testamento. Čia yra atitikmenų kitų tautų tautosakų, kurios neturi jokio kito atsekamo ryšio su Amerikos indėnais. Pagaliau čia yra duomenų, kurie atitinka žinioms, kurias įvairiais būdais mes esame įsigiję apie žmonijos kultūros istoriją. Pažvelkime truputį atskirai į šias tris atitikmenų sritis.

Tarp atitikmenų su Sen. Testamentu, neskaitant teisingo žmogaus sukūrimo ir jo uždavinio nusakymo, kaip matėme epo įvade, čia yra labai ryškus tos tiesos nusakymas, kurią mes paprastai vadiname gimtąja nuodėme. Ši tiesa čia yra išreikšta ne medžio vaisiaus uždraudimu, bet bulvės uždraudimu, kaip būdinguoju Amerikos žmogaus vaisiumi. Tiesa, galime pastebėti skirtumą, kad draudimą čia padaro ne Žemės Gamintojas, bet pati bulvė. Šio draudimo nepaisymo pasėkos yra klaikios. To paties pobūdžio idėja yra išreikšta epizodu, kad Pokštininko kairioji ranka sukyla prieš dešiniąją. Nužudymas brolio turi atitikmenį brolių žudynėse Pradžios knygoje. Pokštininko patekimas į žuvies nasrus ir pranašo Jonos epizodas taip pat turi bendrą kilmę kur nors žmonijos proistorijoje įvaizdžiuose.

Ne mažai šiame epe yra atitikmenų su kitų, ne amerikinių tautų tautosakomis. Tai pvz. žmogaus pastangos skristi pasigaunant paukščio pagalbą, yra ne vien Amerikos nuosavybė. Žmogaus kilmė iš jūros, ne kartą užminta šiame epe, yra plačiai žinoma Azijos tautų tema. Žmogaus kilmė iš medžio yra žinoma tema Europos tautosakoms. Jieškojimas vandens ne gėrimui, bet apsiplovimui, yra tema, sutinkama daugely pirminių religijų.

Šalia to, šiame epe yra duomenų, patvirtinančių pažiūras, kurių mes prieiname įvairiais kultūros istorijos tyrinėjimo metodais. Toki žmonijos kultūros istorijos etapai, kaip pirmojo gyvulio prijaukinimas, virimo kultūros pradžia, daržininkystės

pradžia šiame epe turi savo atžymėjimus. Čia mes pastebime, kada Pokštininkas įsigyja šunį, kada jis pradeda virti sriubą, kada jis pradeda auginti daržoves, kada jis įsitaiso pirmąjį drabužį, būtent, priejuostę. Pokštininko pastanga pasiversti moterimi yra greičiausiai pasijuokimas iš kultūros istorijoje žinomo papročio, kuriuo einant, žmonai gimdant, vyras iš solidarumo jai taip pat atguldavo, apsimesdamas sergančiu.

4. Kiškio epas

Skirtinga dorine ir kultūrine nuotaika pasižymi kitas Winnebago epas, kuris pasakoja apie naują asmenį, ateinantį gerinti žemės. Jis yra Kiškis. Jis yra pristatomas, kaip gimęs iš mergelės, kuri gyvena su savo senele. Kiškį sužeidžia žmogus savo strėle. Senelė jį išmoko pasigaminti lanką. Kiškis nušauna paukštį, pasiima jo plunksnas ir skraido. Iš tų plunksnų močiutė jam padaro galus strėlių, su kuriomis jis nušauna Tabako senį — Didįjį žiogą, kuris buvo jos senelės brolis. Kai ji dėl to Kiškiui priekaištauja, jis pagrasina nužudyti ir ją. Tas pat pasikartoja, kai Kiškis nužudo Elnią. Kiškis nuvyksta pas savo senelį Lokį, kuris nebijo nieko, nors krašte siaučia karai. Tačiau, kai Kiškis atima paskutinę Lokio strėlę, jis prisipažįsta bijąs. Senelės reakcija ir jos išeitis būna tokia. Ji išbara Kiškį, bet pagrasinta, su juo susitaiko. Pagaliau, jiedu verda ir valgo lokio mėsą.

Kiškis ryžtasi aplankyti savo dėdes, kurie gyvena anapus vandens. Jis perplaukia vėžlio lukšte. Kitoje pusėje gyvenantieji žmonės buvo be kūno, tik su galvomis. Jie Kiškį vaišino, bet jis bevalgydamas persipjovė nosį. Kitame epizode jis lankosi pas bekūnius žmones, kurie nori jį suvalgyti, bet jis paverčia juos žuvimis. Už tai jis vėl gauna barti nuo senelės. Labai liesą žmogų jis paverčia skruzde. Kiškis padaro pinkles ir jomis pagauna saulę, bet už tai nuo senelės gauna mušti. Kiškis pakartotinai patenka į didžuvės vidurius, kur yra daug žmonių. Jis nužudo didžuvę ir išgelbsti žmones. Ir už tai senelės būna išbartas, bet vėliau pagirtas. Kiškis, ieškodamas žolės virvėms, patenka į milžino urvą, iš kurio išsigelbsti savo gudrumu ir milžino kvailumu.

Senelė suserga mėnesine liga, o jis, apsimetęs svetimu žmogumi, turi su ja lytinius santykius. Juos abu už tai labai išbara vienas balsas, kuris ėjo iš pogrindžio varlės (rupūžės). Už tai jis išmušė rupūžei dantis.

Kiškiui slapstantis, jį pašaukė vienas žmogus, kurio galva buvo aprišta. Tai buvo toks asmuo, kuris, ką tik sakė, jo žodžiu darėsi daiktais. Šis žmogus prašo Kiškį nuvykti už jūrų ir parvežti jam atgal nuluptą jo skalpą. Už tai jis žada suteikti Kiškiui galią įsakinėti daiktams taip, kaip ir jis daro. Kiškis galės tą galią perteikti ir savo dėdėms ir tetoms. Jis apsiima tai padaryti. Jis nueina prie vandens pas bebrą ir bebrienę prašyti, kad jie perkeltų jį per vandenį. Jie duoda Kiškiui vieną savo vaikų išsivirti ir suvalgyti. Tačiau bebras pastato šitokią sąlygą: "Anūke, neatskirk kaulų, bet, nuimdamas labai rūpestingai mėsą, gyslas palik susijungusias". Kiškis tačiau buvo labai išalkęs ir nutraukė kai kurias gyslas. Jam pavalgius, kaulai buvo panerti į vandenį, bet kai tėvai pamatė, kad naga buvo sulaužyta, pradėjo šaukti. Kiškis atsiprašinėjo.

Perkeltas į kitą pusę, Kiškis rado moteris, prižiūrinčias laukus. Jis nužudė miesto valdovą ir atėmė skalpą. Grįždamas jis užėjo pas tas moteris. Senoji moteris nesutiko jį pripažinti savo sūnumi. Jis turi bėgti prie vandenyno. Čia jo senelė bebrė priėmė jį į savo laivą perkėlimui. Bet į laivą pradėjo sunktis vanduo. Kiti laivai jį vijosi, bet bangos juos paskandino. Grįžęs jis atidavė senajam žmogui jo skalpą. Skalpas tuojau jam prigijo prie galvos. Jis suteikė Kiškiui, ką buvo žadėjęs, būtent, ko tik norėsi, bus tavo. Tačiau buvo dvi sąlygos: neprašyk to pat dalyko iš eilės keturis kartus. Taip pat nepažeisk moterų. — Tai pasakęs, senelis perkūno trenksmu nužengė į dangų.

Ryto metą Kiškis keturis kartus paprašė vis gražesnės ir gražesnės moters, bet tada jo palapinė pradėjo labai smarkiai ūžti. Jis suprato negerai pasielgęs ir pradėjo atgailoti. Jis suprato, kad gerų dalykų jis buvo davęs savo dėdėms ir tetoms, bet juos prarado dėl to, kad keturis kartus iš eilės prašė moters. Jis grįžo pas savo senelę, pasisakė, ką buvo padaręs, ir gavo nuo jos mušti.

Kiškis šitaip mąsto apie savo paskirtį: "Aš turėjau dabar sumindžioti visas blogas būtybes, kurios piktnaudoja mano dėdes ir tetas. Tuo tikslu Žemės Darytojas mane siuntė . . . Nuo dabar mano dėdės ir tetos gyvens žemėje taikiai, kaip ir aš, nes blogos būtybės, kurios juos piktnaudojo, yra negyvos". Tada jis išvarė augštyn paukščius, kurie piktnaudojo, o piktas dvasias sugrūdo žemėn. Jieškodamas gyvulio, kurį žmogus galėtų valgyti, jis apklausinėjo elnią,

arklį, ir kitus gyvulius. Tinkamiems valgiui gyvuliams jis įsakė išsimaudyti riebaluose. Lokys labai norėjo šokti; kai Kiškis norėjo jį šauti, jis pradėjo verkti, tuo išduodamas savo silpnybę.

Kiškis manė, kad dabar žmonės galės gyventi amžinai. Tačiau jo senelė nebuvo patenkinta šia jo kalba, nes Žemės Darytojas visus dalykus padarė tokius, kad jie turėtų pabaigą, t. y., kad jie mirtų. Ir ji pati prisipažįsta, kad ji turės pabaigą. Netrukus po to, kai žmonės buvo pradėję gyventi urvuose, senelė šitaip apibūdino žmoniją: "Aš esu sukurta maža, ir jei žmonės žemėje gyvens amžinai, jie tuoj pripildys žemę. Tada kentėjimų bus daugiau, negu dabar, nes žmonės vis stokos maisto ir labai daugės. Dėl to viskas turi pabaigą". Kiškis, ilgai mąstęs, pareiškė: "Aš gerų dalykų laimėjau savo dėdėms ir tetoms, bet mano senelė viską sugadino". Jis apsidengė galvą dekiu ir pradėjo verkti. Beverkdamas jis sugalvojo sukurti gydymo apeigas. Tuo būdu buvo prašalinti blogieji paukščiai ir dvasios.

Epo pasakotojas jį užbaigia šitokiais paaiškinimais: "Kiškis buvo siųstas Žemės Darytojo išmokyti žmones geresnio gyvenimo". Ir jis veikė ta kryptimi. "Žmonės jį vadino dėdėmis ir tetomis dėl to, kad jo motina buvo žmogus... Kadangi jo motina buvo mergelė, jis negalėjo turėti giminių kitų, kaip dėdes ir tetas". (Atpasakota pagal Paul Radiną,. The Trickster, 1972 m. N.Y., 63 - 91 psl.).

5. Naujas žmonijos gerintojas

Pažvelkime į šį epą religinių, dorinių ir kultūrinių vertybių požiūriu. Visų pirma pastebėkime, kad Dievo, kaip žemės kūrėjo samprata čia yra gyva. Žemės Darytojas čia yra tokia sąvoka, kuria operuoja ir Kiškis ir jo senelė, nors jie yra priešingų kultūrų atstovai. Kiškis atėjo į pasaulį jo gerinti siųstas Žemės Gamintojo. O senelė Žemės Gamintojo autoritetu grindžia savo pasaulėžiūrą apie mirties būtinumą pasaulyje.

Kuriančio Dievo idėja yra įdomiai pristatyta ir to senojo asmens pavidale, kuris buvo su sužeista galva. Apie jį sakoma, kad jis savo žodžiu kūrė daiktus. Tai yra vaizdingai išreikšta ta pati tiesa, kurią mes sutinkame ir Pradžios knygoje, sakančioje, kad Dievas pasaulį sukūrė savo žodžiu.

Toliau čia labai turtingai ir vaizdingai yra išryškinta pasaulio gerintojo — Kiškio sąvoka. Jis yra daugiau negu žmogiškos kilmės. Tai liudija jo gimimas iš mergelės ir jo

santykis su kitais žmonėmis, kuriuos jis vadina ne tėvais ir motinomis, bet tik dėdėmis ir tetomis, tuo norėdamas išryškinti visišką tapatumą su jais. Jo tikslas yra sunaikinti blogas būtybes, kurios piktnaudoja jo dėdes ir dėdienes.

Prieš pereidami prie Kiškio veiklos vertinimo, atkreipkime dėmesį į jo veiklos partnerį — senelę. Ji yra ne tik jo veiklos dalininkė, bet ir jo priešas. Jo atliekamus darbus ji smerkia ir tik jo grąsinimų išgąsdinta su jo veikla sutinka. Šios legendos vertėjas ir jos tyrinėtojas Paul Radin senelę nori laikyti dievybe — Motina Žeme, ir tokiu būdu Kiškį suprasti kaip esantį konflikte su Motina Žeme. Mes norėtume ją suprasti greičiau moteriškos kultūros ir religijos atstove, su kuria į konfliktą sueina pasaulio gerintojas. Moteriška kultūra šiame epe yra labai išryškinta. Ji čia yra būdinga savo žemdirbišku ūkiu ir šiai kultūrai būdinga religine filosofija, atstovaujančia pasaulio nepastovumo idėją. Tai patvirtina mūsų žinias apie šią kultūrą, gautas iš kitų studijų.

Žemės gerintojas sueina su savo senele į lytinius santykius. Šiame atvejyje mes susitinkame su žinomu Edipo epizodu: kai sūnus lytiškai santykiauja su motina. Lytinis santykiavimas tarp to paties kraujo tiesioginės kilmės asmenų yra labai plačiai smerkiamas visose pirminėse žmonijos kultūrose. Šiame epe tą smerkimą atstovauja rupūžės balsas. Dėl to į ją mes turime pagrindo žiūrėti, kaip čia besireiškiančių vieną seniausių dorinių ir religinių simbolių.

Kiškio veikla šiame epe yra naujybė, palyginti su moteriška kultūra, su kuria jis yra besikartojančiame konflikte. Nors Kiškis yra, mūsų žodžiais betariant, transcendentinė asmenybė savo kilme, tačiau jis reiškiasi šio gyvenimo rėmuose. Jis čia turi dorinių konfliktų su vispusiškomis jų pasėkomis. Apmąstydamas savo veiklos negerumus, jis ne kartą apsiverkia. O subartas už lytinį santykiavimą su senele, jis išmuša rupūžei dantis.

Pačią giliąją šio pasaulio gerintojo prasmę atidengia jo santykiai su asmeniu, kuriam buvo nuimtas skalpas ir kuris gamino daiktus savo žodžiu. Šiame epizode mes turime giliai pasakytą pasaulio kūrėjo santykį su jo gerintoju. Pasaulio kūrėjas yra giliai sužeistas, nes jo skalpas yra pagrobtas žemdirbiškos moteriškos kultūros. Kiškis iš šios kultūros atima skalpą ir jį grąžina šiam kuriančiam veiksniui. Mes turime labai savaimingu ir giliu būdu išreikštą tą pačią misteriją, kurią mes aptariame Adomo ir Jievos nuodėmės ir Kristaus

atpirkimo vardu. Pasaulio gerintojas čia yra kartu ir mistiškos pasaulio kūrėjo žaizdos gydytojas. Taigi Kiškis yra labai gilios prasmės kūrėjas ir kūrinio santykių atstatytojas. Nepaisant to, jis nėra laisvas nuo moralinių trūkumų.

Daiktų kūrėjas buvo žadėjęs Kiškiui suteikti galią valdyti daiktus savo žodžiu ir tą galią perteikti savo dėdėms ir tetoms. Ta galia jam buvo suteikta su dviem sąlygom: 1. neužgauti moterų ir 2. neprašyti to paties dalyko keturis kartus. Tačiau pačiu savo pirmuoju prašymu jis pažeidė abi sąlygas, keturis kartus prašydamas vis gražesnės moters. Supratęs, kad jis gautą privilegiją prarado, jis ne tik buvo senelės apmuštas, bet ir pats gailėjosi. Jeigu Pokštininko epe nėra jokio gailesčio pėdsako už jo padarytus negerumus, tai šiame epe Kiškio išgyvenama bausmė ir gailestis liudija, kad dorinė žmonijos sąmonė yra pabudusi.

VERTINANČIOS PASTABOS

Pokštininko prasmė

Pokštininko personažas yra įvairiai vertinamas vakariečių tyrinėtojų. Kai kas į jį nori žiūrėti, kaip į Freudo teorijų pranokėją. Taip jį vertina ypač dėl jo erotinio gyvenimo ryškumo. Jame kai kas nori matyti patvirtinimą Freudo pažiūros, kad visas dvasinis žmogaus gyvenimas kyla iš erotikos. Kiti labiau kreipia dėmesį į Pokštininko žaismingumą ir nori jį panaudoti kaip argumentą pažiūrai, kad mūsų gyvenimui reikia daugiau žaisminio pobūdžio. Mat, modernus žmogus yra kuone visiškai praradęs žaismingumą, kuris dar buvo gyvas viduramžinėje krikščionybėje. Dar kiti Pokštininko asmenyje mato tokio pobūdžio tikintįjį, kokiu buvo Jobas. Mat, Jobas nėra visuomeninės religijos atstovas. Jo religinis gyvenimas yra labai asmeninis, be atgarsio visuomeniniuose santykiuose. Pokštininko veikla taip pat niekur neišeina anapus jo asmeninės srities. Tai yra individualus veikėjas.

Mums tačiau atrodo, kad visi šie vertinimai neišsemia Pokštininko asmenybės, nors ir atkreipdami dėmesį į vieną ar kitą jo bruožą. Atrodo, kad į jį reikia žiūrėti, kaip į žmogų

apskritai, ypač kaip į pirminį žmogų, kuris tam tikra prasmė tebetęsia savo gyvenimą kiekviename natūraliame žmoguje.

Į Pokštininko epą mes galime žiūrėti kaip į Adomo parodiją. Tačiau parodija taip pat nėra be prasmės. Ji, iškreipdama ar pertempdama įvairius asmens bruožus, pasako bent tiek, kad jie yra; kad jie vienokiu ar kitokiu būdu reiškiasi gyvenime. Suparodijuotos Pokštininko pastangos gelbėti žmonijai, liudija, kad Winnebago visuomenėje tokia pirminio žmogaus vaidmens samprata buvo. Vienan asmenin sutelktos žmonijos pastangos kurti ir gerinti žmogaus gyvenimą, liudija, kad tokių pastangų vienybė, jų sutilpimas vienaname asmenyje, yra buvęs suprantamas žmonijoje įvairiais jos kultūros tarpsniais. Trumpai sakant, tai liudija žmonijos kilmę iš vieno asmens. Pokštininko epas yra kultūrinis pratęsimas to pirminio žmogaus epizodo, kurį mes turime pirmuosiuose Sen. Testamento puslapiuose.

Pokštininko epas yra būdingas savo humoru. Nepaisant didelių jo nelaimių ir nesąmonių, jis niekada nepatenka nusiminiman ir neviltin. Šį jo bruožą tenka vertinti dvejaip. Vienu atžvilgiu, jis siejasi su tuo Pokštininko bruožu, kad jis neturi dorinės sąmonės. Taigi neturi kas jį liūdytų. Kitu atžvilgiu jis reiškia neišsemiamą Pokštininko optimizmą, kuriuo remiasi jo nepailstanti veikla, siekianti pasaulį pagerinti, mes sakytume, jį išganyti. Pokštininkas padaro daug nusikaltimų kitus žmones (gyvulius) žudydamas, tačiau jis tai padaro visiškai be kaltės sąmonės. Šia proga gali mums paaiškėti šiek tiek keistas ap. Povilo pasakymas, kad, kol nebuvo Sen. Įstatymo, tol nebuvo ir nuodėmės. Rimtų tyrinėtojų nuomone, didysis Sen. Testamento nuopelnas yra, kad jis sujungė religiją su dorove, ko prieš tai nebuvo. Tai liudija daugelis senųjų religinių apraiškų, kur religija yra kokia magiška ar mediciniška technika, bet ne dorinė sąranga. Winnebago Pokštininko epas yra liudininkas, kad doros ir religijos sujungimo čia dar nėra. Dorovės ir religijos sujungimas, be abejo, turėjo nuliūdinti žmogų, atidengdamas jam visą kaltės naštą. Jėzus, savo ruoštu, atlaisvindamas mus nuo priklausomybės įstatymui, sukūrė naują sąrangą, kurioje nuodėmė yra atleista. Po Kristaus mes alsuojame tokia optimistine laisve, kokia pasižymi Winnebago Pokštininkas, tik su tuo skirtumu, kad mes turime dorinės atsakomybės sąmonę, bet jau nebeturime jos grėsmės, kuri Kristaus kryžiaus auka yra sunaikinta.

Kiškio prasmė

Kiškio simbolis vakarų krikščionijoje nėra toks svetimas, kaip pirmu žvilgsniu atrodo. Prisiminkime tik velykines atvirutes su kiškiu ir kiaušiniais, kurių ryšys su Kristumi mums jau ne visada buvo aiškus. Mat, Europos tautų mitologijoje kiškis buvo labai ryškus kaip žinovas vaistų, kuriais galima prikelti iš mirties. Lietuviškose pasakose šis kiškio bruožas taip pat yra sutinkamas. Dėl to kiškis yra patekęs į krikščioniškas Velykas, gal būt, ankstybo viduramžio laikais.

Winnebago Kiškis iškyla prieš mūsų akis kaip plataus mąsto antgamtinės kilmės pasaulio gerintojas ir net pasaulio kūrėjo reikšmingas pagelbininkas. Tiesa, savo veikloje jis nėra labai sėkmingas ir pats turi dorinių sunkenybių.

Kaip mes turime žvelgti į šį epą krikščionišku požiūriu? — Mes į jį galime žvelgti iš esmės panašiu požiūriu, kaip Naujojo Testamento rašytojai žvelgė į Jėzaus prototipus Senajame Testamente. Jie, norėdami giliau suprasti istorinį Jėzų ir rasdami Sen. Testamente kaikurių atitikmenų jo gyvenimo įvykiams, drąsiai juos pasisavino pritaikindami Jėzui kaip jo prototipus.

Senajame Testamente mesijo vaizdas nėra vienalytis. Jis ten turi bent keletą skirtingų pavidalų. Vienas iš labiausiai žinomų yra karalius Dovydas, kaip pasaulio gelbėtojo pranokėjas. Tačiau ir Persų karalius Kyras, išlaisvinęs žydus, yra taip pat vadinamas mesiju. Pagaliau Laiško žydams autorius mesijinius bruožus randa mitologinio karaliaus ir kunigo Melchizedeko asmenyje. Pats Jėzus labiausiai mėgo vadintis pranašo Danieliaus jam pramatytu vardu — Žmogaus sūnus. Evangelijų autoriai mesijinius bruožus atrado pranašo Izaijo Kenčiančio Dievo tarno poemoje ir ją nekartą citavo, kalbėdami apie Jėzaus kančią. Jau minėtas laiško žydams autorius Jėzų aptaria kaip Adomą, tik naują. Visa ta daugybė Kristaus pavidalų sako du dalykus. Viena, kad žmonijos sąmonėje jos gelbėtojo pavidalas yra labai daugialytis. Ir antra, kad Jėzaus gyvenimas buvo toks turtingas, kad nesusivedė nei į vieną tų formulių, bet turėjo savitą jų bruožų derinį.

Tai pastebėjus yra galimybės kreipti dėmesį į tai, kaip žmonijos gelbėtoją ir žmogaus pirmavaizdį vaizduojasi įvairios tautos ir kultūros. Jeigu mūsų tikėjimo žodžiai tikrai reiškia tai, ką mes jais sakome, būtent, kad Dievas rūpinasi visa žmonija ir kad Jėzus yra Dievo plano įsikūnijimas gelbėti žmonijai, tai Winnebago legenda turi savo krikščionišką prasmę.

Šiandien mūsų žmonijos vaizdas yra daug platesnis ir pilnesnis už tą, kurį turėjo pirminė ar viduramžinė krikščionybė. Dėl to mes tipologijos Kristui randame ne tik Sen. Testamente, bet ir kitų tautų tradicijose. Ta tipologija kartais siekia gana toli, kaip matome Winnebago epuose. Tai nereiškia, žinoma, kad mes Jėzaus gyvenimą turėtume derinti prie Winnebago tipologijos. Naujojo Testamento autoriai Jėzaus gyvenimą rašė ne iš Sen. Testamento knygų, bet iš savo patirties. Tačiau kur jie pastebėjo atitikmenų, jie nesivaržė tai paminėti.

Šia proga galime paminėti dar vieną keistą atitikmenį, kuris alsuoja kažkokia, mums dar neįžvelgiama, paslaptimi, glūdančia žmonijoje. Mums visiems yra žinomas Sen. Testamento epizodas apie velykinį avinėlį, kur, jį valgant, yra įsakoma nesulaužyti jo kaulų. Evangelijų rašytojai matė kažką daug šiame epizode, kad jį pritaikė Jėzui, pabrėždami, kad ir jo kaulai nebuvo sulaužyti. Šiame Winnebago epe mes taip pat turime įsakymą nesulaužyti bebro kaulų, jį valgant, kaip būtiną jo atgimimo sąlygą. — Ką visi šie atitikmenys reiškia? — Tai išaiškinti būtų dėmesio vertas religijų istorikui uždavinys.

Kokią naudą mes turime iš Winnebago studijų? — Pirmas gerumas, kurį mes gauname iš jų yra tas, kad mūsų tikėjimo tiesa apie išganymo visuotinumą, apimantį visas tautas, darosi mums ne atitraukta teorija, bet reali kultūrinė tiesa. Šio gerumo negalima žemai vertinti.

Ta pati žmonijos santykių su Dievu raida, kurią mes laikome sava, yra atstovaujama ir Winnebago epuose: nutrūkimas žmonijos santykių su Dievu, išreikštas bulvės valgymo draudimu, savo pasekas turįs Pokštininko nesąmonėse, iki ateina atskiras asmuo, nors žmogus, bet su augštesne negu žmogiška prigimtimi, gerinti žmonijos. Žmonijos gelbėtojo reikšmingumas Dievo akyse, kurį mes išreiškiame dieviška gelbėtojo prigimtimi, Kiškio epe yra išreikštas nuostabaus gilumo epizodu, kada jis grąžina daiktų kūrėjui skalpą.

Gal būt vertingiausias bruožas ne tik krikščioniškų, bet ir humanistiniu atžvilgiu šiuose epuose yra nebuvimas juose nenugalimo lėmimo, moiros, aklos žmogaus gyvenimo determinacijos, kurios dėka, ką tu bedarytum, vistiek bus taip, kaip nulemta. Jėzus panaikino diabolišką lemtį, išlaisvindamas žmogų iš jos. Winnebago epuose žmogus yra nepaprastai laisvas; nesuvaržytas jokių paslaptingų jėgų, burtų, totemų, stabų

ar užkeikimų. Taip pat čia nėra jokios dieviškumo baimės. Čia yra juntama dar artima giminystė tarp to, kuris gamina daiktus savo žodžiu, ir žmogaus. Atsiskyrimas tarp Dievo ir žmogaus šiuose epuose dar nėra labai toli pažengęs. Žmogus čia yra kone dieviškas: tiek Pokštininkas, tiek Kiškis.

Kristaus teologijoje, nepaisant tūkstantmečių teologinių pastangų, mums sunku yra atskirti, kur yra dieviškos, kur yra žmogiškos asmenybės pasireiškimas. Panašiai yra ir Winnebago epuose. Dieviškas ir žmogiškas asmuo čia susisiekia betarpiškai ir labai arti. Panašiai, kaip Mykolo Angelo freskoje, vaizduojančioje žmogaus sukūrimą, kur tarp ištiestos kuriančiojo Dievo rankos ir ištiestos bundančio žmogaus rankos tarpas yra labai mažas.

"Galingiausias veiksnys atgauti pavergtos tėvų žemės laisvei yra nenugalimai tvirta tautos valia, sukūrusi kitados savo galingą valstybę ir saugojusi ją per ilgą amžių eilę. Ryžtinga, gyva tautos valia yra nenugalimas valstybinės laisvės veiksnys".

Prel. Kazimieras Šaulys

"Istorija lietuvių tautą žino tik religingą. Dievybę ir mūsų tauta nevienodai suprato ir nevienodai išpažino, tačiau visada savo religiją gynė — senovėję stabmeldiškąją, tapusi krikščioniškąja — krikščionybę. Bereligiškumas mūsų tautai yra svetimybė".

Vyskupas V. Brizgys

IN MEMORIAM

ANTANAS STARKUS
1901 — 1975

Praėjusių metų rugpiūčio 17 d. Brooklyne mirė prof. dr. Antanas Starkus, prieš tai kurį laiką sunkiai sirgęs. Paliko žmoną Eleną, sūnų Kęstutį, dukterį Valeriją ir anukes Raselę ir Gabrielę, visi Lietuvoje.

A. a. dr. Starkus priklausė tai kartai, kuri savo darbu ir mokslu kūrė nepriklausomą Lietuvą, dirbo jos įstaigose bei institucijose, savo veiklumu palaikė bei plėtojo jos visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą ir kuri, užgriuvus Lietuvą didžiosioms nelaimėms, buvo svetimųjų jėgų naikinama ir išsklaidyta po svetimus kraštus.

A. Starkus buvo gimęs 1901 m. sausio 7 d. Rudaminoje, Seinų apskr., mokytojo šeimoje, kuri išaugino ir išleido į aukštuosius mokslus septynis savo vaikus: du jų buvo kunigai, dirbę ir mirę Amerikoje, didelį vaidmenį Lietuvoje vaidinęs valstybininkas Zigmas, gydytojas Antanas, gimnazijos mokytojas Juozas, Monika Strazdienė ir Sofija Milčienė.

Baigęs Marijampolės "Žiburio" gimnaziją, Antanas Starkus 1919.X.19 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo nepriklausomybės karuose su bolševikais ir lenkais, 1922 m. išėjo į atsargą leitenanto laipsniu. Už pasižymėjimą kovose buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. 1923 m. savanoriu dalyvavo Klaipėdos krašto sukilime. Studijavo mediciną ir 1928 m. baigė Lietuvos universitetą. Kaip gydytojas dirbo Vabalninke, buvo ir ligoninės vedėjas. 1931 m. buvo pakviestas asistentu į Vytauto Didžiojo universitetą medicinos fakultetą. Tuo pat metu dėstė pastoralinę mediciną ir higieną Kauno kunigų seminarijoje ir teologijos - filosofijos fakultete. 1933 m. gilino savo specialybės žinias Ženevos universiteto patologijos institute. 1937 - 40 m. buvo Ginklavimo valdybos tyrimų laboratorijos biologijos skyriaus vedėjas. 1940 m. birželio 15 apgynė disertaciją Karcinomos ir prekarcinomos klausimu ir gavo medicinos daktaro laipsnį. 1940 m. buvo pakviestas į Vilniaus universiteto medicinos fakultetą anatomijos katedros vyr. dėstytoju ir 1941 m. katedros vedėju. Nuo 1941 m. buvo Vytauto Didžiojo universiteto docentas ir patologijos ir patologinės anatomijos katedros vedėjas.

1943 m. kovo 16 d. buvo geštapo areštuotas ir išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Pradžioje buvo drauge su kitais kaliniais paskirtas į baudžiamąjį — mirtininkų skyrių. Paskui jam buvo leista dirbti gydytojo darbą. Su dideliu pasiaukojimu jis dirbo po keliolika valandų per dieną, gelbėdamas kalinius ir rizikuodamas savo gyvybe. Siaučiant viduriavimo epidemijai, jis išaiškino ligos tipą ir pritaikė ori-

ginalų gydymo būdą neosalvarsanu, išgelbėdamas daugelio kalinių gyvybes. Jo pasiaukojimas buvo įvertintas jo draugų, o stovyklos administracija pavedė jam tvarkyti vidaus ligų ir infekcinį skyrių, kuriame jo žinioje dirbo dar 12 įvairių tautų gydytojų.

Karui baigiantis, stovyklos kaliniams išsilaisvinus, dr. A. Starkui pavyko pasiekti Švediją, kur jis dirbo kaip Balfo įgaliotinis. 1947 m. atvyko į Ameriką ir apsigyveno Brooklyne. Čia dirbo kaip specialistas patologas ir vadovavo St. Mary's ligoninės patologijos skyriui.

Visuomeninį darbą A. Starkus pradėjo dirbti gana anksti ir dirbo daugiausia katalikiškose organizacijose. Nuo 1912 metų buvo ateitininkas. 1926 m. su draugais įkūrė studentų ateitininkų visuomenininkų Kęstučio korporaciją ir buvo jos pirmasis pirmininkas. 1925 - 26 m. buvo pirmasis Lietuvos universiteto studentų atstovybės pirmininkas. Gyvendamas New Yorke, buvo lietuvių gydytojų draugijos pirmininkas ir Liet. krikščionių demokratų sąjungos skyriaus pirmininkas.

Rašė medicinos klausimais spaudoje. 1940 m. buvo išspausdinta jo jau minėta disertacija. Paskelbė kelioliką mokslinių straipsnių "Medicinoje" ir "Medicinos fakulteto darbuose".

Antanas Starkus buvo principų žmogus, pasižymėjęs dideliu savarankiškumu, visuomeniškumu ir darbštumu, o savo profesijoje — geru pasiruošimu. Sekė mokslinę literatūrą ir buvo geras specialistas, sugebėjęs savo žinias gerai perduoti savo studentams.

SUKAKTYS

JIS BUVO VIENAS DIDŽIŲJŲ LIETUVOS VYSKUPŲ

Vyskupo Kazimiero Paltaroko gimimo 100 metų sukaktis

Vyskupas K. Paltarokas priklauso prie žymiausių Lietuvos vyskupų. Jis yra kartais lyginamas su vyskupais Merkeliu Giedraičiu ir Motiejum Valančium. Prof. Stasys Šalkauskis jį lygino su vokiečių kardinolu Faulhaberiu.

Vysk. K. Paltarokas gimė 1875.X.22 Gailionių kaime, Linkuvos parapijoje pasiturinčio ūkininko šeimoje. Mokėsi Joniškėlio pradžios mokykloje, Mitaujos gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje ir Petrapilio katalikų dvasinėje akademijoje. Už jo parašytą disertaciją "De origine animae humanae" 1902 m., baigdamas akademiją, gavo magistro laipsnį. Tais pat metais buvo įšventintas į kunigus ir buvo paskirtas į Liepojų vikaru. 1906 m. sveikatos sumetimais buvo perkeltas į Surviliškį, iš kur 1911 m. buvo perkeltas į Kauno kunigų seminariją. Dėstė lotynų kalbą, teologijos propedeutiką, sociologiją ir filosofiją. 1914 m. buvo paskirtas seminarijos vicerektorium. Tais metais, kilus karui, jam buvo pavesta seminariją iškelti iš Kauno į Troškūnų parapijoje esantį Vašakėnų dvarą. 1915 m., artėjant frontui, jis su seminarijos raštine ir dalimi klierikų nusikėlė į Smolenską, kur, globodamas klierikus, ėjo rektoriaus pareigas. 1916 m. jis, palikęs tas pareigas kitiems, grįžo į Kauną. Čia tvarkė karo apgriautus seminarijos pastatus ir ruošė mokykloms vadovėlius. 1917 m., pradėjus veikti seminarijai, jis vėl buvo jos vicerektorius. 1918 m. jis buvo pakeltas į Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkus, 1919 m. buvo vyskupijos tribunolo teisingumo gynėju ir ėjo kitas svarbias pareigas kurijoje. 1922 m., įsikūrus Lietuvos universitetui, jis buvo teologijos-filosofijos fakulteto išrinktas pastoralinės teologijos profesorium ir katedros vedėju. Įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, 1926 m. buvo Kauno bazilikoje konsekruotas Panevėžio vyskupu.

Vyskupo K. Paltaroko eitos profesoriaus pareigos ir jo įvairias problemas svarstantieji raštai rodo jį buvus proto žmogų, intelektualą. Bet kartu jis buvo tvirto charakterio bei valios ir plačių užsimojimų žmogus. Jis buvo kietas bei griežtas savo vyskupijos valdytojas, geras administratorius ir sielų ganytojas, kietas savo taktikoje ir dar kietesnis savo principuose. Daugiausia dirbdavo mokymo bei auklėjimo ir visuomeninį darbą, labai daug dėmesio skyrė religiniam jaunimo auklėjimui. Todėl mokyklų kapelionais jis skirdavo gabiausius kunigus ir kovingus organizatorius.

Su mokymo darbu jis buvo susigyvenęs, nes jį dirbo nuo pat įšventinimo į kunigus iki buvo konsekruotas vyskupu, pradedant pradžios mokykla ir baigiant universitetu. Paruošė tikybos vadovėlius pradžios mokyklai, gimnazijai ir kunigų seminarijai. Ir universitete savo dėstomame pastoracinės teologijos kurse daug vietos skyrė ugdymo klausimams.

Į visuomeninę veiklą įsitraukė, būdamas parapijose vikaru. Dar spaudos draudimo metais jis platino draudžiamuosius laikraščius; Surviliškyje įsteigė parapijos biblioteką, skatino jaunimą šviestis, įkūrė blaivybės skyrių. Ir profesoriaudamas buvo įvairių švietimo draugijų nariu. Kaip Kauno atstovas 1917 metais dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje. Jai pasibaigus, kartu su A. Stulginskiu, kun. J. Staugaičiu, kun. K. Šauliu, J. Vailokaičiu, K. Bizausku ir kitais katalikų veikėjais dalyvavo slaptoje Lietuvoje pirmoje Krikščionių demokratų partijos konferencijoje, kur buvo priimta partijos programa ir sudarytas Lietuvoje pirmas centro komitetas. 1920-23 m. buvo krikščionių demokratų partijos centro komiteto nariu. Jo veikla domėjosi ir savo patarimais jam padėdavo ir vėliau — net ir būdamas vyskupu, santykių su komitetu nenutraukė. Globojo ir kelias kitas organizacijas ir kai kurių jų buvo garbės nariu. Ypač daug energijos skyrė katalikiškoms organizacijoms: katalikų veikimo centrui, ateitininkams, angelaičiams, pavasarininkams, katalikų vyrų sąjungai ir apskritai katalikiškajai akcijai. Valdžiai uždarius moksleivių ateitininkų organizaciją, jis tą uždarymą laikė neteisėtu, darančiu didelę skriaudą Katalikų Bažnyčiai ir lietuvių tautai. To ateitininkų uždarymo nepripažino ir episkopatas, nes jis nesiderino su konkordato nuostatais. Episkopate vyskupas Paltarokas buvo griežčiausias ateitininkų reikalų gynėjas. Negalint ateitininkams veikti viešai gimnazijose, jis liepė kunigams leisti ateitininkų susi-

rinkimus daryti klebonijose, zakristijose ir net bažnyčiose. Katedros rūsyje vykdavo ir visos Lietuvos ateitininkų suvažiavimai, kuriuose dalyvaudavo ir pats vyskupas. Ateitininkai jį laikė savo globėju. Ir jis pats laikė save jų globėju. Dėl ateitininkų veikimo pašalintus iš mokyklų mokinius jis globojo, šelpė ir sudarė jiems sąlygas baigti mokslą kur nors kitur. Taip Panevėžio vyskupijoje draudžiamuoju metu ateitininkai net sustiprėjo.

Įkūrus Panevėžyje naują vyskupiją, jis jai pastatė katedrą ir kitus vyskupijos pastatus, kuriuose buvo salė suvažiavimams bei paskaitoms, centrinė vyskupijos biblioteka ir veikė Panevėžio garso redakcija. Valdydamas Panevėžio vyskupiją, pastatė 14 bažnyčių bei koplyčių ir 11 altarijų. Pradėjo statyti ir mažajai kunigų seminarijai rūmus, bet dėl karo darbas sustojo.

Bolševikų okupacijos metu vysk. K. Paltarokas buvo tris kartus enkavedistų tardytas. Visas kurijos nejudamas turtas buvo konfiskuotas. Bet vyskupas ne savimi rūpinosi. Jis rašė protestus prieš neteisėtą žmonių nuosavybės atėmimą ir kunigų kalinimą. Jei paaiškėdavo, kad kuriam nors kunigui kur gresia pavojus, jis jį skubiai perkeldavo į kitą vietą.

Bolševikai nužudė keliasdešimt cukraus fabriko darbininkų. Liepė juos palaidoti prie fabriko esančiuose krūmuose. Vyskupas Paltarokas įsakė juos palaidoti krikščioniškai kapuose ir padirbdinti visiems baltus karstus. Jis pats pažadėjo atlaikyti už nužudytuosius pamaldas ir nulydėti juos į kapus. Ir tikrai, nežiūrėdamas bolševikų grasinimų, žmonių gerbiamas vyskupas vadovavo iš katedros procesijai į kapus.

Dėl jo priešinimosi neteisėtiems veiksmams vyskupo Paltaroko padėtis darėsi vis labiau pavojinga. 1941 m. birželio 2 d. įspėtas apie bolševikų pasiruošimą jį suimti, naktį, vieno kunigo lydimas, pasitraukė į mišką. Erkavedistai, atėję jo suimti, jo nesurado, ir taip jis išliko neišvežtas.

Vokiečių okupacijos metu vyskupas Paltarokas stengėsi atgauti nacionalizuotą vyskupijos turtą. Žodžiu ir raštu protestavo prieš žydų naikinimą, nekaltų žmonių suiminėjimus ir kitus vokiečių neteisėtus darbus.

Bolševikams vėl Lietuvą okupuojant, vyskupas Paltarokas iš savo vyskupijos nepasitraukė. Jis supratо jam gresiantį pavojų ir buvo viskam pasiruošęs. Kunigams ir tikintiesiems jis buvo davęs reikalingus nurodymus bei patvarkymus, kad

jo užvestas darbas būtų vykdomas ir be jo.

Arkivyskupą M. Reinį suėmus, valdžia pareikalavo vyskupą Paltaroką persikelti į Vilnių. Prie jo persikėlimo prisidėjo ir Vilniaus kapitula, išrinkdama jį kapitulos vikaru. Taip jis 1949 m. persikėlė į Vilnių. Ir čia jis pasireiškė tiesiu ganytojo charakteriu. Jis pakeitė ten nusistovėjusias vyskupijos tradicijas, įvesdamas daugiau paprastumo: jis buvo visiems ir visada prieinamas. Tuo pelnė jis žmonių pagarbą ir prisirišimą. Persikėlęs į Vilnių, jis buvo dviejų vyskupijų valdytojas, o iš tikrųjų jis buvo likęs vienintelis vyskupas Lietuvoje. Panevėžio katedroje jis pakonsekravo vyskupus P. Maželį ir J. Steponavičių. Įšventino apie du šimtus kunigų.

Vykdydamas savo ganytojišką misiją, visą laiką intensyviai dirbo. Sekmadieniais išvažiuodavo toliau į parapijas, kur per dieną tūkstančiams suteikdavo sutvirtinimo sakramentą. Nuo ilgo stovėjimo pavargdavo kojos, ir vyskupas sunkiai galėjo paeiti. Jausdamas sveikatą silpnėjant, jis neatidėliodamas baigė rašyti knygą apie Šventą Kazimierą.

1953 m. pradėjo negaluoti. Sveikata po truputį silpnėjo. Pradėjo rodytis ir sklerozės negalavimai. 1957 metų gale ištiko jį širdies smūgis. Nujausdamas artėjančią mirtį, jis pasišaukė prie savęs su juo dirbusius kunigus ir pasakė šiuos testamentinius žodžius: "Aš jau nebegaliu... Jūs tvarkykitės... Būkite vyrai..." Prisidėjus dar plaučių uždegimui, mirė 1958 m. sausio 3 d. Vilniuje.

Tvirtai eidamas savo pareigas, jis buvo pasidaręs visų lietuvių tikinčiųjų vadu. Labai sunkiais laikais tvirtai stovėjo savo pareigose, gynė Bažnyčią ir ganytojiškai globojo visus tikinčiuosius lietuvius. Tuo jis buvo įsigijęs didelį autoritetą ir buvo žmonių mylimas. Žmonių prie jo prisirišimą parodė jo paskutinė kelionė iš Vilniaus į Panevėžį, kur jis buvo palaidotas katedros kriptoje. Nežiūrint, kad jo palaikai buvo vežami jau sutemus, žmonės būriais rinkosi naktį prie kelio, kad galėtų nors ir tamsoje pamatyti jo karstą. O paskutinę kelio dalį iš Pajuostės iki Panevėžio katedros jo karstą nunešė vyrai ant savo pečių, tuo parodydami prisirišimą ir meilę savo ganytojui.

Per visą savo darbingą amžių vyskupas K. Paltarokas daug rašė. Rašė daug straipsnių į periodinę spaudą ir išleido palyginti didelį skaičių įvairaus turinio veikalų. Jo straipsniai buvo spausdinti Viltyje, Vienybėje, Ateityje,

Vyskupas Kazimieras Paltarokas
(Portretas)

Laisvėje, Ryte, Mūsų Laikraštyje, Darbininke, Panevėžio Balse, Panevėžio Garse ir žurnaluose Draugijoje, Tiesos Kelyje ir Lietuvos Mokykloje.

Jo atskirai išspausdintus veikalus galima skirstyti į 4 grupes: pamokslai, mokykliniai vadovėliai, mokslo veikalai ir pastoraciniai bei kitokio turinio liaudžiai skiriami veikalai. Išspausdintų jo veikalų sąrašą sudaro 28 atskiri pavadinimai — knygos ir brošiūros. Jų didžiausias yra Sakyklai Vadovas, 3 tomai, išleisti du kartus. Išleido ir įvairių laipsnių mokykloms vadovėlių, kurių svarbiausiu laikomas klierikų seminarijoms sociologijos vadovėlis — Socialinis klausimas. Neišspausdinti liko: Taisykite Viešpaties kelią, Tyruose šaukiančio balsas (Sakyklos vadovo tęsinys), Ganytojo žodis, Visuomenės mokslas, Gyvenimo bruožai, Panevėžio vyskupijos monografija. Neišspausdinta liko ir prieš mirtį užbaigta knyga Šventasis Kazimieras. Daugiausia parašė įvairiais katalikiškai visuomenei svarbiais klausimais sociologinio ir pedagoginio turinio leidinių.

Pastaba: M. Krupavičius, Vyskupas Kazimieras Paltarokas, Tėv. Sargas 1958 m. 1(15) nr., J. Gasiūnas, Vysk. Kazimieras Paltarokas, Lietuvių Encikloped. XXI tomas, Vysk. Kazimiero Paltaroko 60 metų sukakties proga, LKMA suvažiavimo darbai, II. **P. M.**

"Krikščioniškos valstybės kūrimas yra taigi moralinė pareiga. Kas šalinasi nuo savo politinės pareigos, tas bendradarbiauja nusikaltime, kad gėris, kuris jo dalyvavimu galėjo būti padarytas, nebuvo atliktas, ir dėl to toksai dvigubai kaltas dėl blogio, kuris dėl jo abejingumo atsirado valstybėje".

Dr. Juozas Eretas

PRANUI NAUJOKAIČIUI JAU 70 METŲ

Kadangi Pranas Naujokaitis yra ne eilinė asmenybė ir savo ideologija labai artimas "Tėvynės Sargui", tai dr. D. Jasaitis paprašė mane parašyti apie Praną jo 70 metų sukaktuvių proga. Taip, Pranui Naujokaičiui jau 70 metų, nors niekas, kad ir labai gerai įsižiūrėjęs, jam tiek metų dar neduotų, ypač žinodamas, koks jis dar veiklus, kiek jis dar rašo, kuria, kiek jis rūpinasi ir sielojasi ne tik literatūriniu, bet ir apskritai visu mūsų kultūriniu ir net politiniu gyvenimu.

Tad susisiekiau su Pranu ir paprašiau suteikti man kaikurių autobiografinių žinių ir atsakyti į vieną kitą klausimą apie savo gyvenimą, kūrybą, kai kurias pažiūras ir planus. Štai jo trumpos biografinės žinios:

Pranas Naujokaitis gimė 1905 m. spalio 2 d. Papartynų k., Šakių vlšč. ir aps. Mokėsi Šakių gimnazijoje (1919-1927). Kauno universiteto Teol. - Filosofijos fakultete studijavo lietuvių k. ir literatūrą, vokiečių k. ir literatūrą ir pedagoginius dalykus (1927 - 1932). Intelektualiniam ir profesiniam brendimui stipriausios įtakos turėjo profesoriai: V. Mykolaitis-Putinas, J. Eretas, St. Šalkauskis, M. Reinys, J. Balčikonis, A. Salys. Nuo 1934 iki 1944 m. Pr. Naujokaitis mokytojo darbą dirbo Ukmergės gimnazijoje. Vokietijoje mokytojavo Detmoldo ir Augustdorfo lietuvių gimnazijose, redagavo "Lietuvių Žodį" — Britų zonos tremtinių laikraštį.

Spaudoje bendradarbiauja jau nuo gimnazijos suolo. Lietuvoje rašė į "Ateitį", "Ateities Spindulius", "Židinį", "N. Vaidilutę", "N. Romuvą", "Gaisus", "Rytą", "XX Amžių". Išeivijoje — "Drauge", "Aiduose", "Ateityje", "Pradalgėje", "Tėviškės Žiburiuose", "Moteryje", "Darbininke", "Tėvynės Sarge" ir kitur. Penkerius metus redagavo "Eglutę". Išleido

šias knygas: poezijos rinkiniai — "Prie svyruojančių beržų" (1930), "Šviesos mergaitė" (1959), "Akmens širdis" (1960), "Auksiniai rageliai" (1968), romanai — "Upeliai negrįžta į kalnus" (1959), "Įlūžę tiltai" (1961), "Žydinčios dienos" (1967, "Draugo" romano premija), "Pasisėjau žalią rūtą" (1972), pasakojimai jaunimui — "Maži žingsniai" (1960), literatūros istorijos knygos — Lietuvių literatūra (1948), Lietuvių literatūros istorija — I-IV t. (1973-1976).

Čia seka Pranui Naujokaičiui pateikti klausimai ir į juos gauti atsakymai:

Goethe savu laiku buvo prasitaręs apie jo tėvų jam padarytą įtaką tokiu gerai žinomu ketureiliu:

Vom Vater hab' ich die Statur,
des Lebens ernstes Fuehren,
vom Muetterchen die Frohnatur
und Lust zu fabulieren.

Kiek ir kokios įtakos yra Tau padarę Tavo tėvai, sakysim, kad ir pasirenkant studijų kryptį, profesiją ir apskritai gyvenimo kryptį?

Lyrinę prigimtį, atrodo, esu paveldėjęs iš mamos, kuri buvo tyli, bet labai jautri. Tėvas buvo šaltas ir kietas. Iš jo, tur būt, esu paveldėjęs užsispyrimą ir patvarumą baigti suplanuotą darbą ir prieš nieką nesilenkti. Studijas pasirinkau pats savo nuožiūra, nei iš tėvų, nei iš šalies neįtaigojamas.

Klausydami kartu prof. Ereto paskaitų apie vokiečių ir vokiškai kalbančių tautų literatūrą, esame girdėję iš jo dar ir vieną dvieilį, kurį jis pabrėždavo kaip mastą ar kriterijų vertinant bet kokio autoriaus kūrybą, būtent,

Wer den Dichter will verstehen,
muss in Dichters Lande gehen.

Gal galėtum pasakyti, kiek įtakos į Tavo kūrybą yra dariusi gimtojo ar gyvenamo krašto gamta, žmonės, santykiai su jais, politiniai įvykiai ir k. Kas daugiau yra davę minčių, idėjų, įkvėpimo?

Gamtos jausmas įsidiegė į širdį nuo pat vaikystės dienų. Siesarties slėnis ties mano tėviške buvo platus ir įvairus, pilnas lakštingalų giesmių ir griežlės monotoniško balso nakties tyloje, dagilių ir volungių skardenimo alksnynuose. Po pasiesarčių sekė Kauno apylinkių gamtos grožis studijų metais ir dar kiek vėliau — turtinga Šventosios romantika į rytus nuo Ukmergės miesto. (tos romantikos atspindžių jaučiama romane "Upeliai negrįžta į kalnus"). Geriausiai pažinau Zanavykijos

kaimo žmogų (jis plačiau yra atskleistas "Žydinčiose dienose"). Nuo politinių įvykių stovėjau nuošaliau. Giliau mane veikė nepriklausomos Lietuvos kūrimosi metai, savanorių žygiai, kaimiečių patriotizmas.

Kurie buvę Tavo profesoriai ar rašytojai yra paveikę Tave imtis plunksnos?

Jau gimnazijos suole domėjausi literatūra. Ypač pamėgau Putiną, Krėvę. Pirmuosius kūrybos mėginimus pradėjau gimnazijos ateitininkų literatų būrelyje ir šapirografuotame jų laikraštėlyje. Studijų metais tik Liudas Gira buvo susidomėjęs mano eilėraščiais ir skatino kurti, bet jo paties poezija man nepatiko ir nedarė įtakos. Paskata kilo iš to literatūrinio verpeto, kuris gaivališkai tuomet sukosi Kauno universiteto literatų gretose.

Gyvendamas tėvynėje buvai daugiau pasinėręs į profesinį gyvenimą ir organizacinę veiklą. Rašei daugiausia perijodinėje spaudoje. Turbūt dėl laiko stokos negalėjai nieko stambesnio duoti spaudai. Tremtyje gi buvo dar mažiau laiko, be to, prisidėjo visai neįprasti darbai kovoje už būvį, kas visai alino visų mūsų jėgas, o vis dėlto stambesnius ir stambiausius savo darbus parašei čia. Kaip šitai suprasti, kada daugumas mūsų rašytojų vis skundžiasi, kad po sunkaus darbo fabrike jie jaučiasi išsisėmę ir nedaug ką gali parašyti? Įdomu, kaip manai, ar būtum galėjęs per tokį pat laiko tarpą daugiau parašyti laisvoje Lietuvoje ar čia?

Lietuvoje buvau apkrautas mokytojo pareigomis ir visai nedaug teturėjau laiko parašyti vieną kitą literatūrinį straipsnelį, o didesni dalykai tebuvo tik planuojami, prie jų ruošiamasi, bet vis sunku būdavo didesnį darbą pradėti. Išeivijoje pajutau pareigą senuosius planus įvykdyti ir tuo būdu savai tautai atiduoti skolą. Didžiausia kliūtis buvo laiko stoka ir fizinis nuovargis po dienos darbo gamybinėse Amerikos sąlygose. Kūrybai telikdavo tik savaitgaliai ir atostogos. Nuo poilsio pavogtas laikas davė šiek tiek vaisių — tą keletą poezijos ir beletristikos knygų. Prie literatūros istorijos galėjau ateiti tik sulaukęs pensininko amžiaus. Be abejonės, laisvoje Lietuvoje būčiau galėję daugiau ir geriau parašyti.

Autorius, aprašinėdamas realų gyvenimą, sakysim, romano formoje, ir norėdamas apsidrausti, kad jo personažai nebūtų atpažinti, įvelka juos į tokį rūbą, kad tikrai sunku juos atpažinti, bet dažniausiai dar prideda, kad asmens, vietos ir įvykiai yra fiktyvūs. Gi kai kuriuose Paties romanuose, pvz.,

"Įlužusiuose Tiltuose" ir k. daugelis personažų atpažino patys save ir vieni kitus. Kaip tokiu atveju tenka jaustis autoriui, ir ar nuo to nenukenčia grožinio veikalo literatūrinė vertė?

Skaitytojai visada yra labai smalsūs ieškoti literatūrinių personažų savo realioje aplinkoje. Putinas atvirai prisipažino, kad jis gaudavęs laiškų, kuriuose realūs žmonės identifikavo save su jo romanų personažais, nors autorius tų žmonių visai nepažinojo ir nieko iš jų asmens nepaėmė. Ir mano personažai yra tik literatūriniai veikėjai, turį realaus gyvenimo bruožų. Modelių atpažinimas tėra tik skaitytojų vaizduotės padaras, nes aš niekada nekopijavau aplinkos asmenų. Realistinis kūrinys visada turi ką nors, kas vienur ar kitur atitinka realų gyvenimą, individualių žmonių charakterio bruožus.

Kurį iš savo poezijos ar prozos veikalų laikai labiausiai nusisekusiu literatūriniu ir populiarumo atžvilgiu ir kodėl?

Romanas "Žydinčios dienos" artimiausias mano širdžiai ne dėl to, kad jis laimėjo premiją, bet kad jame įlietas mano tėviškės peizažas — su jo gyvais žmonėmis ir laikotarpio idėjomis. Po to seka "Upeliai negrįžta į kalnus", turįs ir kai kurių asmeninių išgyvenimų atspindžių. "Įlūžę tiltai" kritikos buvo vertintas prieštaringai: vieni ten rado nuoširdžios lyrikos (ir teisingai), kiti įžiūrėjo sentimentalumą. Savo lyriškumu tas romanas gerokai išsiskiria iš mano beletristikos.

Turbūt, pačiu didžiausiu ir svarbiausiu savo darbu Pats ir kiti laikys "Lietuvių literatūros istoriją". Pirmasis tomas jau daugelio skaitytas, vertintas ir iš kai kurių asmenų susilaukta aštrios ir gana piktos kritikos. Kaip tatai veikė ir veikia Tavo tolimesnį literatūros istorijos rašymą. Ar esi daręs bent kokių pakeitimų kompozicijoje, metoduose ir interpretacijoje?

Lietuvių literatūros istorija yra ilgo ir intensyvaus darbo veikalas. Į tendencingus vertinimus nekreipiu dėmesio. A. Vaškelis "Akiračiuose" dega pavydu dėl man LF skirtos kuklios paramos. Pats žinau, kad mano veikalas turi ir kai kurių trūkumų, kylančių iš darbo sąlygų (nėra po ranka lituanistinių bibliotekų, rankraštynų, periodinės spaudos pilnų komplektų). Tegul "Akiračių" kritikas atsisėda mano vietoje ir dirba įtemptai penkerius metus, tegaudamas paramos iš LF tik po $900 už tomą, tada tikrai pajus druskos sūrumą, ir pavydo bei pagiežos strėlės atbuks, atsimušusios į savo paties išdidumą ir arogancją. Suprantama, kad nepagrįsti puolimai ap-

kartina darbą, bet jo nemetu, ryžtuosi ištesėti, nes manau, kad ir ne visai tobulas mano darbas bus naudingas ir reikalingas. Nemanau keisti nei metodų, nei interpretacijos, nes darbas pradėtas planingai ir apgalvotai. Netobulumai atsiranda ne dėl metodų, tik dėl darbo sąlygų.

Kadangi "Tėvynės Sargas" yra politikos ir socialinių mokslų žurnalas, tai jo skaitytojams rūpėtų sužinoti, kas nulėmė Tavo politinės krypties (krikščionių demokratų) pasirinkimą? Kaip anksti esi pradėjęs reikštis šioje veikloje?

Niekada nebuvau aktyvus politikas. Krikščionybės ir demokratijos principai man padarė krikščionis demokratus artimesnius už kitus politinius susigrupavimus, dėl to jiems kai kada ir patalkindavau, niekada labai neužsiangažuodamas. Ta politinė mano talka atsirado tik išeivijoje.

Kaip žiūri į ateitininkų politinį suskilimą po Antrojo Pasaulinio karo, būtent į krikščionis demokratus ir į frontininkus? Kaip manai, ar ateitininkai savo politinėje veikloje būtų daugiau pasireiškę ir atsiekę, jei nebūtų suskilę, ar daugiau atsiekė, šitaip išsiskyrę?

Ateitininkai yra ideologinė, ne politinė organizacija. Frontininkai ir krikščionys demokratai iš ateitininkų gauna tik prieauglį ir dėl jo kai kada varžosi ir susikerta. Tų politinių įtakų varžybos nėra sveikas reiškinys, tačiau pats politinis skilimas turi pagrindus realiame gyvenime. Nenuostabu, kad jaunesnioji karta visada ieško naujų veiklos kelių. Iš tų naujų kelių ieškojimo ir atsirado frontininkai. Tik negerai, kad kartais politinę ir ideologinę veiklą nulemia asmeniškumas. Man neatrodo, kad ateitininkai turėtų mestis į grynai politinę veiklą. Telieka tie darbai partiniams veikėjams už organizacijos ribų, o šiuo metu tarp abiejų krikščioniškų politinių sambūrių turėtų būti daugiau darnumo ir tolerancijos, nes tikslai visų yra tie patys.

Kaip žiūri į bendradarbiavimą su tauta? Kuri forma Tavo manymu būtų priimtina, ar jokia nepriimtina, kol kraštas nebus laisvas?

Bendravimas su tauta vyksta, tik okupantas tam bendravimui labai kliudo. Šalpos ir kultūriniai ryšiai vis stiprėja, kiek tai leidžia įvairūs okupanto varžtai ir piniginis išnaudojimas. Bendravimą reikia ne smerkti, o skatinti: lietuvio su lietuviu, bet ne su okupacinėmis įstaigomis. Nepateisinami tie turistai lietuviai, kurie okupuotos Lietuvos santvarkai gieda ditirambus, daro tendencingus pasikalbėjimus tenykštėje spau-

doje. Kas gero yra daroma ir padaryta Lietuvoje, yra padaryta ne okupantų ir jų primestos santvarkos, o pačių lietuvių kūrybinėmis pastangomis ir savo krašto pinigais. Tuos dalykus reikia teigiamai vertinti, bet nepriskirti nuopelnų primestai bolševikinei santvarkai (laisva Lietuva per 35 metus ne tiek būtų padariusi!).

Ar sutinki su nuomone tų, kurie siūlo, padarius atranką, įjungti į mokinių skaitinių sąrašą mūsų lituanistinėse mokyklose jaunimui leidžiamas knygas pavergtoje tėvynėje?

Okupuotos Lietuvos poetai parašo gražių eilėraščių vaikams ir jaunimui, išleidžia gražiai iliustruotų liaudies pasakų, tačiau daugumas leidinių yra užteršti antireligine ar komunistine indoktrinacija. Dėl to iš tų leidinių reikėtų atsirinkti, kas gražu ir visiems lietuviams tinkama, tačiau tik labai reta knygelė neteigia, kad mūsų tėvynė plati — nuo Baltijos iki Pacifiko, kad mūsų sostinė — didžioji Maskva. Tokios knygelės yra užterštos ir išeivijos lietuviams netinka.

Kaip vertini mūsų čionykščio jaunimo dalyvavimą lituanistiniuose kursuose Lietuvoje? Jei turėtumei jaunesnio amžiaus vaikų Pats, ar leistumei jiems vykti į tokius kursus?

Lituanistiniai kursai Vilniuje turi aiškų politinį okupanto tikslą. Laisvos Lietuvos, religijos niekinimas, komunistinė indoktrinacija tuose kursuose yra diegiama labai metodiškai ir gudžiai. Daugumos grįžusių kursantų pareiškimai išeivijos spaudoje rodo, kad jie net nepajuto, kaip atsidūrė komunistinių idėjų tinkle ir iš jo neišsinarplioja ir į laisvą kraštą sugrįžę. Lietuvių kalbos išmokimas išeivijos jaunimui yra svarbi problema. Kursai Vilniuje ir lietuviška aplinka pagilina kalbos mokėjimą, tačiau kažin, ar atsveria tą žalą, kurią tie kursai padaro idėjiniu atžvilgiu. Lituanistinius kursus reikėtų dažniau ruošti laisvajame pasaulyje. Ir tie kursai daug duoda, tik juos jaunimas dar vis per mažai vertina.

Esi buvęs mokytojas ir jaunimo auklėtojas laisvoje tėvynėje ir čia. Nutautėjimas per mišrias vedybas, išvykas į "plačiosios tėvynės" naujus plėšinius ir kitokaiis būdais eina ir ten ne tik čia. Ką galėtum pasakyti pora sakinių mūsų jaunimui šiuo reikalu čia ir anapus geležinės uždangos?

Mano linkėjimai lietuvių jaunimui — išlikti sąmoningais ir veikliais lietuviais, nenuskęsti svetimųjų jūroje, neatitrūkti nuo tautos gyvybinių reikalų. Išlikti lietuviu galima, bet yra tik viena svarbi sąlyga — reikia norėti išlikti lietuviu. Tė-

vynėje išlikimas savo tautoje yra natūralus gyvenimo dėsnis. Svetimoje aplinkoje jau reikia pastangų ir geros valios.

Pagaliau paklausiau mūsų mielą sukaktuvininką, kokie yra jo planai, užbaigus didžiąją "Lietuvių literatūros istoriją", ką jis žadąs toliau rašyti. Atsakė, kad nemėgstąs kalbėti apie jokius savo darbus, kol jų dar nėra atlikęs. Kol kas dar turi pakankamai darbo su "Lietuvių literatūros istorijos" IV tomu. Kai jį šį rudenį užbaigsiąs, tada ir pagalvosiąs, ką toliau daryti, bet sparnų dar nesuglausiąs.

Baigdamas ir linkiu mūsų mielam sukaktuvininkui nesuglausti sparnų, o kartu ir geriausios sveikatos, neišsenkamos energijos ir našių vaisių jo pamėgtoje darbo srityje. Plurimos annos!

A. Masionis,
Elmwood Park, N.J.

LIETUVOS BAŽNYTINĖS PROVINCIJOS 50 METŲ SUKAKTIS

Šių metų balandžio 4 dieną sukanka 50 metų, kaip Pijaus XI bule Lituanorum gente, buvo įkurta Lietuvos bažnytinė provincija. Deryboms vesti su Lietuvos vyriausybe, esant Lietuvos užsienio reikalų ministeriu kun. dr. Mečislovui Reiniui, Vatikanas buvo atsiuntęs apaštališkąjį vizitatorių arkivyskupą Jurgį Matulaitį, buvusį Vilniaus vyskupą. Tuo susitarimu iš buvusios Žemaičių vyskupijos, Vilniaus ir Seinų vyskupijų dalių ir Klaipėdos dekanato, buvo sukurta Kauno arkivyskupija, Vilkaviškio, Telšių, Panevėžio ir Kaišiadorių vyskupijos ir Klaipėdos prelatūra. Vyskupui Pr. Karevičiui pasitraukus, Kauno arkivyskupu buvo paskirtas Šventojo Rašto į lietuvių kalbą vertėjas vyskupas Juozapas Skvireckas. Vilkaviškio vyskupu pasiliko Seinų vyskupas Antanas Karosas. Tos vyskupijos koadjutatorium su paveldėjimo teise buvo paskirtas kun. dr. Mečislovas Reinys. Naujai sudarytoms Telšių, Panevėžio ir Kaišiadorių vyskupijoms pa-

skirti nauji vyskupai. Kaišiadorių vyskupu buvo paskirtas apaštališkas administratorius Juozapas Kukta, Panevėžio vyskupu kan. prof. Kazimieras Paltarokas, o Telšių vyskupu — prelatas Justinas Staugaitis. Jam pavesta ir atskira Klaipėdos prelatūra.

Skirdamas naujus vyskupus, Šv. Sostas, atrodo, atsižvelgė ir į jų didelę įtaką visuomenėje. Naujais ganytojais buvo paskirti iškilūs visuomenininkai, o vyskupai M. Reinys, K. Paltarokas ir J. Staugaitis buvo parašę po daug veikalų ir pasireiškę krikščionių demokratų politinėje veikloje — buvę Lietuvos Valstybės Tarybos ir LKD partijos centro komiteto nariai.

SOCIALINIŲ ENCIKLIKŲ SUKAKTYS

Šiais metais sukanka 85 metai nuo popiežiaus Leono XIII-jo enciklikos *Rerum novarum* ir 75 metai nuo jo enciklikos *Graves de communi* paskelbimo. Pirmoji buvo paskelbta 1891, o antroji 1901 metais. Jose abiejose buvo išdėstyta Bažnyčios socialinė doktrina, kuria remiasi krikščioniškoji demokratija. Ta enciklika yra laikoma krikščioniškosios demokratijos pradžia. Joje Leonas XIII išdėsto Bažnyčios pažiūrą privatinės nuosavybės ir atlyginimo už darbą klausimais ir duoda tų klausimų Bažnyčios sprendimą.

Graves de communi yra specialiai krikščionims demokratams skirta enciklika, davusi jų sąjūdžiui naujų nurodymų. Tarp kitų klausimų, joje pasisakoma ir dėl krikščionių demokratų vardo.

45 metai šįmet sukanka nuo Pijaus XI enciklikos *Quadragessimo anno* paskelbimo. Ji buvo paskelbta *Rerum novarum* enciklikos 40 metų sukakties proga ir joje buvo dėstoma Bažnyčios pažiūra kitais socialiniais klausimais: žemiškų gėrybių naudojimo, darbo ir šeimos problemos.

15 metų šįmet sueina nuo Jono XXIII enciklikos *Mater et magistra* paskelbimo. Ji buvo išleista Leono XIII socialinių enciklikų sukaktuviniais metais, ir ji tęsia bei papildo anose enciklikose išdėstytą katalikų socialinę doktriną naujose sąlygose, prisitaikant prie jau pasaulyje įvykusių socialinių ir politinių pakitimų.

KONRADAS ADENAUERIS
1876 — 1967

Šių metų sausio 5 d. sukako 100 metų nuo didelio vokiečių krikščionių demokratų politiko Konrado Adenauerio gimimo. Ta jo sukaktis buvo paminėta ne tik vokiečių, bet ir plačiai laisvajame pasaulyje. Savo populiarumu jis yra pralenkęs net ir Bismarką.

Prieš Hitlerio atėjimą į valdžią jis dirbo politinį darbą. 1928-32 m. jis buvo Prūsijos valstybės tarybos pirmininkas. Hitlerio valdymo metu jis buvo keletą kartų kalintas. Federalinės Vokietijos kanclerio pareigas jis pradėjo eiti 1949 metais, jau būdamas 70 metų. Tose pareigose jis buvo perrenkamas ir išbuvo 14 metų. Jis laikomas karo sugriautos Vokietijos atstatytoju. Po karo jis išvedė ją iš nugalėtojų jai numatytos izoliacijos į laisvųjų valstybių tarpą, įstatė ją į demokratinį kelią ir nutiesė jos ateities pagrindus, tuo užkirsdamas kelią įsigalėti komunizmui karo nuniokotame ir nacionalsocializmo išvargintame krašte. Susitaikydamas su Prancūzija, jis atgavo po karo jos aneksuotą Saaro kraštą. Drauge su R. Schumanu ir A. de Gasperiu jis siekė stiprios ūkinės ir politinės Europos sąjungos, kuri galėtų atsispirti iš rytų jai gresiančiam komunizmui. Kovojo dėl Vokietijos sujungimo. Jam vadovaujant, vokiečių katalikai ir protestantai susijungė į vieną krikščionišką partiją CDU. Pagerino santykius su JAV. Užmegzdamas politinius ryšius su Sovietų Sąjunga, jis išsiderėjo keliasdešimt tūkstančių vokiečių karo belaisvių paleidimą, nors rusai paleido tik jau darbui nebetinkamus invalidus.

Krikščioniškosios demokratijos kelyje

PASKIRTAS LKDS ATSTOVAS PRIE CDU

Dr. Jonas Norkaitis paskirtas Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos atstovu prie Vokietijos Krikščionių demokratų partijos. Specialiu LKDS Centro raštu dr. Norkaitis buvo pristatytas Vokietijos krikščionių demokratų pirmininkui dr. Helmut Kohl, iš kurio gautas palankus lietuviams atsakymas.

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS DEMOKRATIJOS ISTORIJA ANGLIŠKAI

Šį rudenį išeis iš spaudos Algirdo J. Kasulaičio parašyta knyga *Lithuanian Christian Democracy*. Knygoje plačiau kalbama apie lietuvių krikščioniškosios demokratijos idėjas, plačiai nagrinėjamas LKD partijos Lietuvoje suvaidintas vaidmuo atkuriant nepriklausomą valstybę ir per visą jos demokratinį gyvenimo laikotarpį ir parodytas krikščionių demokratų įnašas nepriklausomos Lietuvos politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Knyga skiriama informacijai laisvajame pasaulyje ir lietuvių išeivijos jaunimui. Numatyta pasiųsti JAV universitetų ir viešosioms bibliotekoms ir žymiesiems politikams Amerikoje ir Europoje.

Knyga turės apie 240 puslapių ir iliustruota LKD veikėjų nuotraukomis ir Lietuvos žemėlapiu.

PASAULIO KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ S-GOS POLITINIO KOMITETO PRIIMTOS REZOLIUCIJOS

Pasaulio krikščionių demokratų sąjungos, kurioje dalyvauja 43 partijos ir krikščioniškosios pasaulėžiūros sąjūdžiai iš Europos, Pietų Amerikos, Azijos ir Afrikos, Politinis komitetas, posėdžiavęs Willemstade, Curacao, 1975 m. gegužės 15, 16 ir 17 dienomis, performulavo PKDS principus, pabrėždamas jos nusistatymą stiprinti krikščioniškojo humanizmo vertybių, laisvės, taikos ir socialinio teisingumo inspiruotą veiklą, pagrįstą pagarba kiekvieno asmens kilnumui, jo nepriklausomumu, savęs apsisprendimu ir jo individualybe.

Pagal tai Politinis komitetas priėmė nutarimus, skirtus stiprinti Krikščionių demokratų partijoms visuose kontinentuose ir pačiai sąjungai. Tarp sunkiųjų politinių ir sociališkai ekonominės prigimties problemų, kankinančių žmoniją, Politinis komitetas ypatingai pabrėžė kreipdamas dėmesį į pavojingą autoritetinių režimų daugėjimą, ginklavimosi varžybų tempo greitėjimą, skandalingą žmogaus teisių pažeidinėjimą, neteisingą pasaulio ekonominės tvarkos struktūrą ir Jungtinių tautų organizacijos silpnėjimą.

1. Demokratija ir autoritetizmas

Politinis komitetas —

p a b r ė ž i a savo tikėjimą į bendruomeninę ir pluralistinę demokratiją, kuri leidžia veiklų, jungtinį ir sąmoningą visų žmonių dalyvavimą politiniuose ir ekonominiuose sprendimuose, kurie liečia jų bendruomenės ir jų asmeninio likimo pilną realizavimą;

n u r o d o , kad, sukuriant tokią bendruomeninę visuomenę, yra neišvengiama garantuoti pilną visų piliečių dalyvavimą politiniame valstybės vadovavime, kurio pagrindinės sąlygos yra laisvi ir periodiniai rinkimai su visuotiniu žmonių atstovų išrinkimu;

p a b r ė ž i a , kad veiksmingas pliuralistinės demokratijos vadovavimas reikalauja atsakingo ir nuolatinio partijų veikimo ir ryžtingo visų žmonių dalyvavimo joms išvystyti ir stiprinti;

s t e b i su susirūpinimu čia aptartų principų šviesoje, kad tautų artėjimas į bendruomeninę visuomenę yra autoritetinių režimų sutrukdytas;

todėl jis s m e r k i a tokius reiškinius ir kreipiasi į krikščionių demokratų partijas, skatindama jas suintensyvinti savo kovą prieš tokius režimus, siekiant, kad laisvame pasaulyje būtų sukurta tikrai demokratinė visuomenė.

2. Nusiginklavimas

Politinis komitetas —

pakartotinai p a b r ė ž i a savo griežčiausią pasmerkimą karo ir smurto, kaip priemonių spręsti konfliktams tarp žmonių ir tautų ir tiki į kaip galima greitesnį pasaulio taikos sukūrimą;

m a n o , kad pagrindinė taikai tarp tautų išlaikyti sąlyga yra laipsniškas ir išbalansuotas nusiginklavimas, kuris garantuos visų žmonių saugumą;

s k e l b i a atominėms jėgoms reikalą daryti realų nu-

atominimo proceso progresą taip, kad ateityje nebūtų jokios tautos, kuri bandytų panaudoti atominį terorizavimą bet kuria forma;

r a g i n a kaip galima didesnį valstybių skaičių paremti atominių ginklų neišplitimo sutartį, kad tuo būdu būtų pasiektas galutinis tikslas padaryti tą sutartį visuotine;

r e i k a l a u j a ypatingo tos sutarties pritaikymo, įskaitant visus įsipareigojimus, ypač turint prieš akis visų kraštų atominės energijos naudojimą taikingiems tikslams.

3. Žmogaus teisių gynimas

Būdama i š t i k i m a krikščioniškai humanistiniams kilnumo, laisvės, lygybės ir teisingumo kiekvienam asmeniui principams,

ž i n o d a m a savo įsipareigojimus pagelbėti tikrosios demokratijos išsivystymyi visuose pasaulio kraštuose ir priešintis visoms totalistinėms sistemoms,

į s i t i k i n u s i, kad teisinga ir pastovi pasaulio taika gali būti geriausiai užtikrinta bendru susitarimu valdžių su laisvomis tautomis,

m a n y d a m a, kad efektyvus tarptautinių, žmogaus teises liečiančių įstatymų įgyvendinimas yra svarbus faktorius, garantuojantis demokratinį procesą,

Politinis komitetas kreipiasi į visas krikščionių demokratų partijas ir humanistinių bei demokratinių principų inspiruotas politines jėgas, kad —

jos p r a v e s t ų aktyvią ir energingą protesto kompaniją, kreipdamosios į vyriausybes ir paskelbdamos pasaulio viešajai nuomonei irkompetentingiems sritiniams ir tarptautiniams organams visus žmogaus teisių trūkumus bei pažeidimus, įskaitant visas fizinio ir psichinio kankinimo formas, kurios tik pažeidžia žmogaus integralumą,

jos g r i e ž č i a u s i a i p a s m e r k t ų persekiojimą, nukreiptą daugelyje kraštų prieš politinius ir socialinius veikėjus, ypač tuos, nuo kurių kenčia krikščionys demokratai, ir kviečia jiems parodyti efektingiausią solidarumą,

r a g i n a atitinkamas vyriausybes ir parlamentus ratifikuoti 1966 m. socialinių, ekonominių, kultūrinių, taip pat ir civilinių bei politinių žmogaus teisių tarptautines sutartis, įskaitant ir pridedamąjį protokolą,

p a v a r t o j a visą savo įtaką, kad atitinkamos vyriausybės paveiktų Jungtines tautas palaikyti sukūrimą Jungtinių tautų

žmogaus teisėms ginti tarybos, galinčios garantuoti efektingą apsaugą prieš bet kokius pasikesinimus ir kalbamas žmonių teises, panaudojant tyrimus ir formalias rekomendacijas vyriausybėms ir panašiai patiekiant JT Visumos susirinkimui pasiūlymų pritaikyti sankcijas nusikaltusioms vyriausybėms.

4. Tarptautinis bendradarbiavimas

P a s i r y ž ę s veikti, kad garantuotų laisvę ir teisingumą taikoje,

į s i t i k i n ę s, kad didžiųjų jėgų tarp savęs ir tarp jų ir Trečiojo pasaulio santykių prigimtis yra šia prasme esminis elementas,

Politinis komitetas a t m e t a bet kokios rūšies bandomą dominavimą tautų santykiuose.

5. Nauja ekonominė tvarka

S u s i r ū p i n ę s dėl pasaulio ateities ir gerovės žmonijos, kurios du trečdaliai kenčia dėl tarptautinių ekonominių santykių neteisingos struktūros padarinių,

s u p r a s d a m a s, kad bet kurios diskusijos dėl naujos ekonominės tvarkos turi būti pagrįstos supratimu ir tarpusaviu priklausomumu tarp visų tautų, stengiantis įvertinti kitų problemas ir surasti visiems priimtiną ir teisingą sprendimą,

Jis tvirtai p a s i s a k o už kooperavimą bei tarptautinių santykių tarpusavio priklausomumą ir nurodo, kad —

— jis turi būti tarp tautų įgyvendintas ir sudaryti galimumus išsivystyti tarpusavio susipratimui ir pasitikėjimui,

— turi numatyti visas tarp tautų santykiavimo formas, kurios yra pirmoji sąlyga naudotis pagrindinėmis laisvėmis ir teisėmis.

Toliau jis p a b r ė ž i a, kad efektingesnis bendradarbiavimas bus tik tiek pasiektas,

1. kiek bus daroma Europos politinio susivienijimo proceso pažanga, kurios turi būti neišvengiamai siekiama, kad Europa galėtų vaidinti vis didesnį dinamišką vaidmenį jėgų santykiuose pasauliniu mastu,

2. kad būtų sukurtas dialogas ir vis didėjantieji organiniai santykiai ne tik ekonominėje srityje, bet ir politiniai tarp pramoningųjų, ypatingai Europos kraštų, ir Trečiojo pasaulio,

3. kad būtų pasiekti patenkinami rezultatai žmogaus teisių srityje Jungtinėse Tautose ir "trečiajame krepšyje" Europos Saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos derybose.

kuris tarnautų įvairiems pasaulyje išsivystymo lygiams išlyginti, ypatingai pakeliant mažiau privilegijuotų tautų išsivystymo lygį,

p r i s i m i n d a m a s Jungtinių Tautų visumos 7-tą nepaprastą sesiją, sušauktą naujai pasaulio ekonominei tvarkai svarstyti,

Politinis komitetas s i ū l o:

1. sukurti visų kraštų bendradarbiavimą, numatant pritaikyti integralinę išsivystymo programą visiems žmonėms ir visoms tautoms; tos programos tikslas — visų pažanga;

2. pagal kalbamus tikslus išvystyti politiką, siekiančią sukurti nuosaikios apimties gamybą ir suvartojimą ir teisingą žaliavų įvertinimą,

3. laikytis politikos sukurti investavimų sistemą, kuri keltų integralinę organinę pažangą, tuo būdu išvengiant sukurti nelygybę, kuri pasitaikydavo praeityje,

4. skatinti socialinį bei kultūrinį išsivystymą, kuris turi vykti kartu su ekonomine pažanga, atsižvelgiant į tautinius ir sritinius savotiškumus,

5. remti už išsivystymą atsakingų tarptautinių institucijų suorganizavimą,

6. sukurti pagelbines regionines organizacijas stiprinti regioninei autonomijai bendroje Jungtinių Tautų principų struktūroje,

7. dabar Europoje vykstančios integracijos stiprinimas yra faktorius, kuris kartu su reikalingu bei pageidaujamu integruojančio proceso išsivystymu, dabar pastebimu įvairiuose Trečiojo pasaulio rajonuose ir ypač Lotynų Amerikoje, sukurs tinkamas sąlygas įvairiems ir teisingesniems pasaulio sistemos santykiams.

6. Jungtinių Tautų stiprinimas

Ž i n o d a m a s gilius dabartinius pasaulio pastovumą veikiančius priešingumus, kurie tautas pastato prieš susikalbėjimo arba susikirtimo dilemą,

p a s i r y ž ę s siekti visų sprendimų, kurie efektingai padėtų susikalbėti ir bendradarbiauti tautoms ir vyriausybėms teisingumo ir pluralizmo pagrindu,

s u p r a s d a m a s sunkius Jungtinių Tautų egzistavimo laikus, per kuriuos jos, kaip universalus ir sudėtinis susitikimo instrumentas, turi pereiti,

Politinis komitetas p a r e i š k i a, kad būtina —

1. stiprinti tą organizaciją, kaip universalią susitikimo vietą diskutuoti tarptautines taikos, išsivystymo, bendradarbiavimo ir socialinio teisingumo problemas, skatinančias aktyvų bendradarbiavimą tarp jai priklausančių valstybių, dalyvaujančių įvairiose grupėse,

2. kviesti vyriausybes geriau tarp savęs susiorganizuoti, kad patenkintų savo, kaip tos organizacijos narių atsakingumo reikalavimus,

3. duoti Jungtinių Tautų organizacijai savrbesnę vietą savo dvišaliai ir daugiašaliai diplomatijai ir jos pagalba remti nuosaikųjį elementą ir tuo būdu skatinti bendradarbiavimą,

4. r a g i n t i krikščionių demokratų partijas imtis akcijos tarp įvairių valstybių ir pilnai remti, kiek tik reikalinga, Jungtines Tautas, reorganizuotas šios rezoliucijos dvasioje.

7. Tarptautiniai moterų metai

Ž i n o d a m a s, kad tradiciniai apribojimai, kurie neleido moterims dalyvauti socialiniame ir politiniame gyvenime, turi būti pašalinti, nepakenkiant jų specifiniams bruožams, joms pasireiškiant šeimoje ir bendruomenėje,

p a s i r u o š ę s p a r e m t i bet kokią iniciatyvą, garantuojančią lygias moterų teises ir siekiančią joms pilno išsilaisvinimo, nežiūrint, kokioje politikos sistemos rūšyje jos bebūtų įjungtos,

p r i s i m i n d a m a s JT organizacijos moterų metų paskelbimą ir tarptautinės moterų teisių konferencijos posėdžius,

Politinis komitetas pareiškia

tvirtą savo pritarimą Jungtinių Tautų organizacijos remiamai Tarptautinių moters metų veiklai, kurios veikimas turėtų būti nukreiptas ne tik į geresnį susipažinimą su sąlygomis, trukdančiomis pilną moters savęs realizavimą, bet ir į pritaikymą priemonių, reikalingų tam tikslui pasiekti,

— tvirtą tikėjimą, kad tas procesas galėtų būti naudingas integraliniam išsivystymui šeimos, kurios egzistavimas yra esminis žmogaus moralinių ir dvasinių vertybių atbaigimui,

— gilų pasitenkinimą Europoje ir Lotynų Amerikoje krikščionių demokratų moterų atliktais darbais, įvykdytais aktyviu moterų dalyvavimu politiniame gyvenime,

— pasiryžimą siekti, kad būtų sukurta Krikščionių demokratų moterų organizacija Pasaulio krikščionių demokratų sąjungos apimtyje.

KRITIŠKAI VERTINANT

LIETUVA KRYŽKELĖJE

(Lithuania in crisis)

DR. P. MAČIULIS

Indianos valstijos universitetas išleido 1971 metais Leono Sabaliūno paruoštą veikalą, pavadintą — Lithuania in crisis.

Įvadiniame žody apie knygos turinį pasisako universiteto istorinio skyriaus vertintojas Charles Leonard Lundin ir knygos įžangoje — pats autorius, suminėdamas asmenis, kuriems reiškia padėką už patarimus, knygą sudarant. (Gaila, kad knygos ir autoriaus metrikos nėra).

Savo veikalą autorius suskirsto į nevienodo dydžio šešias dalis ir tas dalis į devyniolika skyrių, kurie dar padalinti į atskirus skyrelius.

Knygoje, pasklaidžius dar 19 statistikos lentelių, paties teksto susidaro 216 puslapių. Pati knygos užsklanda taip suskirstoma: 222 psl. kalbama apie pastabas ir šaltinius, nuo 225 psl. cituoja gana gausią bibliografiją, nurodydamas begales spaudos (laikraštinių) šaltinių bei knygų iki 250 psl., kur antrą kartą daro pastabas, ir pagaliau seka rodyklė.

Pirmoj daly aptaria laikmetį tarp dviejų karų; 2-oj daly apie tautininkų ir kitų politinių grupių sąrangą ir (mano nuomone) bereikalingai plačiai apie komunistinį pogrindį Lietuvoje. 3-čioj dalyje nagrinėjama krašto būklė ekonominiu požiūriu: čia pirmoj eilėj Žemės reformos ir bendrai žemės ūkio ir kooperacijos klausimai; 4-oj daly Vokietijos žygis Klaipėdon 1939 m. kovo mėn. Penktoj daly — politiniai svarstymai Antro pas. karo apyaušry ir šeštoji dalis plačiau aptaria Sovietų įsiterpimą į Lietuvos vidaus bei užsienio reikalus: skubūs Sovietų šuoliavimo veiksmai, dėl menko preteksto užgniaužiant ultimatumu krašto laisvę . . .

Prievartinis bendradarbiavimas su kairiųjų grupių sąjunga, tariamo "Liaudies seimo" padiktuotas nutarimas prašytis SSSR Aukščiausybą Tarybą priimti Lietuvą į Sovietų Sąjungos sudėtį, — net ne balsuojant, tik rankų pakėlimu.

Minėtas un-to knygos vertintojas C.L. Lundin taip suglaustai apie knygą išsitaria:

— Vakarų Europoje Lietuva buvo mažai težinoma, aišku, juo mažiau Amerikoje. L. Sabaliūnas savo veikalu, girdi, mums atskleidžia, kodėl šis kraštas neilgai pasidžiaugęs laisve, antrą kartą prarado nepriklausomybę visų nelemtų sprendimų 1939-1940 metų laikotarpy . . .

Peršasi savaime klausimas, kodėl autorius nepasakė amerikiečiams, kad Lietuva neatsirado tik dėl dviejų didžiųjų Europos valstybių po Pirmojo pas. karo pralaimėjimo, bet jau antroj 13-to amžiaus pusėj buvo suvereni valstybė, priėmusi krikščionybę ir karaliaus vainiku pasipuošusi. Amžių slinktyje, naujaisiais amžiais, sudariusi uniją su Lenkijos karalija, dominavo Europoje ligi 1795 metų ir tik po paskutinio Napoleono karo Vienos Kongrese 1815 metais buvo suskaldyta drauge su Lenkija tarp Vokietijos ir Rusijos imperijų.

Ta pačia proga derėtų pažymėti, kad Lietuva nelygioj kovoj per 126 metus siekė nepriklausomybę atstatyti. Ir pagaliau ne vien prezidento Wilsono 14-kos tautų apsisprendimo principų dėka ir ne dėl metais kilusios Rusijoje revoliucijos, bet kruvinomis kovomis prieš Raudonosios armijos kėslus ją pavergti 1918 metais Vilniuje pasiskelbė atstatanti nepriklausomą valstybę.

Keliais sakiniais suminėjus ir atskleidus istorinius įvykius, kiekvienam kitataučiui susidarytų teisiškai teisingas Lietuvos egzistencijos veidas Europoje.

Tas pats knygos vertintojas toliau išsireiškia: "Mr. Sabaliūnas tells as in detail of the process by which Lithuania was pushed in the joining the Soviet Union! . . Žodžiu, C.L. Lundin galutinis knygos vertinimas, pagal jo gautus duomenis baigiasi tokia išvada: — "Yet loss of independence by the Baltic nations in 1939-1940 — I would have been more dignified and might have aroused deeper sympathy" . . , jeigu būtų išlaikiusi nepažeistą demokratinę santvarką? . .

Aptariant knygos sąrangą ir tuos šaltinius, kuriais autorius rėmėsi, šį veikalą rašydamas, iš tos gausios bibliografijos krinta į akį šimtai pasisakymų to meto mūsų spaudoje. Dešimtis kartų skaitome suminint "Lietuvos Aidą", "XX Amžių" ir "Lietuvos Žinias", dažnai pacituojant tautininkų ideologinį žurnalą "Vairą", tik netenka pastebėti kito politinio "Tėvynės Sargo" žurnalo, kaip krikščionių demokratų politinės minties šaltinio, kuris ir tremtyje buvo M. Kru-

pavičiaus atkurtas Vokietijoje. Rašančiam šias eilutes pirmo nepriklausomybės dešimtmečio proga specialiai buvo URM-jos pavesta pagal įstaigos turimus dokumentus nustatyti SSSR santykius su Lietuva sutarčių šviesoje.

Autorius patiekia šimtus spaudos pasisakymų bei išrašų iš negausių veikalų apie ano meto Lietuvos socialinį, ekonominį ir politinį susigrupavimą; bet ir čia tenka pastebėti, kad autorius patiekia plikus duomenis, jų neaptardamas ir nepaaiškindamas, kaip pastebime devyniolikos statistikos lentelių sausuose skaičiuose.

Kalbėdamas apie Lietuvos užsienio reikalus, ne žodžiu neužsimena apie lenkų ultimatumą Lietuvai 1938.III.19, kuris mano atsiminimuose — Trys Ultimatumai — buvo išryškintas.

Autorius kalba apie ginčą su Lenkija dėl Vilniaus, kurį lenkai klastingai užgrobė, sulaužydami prieš dvi dienas Suvalkuose pasirašytą sutartį (1920.X.9), lyg Vilniaus klausimas Lietuvai parūpo tik nuo to užgrobimo. Nepaaiškinta, kad po karaliaus Mindaugo mirties sritinių Lietuvos kunigaikščių tarpe XIII-to amžiaus gale iškilo didysis kunigaikštis Gediminas, iš Kernavės perkėlęs sostinę į Vilnių ir t.t. Net ir po Liublino Unijos su Lenkija XVI-me amžiuje, Vilnius visą laiką buvo Lietuvos valdovų sostine.

Siekiant arčiau, vertėjo pažymėti, kad nepriklausomybė 1918.II.16 buvo paskelbta Vilniuje, ir taikos sutartį pasirašant su SSSR 1920.VII.12, Vilnius su Gardinu bei jų sritimis buvo Lietuvai pripažintas. Tačiau šitų faktų L. Sabaliūnas savo knygoje neužsimena. Pravartu būtų buvę parodyti ir iš kitos pusės bolševikų klastą, kai, pasirašydami taikos sutartį su Lenkija visu pusmečiu vėliau, tacitu consensu lenkams pripažino jų Lietuvos užgrobtą sritį, nustatant Lenkijos su SSSR sieną rytuose. Tą faktą Lietuva jau tuomet pastebėjo, bet ano meto aplinkybėse negalėjo padėties pakeisti.

Amerikiečiai pasitenkina siaura geografinių žinių atsarga, ypač kas liečia mažesniuosius Europoje kraštus. Taip ir čia, tik vienu žodžiu paminėjus Klaipėdą, amerikietis nesusigaudys, kad Klaipėda Versalio sutartimi 1919 metais buvo palikta kaip uostas Lietuvos ekonomijai vystytis — 99-ju tos sutarties straipsniu buvo atskirta nuo Vokietijos ir principe pripažinta Lietuvai. Ano Pirmo pas. karo sąjungininkai pavedė jį administruoti prancūzui komisarui, kol atsistaty-

sianti Lietuva susitvarkys. Prisimintina, kad krašte gyventojų buvo 62% lietuviai, neskaitant paties miesto ir, kad pagaliau prof. A. Voldemaras pasirašė su Vokietijos Stresemanu 1927 m. sienos sutartį. Būtina buvo pasakyti, kaip Klaipėda iš žvejų uosto lietuvių valdoje išaugo į prekybinį uostą su Lietuvos įsigytu laivynu; bet čia aptariamoj knygoj nei žodžio.

Stabtelkime ties knygos trečia dalimi, kur aptariami krašto ekonominiai klausimai, manding, taip pat tik prabėgom pakedenami.

Kai baudžiava buvo panaikinta 1861 m. šitame Rusijos valdose vakariniame kampe, žmonės vertėsi ir gyveno iš žemės produktų gamybos, kas kaip išmanydamas, be jokios finansinės ar kitokios paramos. Naturalus tautos prieauglis didėjo, stipriausios darbo rankos ieškojo sotesnio pragyvenimo, siekdamos Ameriką, Angliją ir kitus kraštus. Tas pat pasikartojo ir paskelbus Lietuvoje Žemės Reformos įstatymą 1922 m. Žemės Fondan paėmus iš 7,000 dvarų viršnorminę žemę, žemės ūky atsirado daug laisvų rankų; darbininkai emigravo net į Pietų Amerikos kraštus, ypač kai 1923 metais Amerika paskelbė k v o t ų įstatymą, pagal kurį iš Lietuvos tegalėjo atvykti Amerikon tik 87 žmonės!

Autorius savo knygoje mini darbininkų slinktį pastaruoju nepriklausomybės metu iš kaimo į miestus, kas, girdi, žemės ūky sudarė darbo rankų stoką ne dėl ko kito, kaip tik dėl tariamo medžiaginio bei dvasinio skurdo, paryškindamas tai statistikos lentele.

Kitatautis negalės suprasti, ar tai buvo dėl tautininkų nevykusios ekonominės politikos, ar dėl kokių kitų priežasčių. Nors statistikos lentelėse parodoma, koks didelis atlyginimų skirtumas buvo tarp kaimo ir miesto darbininkų uždarbio, — vis tiek lieka neaišku. Autorius nepažymi, kad žemės ūky pavienis darbininkas, be sutarto metinio atlyginimo, gaudavo pilną išlaikymą, butą ir darbo rūbus, kas taip pat įskaitytina į atlyginimų normas. Nustatant soc. pašalpos dydį, ir Amerikoje išlaikymas ir butas priskaitomi prie pajamų sumos. Kita vertus, juk Kaune ir kitur galėjai sočiai papietauti už 1,5 ar 2 litus; butų stoka buvo jaučiama visoj pokarinėj Europoj.

Prisimenant Marshallo milijardinį šalpos planą, kurio deka atsistatė sugriauta Vokietija ir kiti kraštai, ir kad po Pirmojo pas. karo, pasirašydama taikos sutartį, Sov. Sąjunga įsipareigojo atleisti Lietuvai 100,000 tūkstančių dešimtinių

stačio miško už kaimų ir miestų sudegintus ir sugriautus 35 tūkstančius trobesių, nepaminėta, kad rusai neatleido nei vienos dešimtinės miško. Ir lietuviai ne tiktai negavo miško medžiagos, bet ir turėtų Rusijos valstybinėse taupymo kasose sutaupų-indėlių. Iš 28,000 patiektų dokumentų duomenų nustatyta suma siekė 12 milijonų aukso rublių. Tai turėjo amerikiečiui paryškinti, kokiame stovyje Lietuva rado didžiumą kaimų ir miestų, kur buvo jaučiama butų stoka.

Pabrėžtina, kad Lietuva nelinko į skolas, kaip jos kaimynė pietuose; tiesa, ji gavo Vokietijoje 300 milijonų markių paskolą pradžioje 1919 metų karo metu rekvizicine forma paimtų iš krašto gėrybių sąskaiton. Kadangi padarytų Nuostolių Komisijos apskaičiavimu suma viršijo keletą bilijonų markių, tai ir ta pati paskola "supliūško" . . .

Kai amerikietis gėrisi kitu (vidaus tvarkymosi) požiūriu Čekoslovakija, ir jam pravartu žinoti, kad Čekoslovakija nė vieno šūvio neiššovė savo nepriklausomybei išsikovoti, — ją gavo pagal sąjungininkų planą, kaip iškeptą tortą ant stalo . . . Kolčakui prieš raudonarmiečius Sibire kapituliavus, čekų legionieriai, buvę jo armijos sudėty, per Japoniją grįžo namo su visu turėtu karišku turtu. Atmintina ir tai, kad Austro-Vengrijos imperijoj čekai naudojosi pilna autonomija šimtmečių slinktyje, ko Lietuva Rusijoje neturėjo.

Gėrėdamasis čekais, kitoj vietoj vertintojas čekus suplaka su suomiais, aišku, tik dėl geografinės ir politinės būklės žinių ribotumo. Kitaip tvarkėsi Suomija. Nors ir būdama Rusijos general-gubernatoriaus priežiūroje, ji naudojosi pilna autonomija ir laisve, ko lietuviai visomis išmonėmis siekė, net spaudos laisvės neturėdami.

Praleidęs tokį Lietuvos ekonomijai ugdyti ir plėsti įvykį, kaip savo valiutos įvedimą, sukuriant Emisijos banką, kuris pasižymėjo savo stabilumu valiutą išlaikant, autorius pereina prie kooperacijos, plačiau pasisakydamas apie kooperacijos sąrangą ir jos tarpsnius; ir tik čia jis neparodo jos ekonominės reikšmės lietuviškam kaimui ir kraštui bendrai. Juk tokie "Maisto" mėsos gaminių apdirbimo fabrikai, "Pieno Centras" su šimtais savo skyrių skyrelių kiekviename valsčiuje, "Lietūkis", vėliau "Miškas" ir "Linas", "Cukrus" Marijampolėj ir Panevėžy atsirado tik Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe. Tie smulkučiai kooperatyvai, atsiradę XX-to amž. pradžioje, aišku, teturėjo tik lokalinės reikš-

mės; ir jie buvo tik kai kuriuose bažnytkaimiuose susitvėrę. Visai kitoks vaizdas susidarė, kai iš privataus br. Vailokaičių "Maisto" Kaune, atsirado "Maistas" Panevėžy, Tauragėj ir Klaipėdoj su maisto šaldytuvais, grūdams tekti "Lietūkio" elevatoriai ir kt.

Autorius tik trumpai teužsimena, kad paskutiniais nepriklausomybės metais "Maisto", "Pieno Centro" ir "Lietūkio" paruošti ir parduoti užsieny produktai Lietuvai davė apie 400 milijonų litų metinių pajamų. Ne iš kur kitur, bet iš suminėtų kooperacinių įmonių pelno kūrėsi ir Lietuvos prekybinis laivynas Klaipėdoje.

Net ir Hitleris, atplėšęs iš Lietuvos valdos Klaipėdos uostą, turėjo pripažinti Lietuvai "laisvą zoną" uoste už tą didelį kapitalą kurį Lietuva investavo praplečiant ir pagilinant patį uostą bei sukuriant kitokius pagerinimus. Ir tai įvyko tik per 15 valdymo metų.

Gal nebūtų buvę progos universiteto knygų vertintojui C.L. Lundin susidaryti klaidingą išvadą-spėliojimą, kad, girdi, "kažin ar lietuviams blogiau dabartiniam sovietiniam režime gyventi, ar buvusiam smetoninio režimo pastarajam laikotarpy?" . . .

Kiekvienos valstybės egzistencija pirmon galvon remiasi teise; jos vėlesnis tarpimas ir plėtimasis vyksta ekonominių gėrybių augimo dėka; tad ne dėl Baltijos kraštų nepatogios geografinės būklės tarp dviejų didelių kraštų, ne dėl jų varganos ekonominės būklės pirmoj valstybės tvarkymosi dekadoj ir ne dėl tų kraštų kai kam nepatinkamo vidaus tvarkymosi sąrangos jos neišlaikė. Nepriklausomybė joms buvo išplėšta. Sulaužant tarptautinės teisės principus, naudojant klastą ir smurtą, jos neteko laisvės ir nepriklausomybės.

Lengva ranka pamirštami įvykiai iš Pirmoji ir Antrojo pas. karo. Juk Belgija Pirmojo pas. karo metu nebuvo gi Vokietijos pakelėj ir dar paskelbus neutralitetą; bet ji buvo vokiečių kaizerio armijų sutrypta ir visokeriopu būdu išniokota. Arba, primenant Daniją, Olandiją ir Norvegiją, Antrojo karo metu, ar Hitlerio armijos jų neužėmė, lygiai kaip Austrijos ir Čekoslovakijos? Po karo kalbamiems kraštams buvo grąžinta teisė gyventi kaip ir prieškariniais laikais, tik Pabaltijo kraštams ne. Kodėl nevienodas tarptautinės teisės mastas?

Aš ir pasigendu šito, skaitydamas anglams paruoštą L. Sabaliūno knygą. Didelių kraštų, kaip Amerikos, žmonės

dažnai apsprendžia, lyg maži, nesiekiantieji dešimčių milijonų gyventojų kraštai, savaime turi nusilenkti ir "pasitraukti iš pašonės"!

Visai skirtingą vaizdą matom šiandien Jungtinių Tautų organizacijoje, kai ir mažiau milijono priskaitančių tautoms pripažįstama apsisprendimo teisė, priimamos šios organizacijos nariais. Ir Lietuva 1921 metais buvo priimta pilnateisių Tautų Sąjungos nariu, 1922 m. visų didžiųjų (taigi ir Amerikos) pripažinta de jure.

Visi šitie samprotavimai dėl L. Sabaliūno knygoje neišryškintų esminių pagrindų, paberiant Lietuvos vidaus gyvenimo stambias ir smulkesnes detales, įspraustas į 1939-1940 metų laikmetį, mane paskatino pasisakyti dėl pačios knygos nepilnai išryškinto turinio.

Kitataučiams, ypač mokslo žmonėms, patiekiant žinias iš nepriklausomos Lietuvos gyvenimo, manding, vienintelis tikslas kruopščiu studijiniu darbu prisidėti prie Lietuvos bylos gynimo. Nebus naudinga gynyba, jei ji išsirutuliuos į panegiriką; lygiai nepasitarnaujama teisingai Lietuvos bylai, vartaliojant tik vidaus gyvenimo nedarnumus, kaip matome iš C.L. Lundin'o spėliojamų pasisakymų.

"Tėvynės Sargo" 1975 m. Nr. 1 (34) rėmėjai:

Po 20 dol.: Pr. Povilaitis, dr. J. K. Valiūnas; A. K. Rugienė — 14 dol.; po 10 dol.: dr. V. Juodeika, K. Pabedinskas, kun. J. Pragulbickas, prof. dr. kun. P. Ragažinskas, dr. K. Šidlauskas, Ad. Viliušis; J. Gruzdas — 8 dol.; inž. J. Damas — 7 dol.; po 5 dol.: P. Aleškaitis, J. Andrius, K. Bačauskas, V. Butkys, Vyt. Čižauskas, J. Danis, J. Daugėla, A. Dovydaitis, M. Galdikienė, St. Vasiliauskas, Rev. Msgr. F. M. Juras, P.A., A. Jasys, M.D., J. Jasys, dr. Pr. Jucaitis, Em. Juršėnaitė, V. Kazlauskas, kun. L. Kemešis, J. S. Kriaučiūnas, M.D., Msgr. J. A. Kučingis, J. Lapinskas, J. Leščinskas, J. Litvinas, Č. Masaitis, M. Nagys, Br. Paliulis, Pr. Polteraitis, K. Povilaitis, B. Sakalas, O. Strimaitienė, J. Talalas, A. Tamulionienė, V. A. Vaitkus, M. Vasys, J. Vembrė, kan. V. Zakarauskas.

LEIDĖJŲ ŽODIS

Šiais metais sukanka aštuoniasdešimt metų kai Prūsuose išėjo pirmasis "Tėvynės Sargo" numeris. Tautiniam atgimime po "Aušros ir "Varpo", "Tėvynės Sargas" yra atlikęs ryškų vaidmenį. Kunigo Tumo-Vaižganto redaguojamas ir tautiniai susipratusių kunigų ir katalikų inteligentų remiamas žurnalas pradėjo katalikiškosios pasaulėžiūros ir lietuvių politinių pažiūrų formavimo darbą. "'Pirmais metais T.S. šūkis buvo: 'Ne katalikybė dėl Tėvynės, bet patriotizmas iš Dievo meilės'. Nuo 1896 nr. 11 buvo aiškesnis šūkis: 'Mylėk V. Dievą už visą labiaus, artimą kaipo pats save, o Tėvynę už save daugiaus'". (Lietuvių Enciklopedija XXXI tomas, 121 psl.).

Šios "Tėvynės Sargo" sukakties ženkle keičiasi "Tėvynės Sargo" redaktoriai ir administratoriai. Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos vardu Centro Komitetas reiškia gilią padėką buvusiam "Tėvynės Sargo" redaktoriui Domui Jasaičiui už žurnalo redagavimą nuo 1968 metų iki 1975 metų. Šeši stambūs žurnalo sąsiuviniai, viso 1191 puslapių skaičius. Su Vaižganto ryžtu ir pasiaukojimu dr. Domas Jasaitis per aštuoneris metus rinko bendradarbius ir pats žymią tų puslapių dalį užpildė. Žurnalo redagavimą perima pedagogas Petras Maldeikis, eilės knygų ir Mykolo Krupavičiaus monografijos autorius. Tikime, kad šiais metais išleisime du žurnalo numerius. Turime nuoširdžiai padėkoti buvusiam administratoriui Jonui Jakučioniui ir 1974 metų 1 (33) numerį administravusiam Antanui Razgaičiui. Jau turėjote progos susipažinti su naujuoju administratoriumi Antanu Balčyčiu (administratorius nuo 1975 m. 1 (34) nr.). Esame dėkingi Tėvų Pranciškonų spaustuvės vadovybei ir visiems talkinusiems.

Šia proga kreipiamės į visus "Tėvynės Sargo" skaitytojus su gilia padėka už parodytą pasitikėjimą, paramą ir labai prašome toliau žurnalą remti. Mes siekiame gero, aktualaus ir atsakančio į iškylančius politinius ir socialinius visuomeninio gyvenimo klausimus žurnalo.

Lietuvai laisvės siekimas, kova dėl valstybės nepriklausomybės, katalikiškos pasaulėžiūros ir politinių pažiūrų formavimas, lietuvių išeivijos visuomeniniame gyvenime naujų formų ieškojimas ir tarpusavio ryšių stiprinimas yra pagrindiniai "Tėvynės Sargo" žurnalo tikslai.

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SĄJUNGOS
CENTRO KOMITETAS

Chicago, 1976 m. birželio 6 d.

TURINYS

Stasys Lušys — Kelias į Lietuvos laisvę 1
P. Maldeikis — Šnipų ir gubernatorių persekiojamas vyskupas 9
J. Varnas — Lietuvių išeivių politinė veikla laikams ir žmonėms besikeičiant 23
K. Bartkus — Tautų išsilaisvinimo siekimas ir Helsinkio konferencija 37
Vyt. Bagdanavičius — Du Winnebago epai — Kristaus pranokėjai 50

IN MEMORIAM
Antanas Starkus 64

SUKAKTYS
P. M. — Jis buvo vienas didžiųjų Lietuvos vyskupų (Vysk. K. Paltaroko gimimo 100 metų sukaktis) 67
A. Masionis — Pranui Naujokaičiui 70 metų 73
Lietuvos bažnytinės provincijos 50 metų sukaktis 79
Socialinių enciklikų sukaktys 80
Konradas Adenaueris 81

KRIKŠČIONIŠKOSIOS DEMOKRATIJOS KELYJE
Paskirtas LKDS atstovas prie CDU 82
Lietuvos krikščioniškosios demokratijos istorija angliškai 82
Pasaulio krikščionių demokratų sąjungos politinio komiteto rezoliucijos 82

KRITIŠKAI VERTINANT
Dr. P. Mačiulis — Lietuva kryžkelėje 88
LEIDĖJŲ ŽODIS 95

"TĖVYNĖS SARGO" 1974 m. Nr. 1 (33) rėmėjai:

Rev. Msgr. Francis M. Juras, P.A. — 50 dol., A. Milčienė — 20 dol., J. Balčiūnas, M.D. — 15 dol.; po 10 dol.: prof. B. J. Kaslas, dr. K. Šidlauskas, J. A. Valiūnas, M.D., A. Viliušis; po 8 dol.: inž. J. Damas, J. Gruzdas.

"TĖVYNĖS SARGO" ADMINISTRACIJOJE galite gauti šias knygas:

MYKOLAS KRUPAVIČIUS — **Petras Maldeikis.** Išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga 1975 m. 493 psl. Kaina $15.00

ATSIMINIMAI — **Mykolas Krupavičius.** Išleido Lietuviškos Knygos Klubas 1972 m. 364 psl. Kaina $10.00.

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA — **M. Krupavičius.** Išleido "Tėvynės Sargo" Biblioteka 1948 m. 164 psl. Kaina $2.00.

KRIKŠČIONIŠKIEJI VALSTYBINIO GYVENIMO DĖSNIAI — **Kard. Aug. Hond.** Vertė **G. Taučius.** Išleido "Tėvynės Sargo" Biblioteka 1948 m. 45 psl. Kaina $1.00.

LIETUVOS VALSTYBĖS 1922 m. KONSTITUCIJA. Išleido "Tėvynės Sargo" Biblioteka 1949 m. 23 psl. Kaina $1.00.

PIRMOJO PASAULINIO KARO TREMTYJE — **Bernardas Žukauskas.** Lietuvių Krikščioniškosios Demokratijos Studijų Klubų leidinys. 136 psl. Kaina $1.50.

VLIKO GRUPIŲ KOMISIJOS PRANEŠIMAS. Išleido Clevelando Lietuvių Demokratinių Grupių Prezidiumas 1958 m. 80 psl. Kaina $1.25.

KOMUNIZMO GRĖSMĖ EMIGRACIJOS KRYŽKELĖJE — **Algirdas Kasulaitis.** Paskaita skaityta Čikagos lietuvių visuomenei 1969 m. kovo 1 d. 24 psl. Kaina $0.50.

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA IR LKDS KOVOJĘ UŽ ŽMOGŲ IR LAISVĘ. Išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Centro Komitetas 1966 m. 31 psl. Kaina $0.50.

Užsakymus siųskite šiuo adresu:

TĖNĖS SARGAS

c/o Antanas Balčytis,

6819 S. Washtenaw,

Chicago, IL. 60629 USA

Alp(LKA) 1745
1976, Nr.1

Kaina $3.00

90.743106